

İMGELEM-İMGE-İMGELEM

(Sanatsal Denemeler-1)

Yaşar Özmen

*Vedat Günyol 4. Deneme Yarışması
Seçici Kurul Özel Ödülü, 2020*

Sanatsal Denemeler-1

Üçüncü Sayısal Sürüm 2025

Kapak Tasarımı, Kapak Fotoğrafları: Yaşar Özmen
E-Kitap, Yayın Tarihi: 1 Mayıs 2020
E-Kitap, 2. Sayısal Sürüm: Mart 2021
E-Kitap 3. Sayısal Sürüm Ekim 2025
ISBN No:978-605-74589-3-3

İMGELEM-İMGE-İMGELEM

(Sanatsal Denemeler-1)

Yaşar Özmen

İmgelem;

Sanata ilişkin bilgi birikimimiz, belleğimiz ve bilincimizin zihinsel ve duygusal olarak ortaya koyduğu tüm sanatsal tasarılar, düşler, çözümlenmiş ilişkiler, seziler, anlamsal görünüş ve görüntülerdir.

Yaşam Öyküm

1964 yılında Eskişehir'in Mihalicçık ilçesi Kızılörüklü köyünde doğdu. 1985'te Kuleli Askerî Lisesi'ni, 1989'da Kara Harp Okulu Makina Mühendislik bölümünü bitirdi. 2007 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Yönetim Organizasyon konusunda yüksek lisans yaptı. 2014 yılına kadar yöneticilik ve bilgi yönetimi konusunda değişik görev yerlerinde çalıştı.



2014 yılında emekli oldu. Bilgi yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği, gayrimenkul değerlendirme gibi özel uzmanlık alanlarına sahiptir. 2011 yılından beri sanat bilimi, dil bilimi, resim, öykü, deneme ve özellikle şiir üzerine çalışmalar yapmaktadır. Anadolu Üniversitesi AÖF Türk Dili ve Edebiyatı öğrencisidir.

Yayımlanan Kitapları:

Bir Damla Suda Halkalar, şiir kitabı, Temren Yayınları 2018

Saf Sanattan İnsana, Şiir Çözümleme Tekniği ve Şiir Eleştirisi, Sanat çözümlemesine yönelik kuramsal kitap, Trend Yayınları 2018

Şiir-Sanat Çözümlemesi (Sanatsal Denemeler-2), E-Kitap, Ekim 2025

Sanatsal Denemeler-3, E-Kitap, Mart 2021

Dilhan, Belgesel Nehir Şiir, E-Kitap, Ekim 2025

Umut Bekler Bizi, Şiir, E-Kitap, Ekim 2025

UMUT isimli şiiri, Güncel Sanat 11. Kaygusuz Abdal Seçici Kurul Özel ödülüne; **MASAL DAĞI** isimli şiiri 17. Yunus Emre Şiir Yarışması Üçüncülük Ödülüne uygun görülmüştür.

ŞİİR SARNICI (e- dergi)'nin, kurucu, yayıncı ve yöneticisidir.

Sardunya Zamanı Şiir Seçkisi, Türk Dünyası Şiir Seçkisi, Şiir Kalbimizde Şiir Seçkisi ve Nar Öykü/Şiir Seçkisinde yer almıştır. Deneme, makale, öykü ve şiirleri, yazın dergileri ile diğer yayın ortamında yayımlanmaktadır.

AÜ AÖF Türk Dili ve Edebiyatı Öğrencileri "Edebiyat Çalışmaları Şiir Kitabı-1 de (Bir İdik Bin Olduk 2024) yer almıştır.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	7
İmgelem-İmge-İmgelem.....	9
Sanat Kavram ve Terimleri.....	15
Kuram Nedir?.....	19
Kavram, Kuram, Sanat.....	25
Sanatta Özgünlük ve Biriciklik.....	30
Gerçeküstücülüğe Teğet Bakış.....	36
Saf Sanat.....	42
Evrimsel Sanat Yaklaşımı.....	47
Her İki Kişiden Üçü Şairdir.....	53
Biz Bu İşin Neresindeyiz?.....	60
Şiir Neden Uzaktır İnsana?.....	65
Şiirde Anlamsal Devinim.....	70
Şiirsel Anlatım.....	74
Şiirde Yaratıcılık.....	78
Şair ve Şiir.....	82
Özgür ve Özgün Sanat.....	86
Şiiri Şairden Korumak.....	92
Genellemelerle Boğmayın Şiiri.....	100
Şiiri İnceleme Yarışması Değerlendirmesi.....	103
Görsel-Sayısal Şiir.....	110
İnsan Neden Sanat Yapar?.....	117
Dilsel Şiddet.....	123
Şiddet ve Yazın.....	128
Paradigma Değişimi.....	134
Kendimize Bir Masal Anlatmalıyız.....	140
Söylem.....	147
Türk Şiiri mi, Türkçe Şiir mi Tartışması.....	153
Dil Çalışmaları.....	158
Türkçenin Anlatım Olanakları.....	163
Bilgi Aktı.....	178
Yaşlı Düşünce.....	180
Genç Şaire Mektup.....	187
Geleceğe Mektup.....	192
Kendimi Yazayım Bari.....	201

GİRİŞ

Ülkemizin günceli ve geleceği, bizleri kaygılandırıyor, ister istemez belirli konularda yazma zorunluğunu duyarız. Aydınlar, çağdaş değerleri öteleyip metafiziği önceleyen ortamda bu kaygıyı daha fazla duyumsarlar. Süregelen gelecek kaygısını gidermek umuduyla bir şeyler üretme çabası içindedirler; özgürlüğe uzanan yola güzellik katmak isterler; resim, şiir, heykel, deneme vs. gibi etkinliklerle. Kandinsky, “Sanat, içsel bir zorunluluktur.” der. Bana göre yazmak, özgürlükten değil; özgürlük özleminden doğan içsel bir zorunluluğun sonucudur.

Karanlık dönemlerden geçtik, ağırlı günlerimiz sürekliliğini koruyor. Toplum, her geçen gün biraz daha karanlığa gömülüyor; hatta bunu kendi elleriyle yapılandırıyor. Aydınlık, çağdaş ve özgür dünyanın kurulması ve insanın insanca yaşayabilmesi, bilgiler arası iletişim, eşgüdüm ve yaşama uyarlayabilme yeteneğine bağlıdır. Daha açık söylemek gerekirse insanın, tam insan olmasıyla ilgilidir. Rivayetlerden gerçeği bulduğunu sanan beyinlerin etkin olmadığı bir dünya ne kadar güzel olurdu değil mi? İnsanı, insan yapan değerler onun bilinç dünyasıdır. Bilgiyle donatmak, bilinci yapılandırmak kolaydır; ne var ki bilinci yöneten başat etken duygudur; sevmeye duygusudur. Sevmeyi güçlendirmenin yolu, duyguyu işleyen, besleyen ve güçlendiren sanat gibi değerlerden geçer. Bu nedenle, denemelerim sanatı temel alır. Sanatın; bilinçli, bilgiler arası iletişim ve eşgüdümle yapılmasına yönelik çaba harcar. Çalakalem yapılan sanat, günümüz insanının estetik kaygısını bilememekte yetersiz kalmaktadır.

Sanat dediğimiz görüngü; insan, evren ve yaşam arasındaki ilişkiyi yeniden anlamlandırmak; yeni bir değer yaratmak ve bununla estetik değer üretmektir. Yazmak, imgelem kaynaklarının ve

imgelem gücünün araçsal sonucudur. Düşlem sınırlarını genişletmek için, sağlıklı, güçlü ve teknik donanıma sahip olmak zorunluluğu vardır. Yazar, sanat bilimi denen disiplinler ile diğer disiplinler arasındaki eşgüdümü sağlıklı kurmalı ve bunları çağdaş bir gözle okuyabilmelidir. Bilgi zenginliğine ve bilginin bilimsel-çağdaş-sanatsal yorumunu yapabilme yetkinliğine ulaşmadan; kalıcı, yeni ve güçlü yapıt ortaya konulamaz. Yazarın amacı, gelecek için yeni şeyler üretmek, kalıcı yapıtlar vermek ve insanı sevgi ile yoğurarak akli evrimleştirmek olmalıdır.

Denemelerim, çoğunlukla şiir sanatına yöneliktir. Daha doğrusu sanat felsefesinden yola çıkarak şiire yaslanır. Şiirin varlık katmanları ile aralarındaki ilişki, sanatsal süreci daha net görünür kılmaktadır. “Sanat ayrıntılarda gizlidir” düşüncesini baz alır ve kuramsal bilgiye dayanır.

Bu kitapta yer alan denemeler, Vedat Günyol 2020 Yılı 4. Deneme Yarışması Seçici Kurul Özel Ödülü’ne layık görülmüştür. Birkaç denemem, konusu gereği Şiir/Sanat Çözümlemesi (Sanatsal Denemeler-2) kitabına alınmıştır. Vedat Günyol Deneme yarışmasında yer almayan, sanatseverler için kaynak olabileceğini düşündüğüm bazı denemelerimi de bu kitaba aldım. Yarışma dosyasında yer almayıp bu kitapta yer alan denemeler, deneme başlığının altında belirtilmiştir.

Sevilmek onurdur; sevense onura ait olandır. Sevgiyle büyüüp seviyle ve esenlikle yaşamak, okumak, okunmak dileğiyle...

Yaşar Özmen, Eylül 2025

İMGELEM-İMGE-İMGELEM

“İmgelem-İmge-İmgelem”, bu üç ardışık sözcükle ne anlatıyor olabiliriz? Yapıtın doğuşundan insanla gelecekteki ilişkisine kadar olan toplam sanatsal süreci açıklayabilir mi bu üç sözcük? Açıklayabileceğini düşünüyorum. Nasıl? İmgelem-imge-imgelem süreci; şiir, resim, müzik gibi tüm sanat yapıtlarının doğuma hazırlık safhasından doğumuna, imge ve iletilerini kurmaktan okurda yeniden bir imgelem dünyası yaratmasına kadar izlenen zorlu bir yoldur. Daha anlaşılır biçimde söylersek, şairin imgelem gücü ve zenginliği, şiirdeki imge ve iletiler bütünü kurar; şiirdeki imge ve iletiler bütünü de okurla karşı karşıya geldiğinde okur imgelem dünyasını oluşturur. Yapıtın imgelem yaratma gücü etkin olduğu sürece de eser varoluşunu korur. Bir yapıtın yaratılışından okurdaki etkisine kadar geçen süreç, imgelem-imge-imgelem süreci değil midir? Önce burada kullandığımız ve bizim yazınımızda pek ele alınmayan imgelem terimini biraz olsun anlaşılır kılalım.

İmgelem; sanatsal birikimimize ve yapıta bağlı olarak, toplam bilgi birikimimiz, belleğimiz ve bilincimizin zihinsel ve duygusal olarak ortaya koyduğu tüm sanatsal tasarılar, ilişkiler, düşler, seziler, anlamsal görünüş ve görüntülerdir. Bilgilerin yoğurularak anlamın derinliklerinde gezinilmesidir; düşlemin sanatla olan özgün bir alanıdır. Düş ve düşünme gücünün sanatsal bir ortamdan, zihinde ortaya çıkardığı örüntüler evreni olarak da tanımlayabiliriz. Buradan şunu anlamalıyız. Sanatçının imgelem zenginliği, çeşitliliği, yaratıcılığı ve gücü; evren, yaşam ve insan ile

aralarındaki ilişkiyi görme, duyma, sezme ve anlamlandırma yetisine bağlıdır.

İmgelem, sanatçının/şairin donanımı ile ilgilidir. Başka bir söylemle imgelemin kaynağı, sanatçının duysal ve düşünsel dünyasında kullanılabilir duruma dönüştürdüğü tüm kültür varlıkları ve bilgi varlıklarını anlamlandırma biçimidir. Kullanılabilir bilgidir, içselleştirilmiş ve anlamsal bütünlüğü zihinde hiyerarşik olarak tasarımlanmış bilgidir. Bir anlamda okunabilir, anlamlandırılabilir, görüntülenebilir bilgi toplamıdır. Şairin sezme, görme, duyma ve yaratma yetisi; yaşamsal deneyimleri, bilgi birikimi, evreni ve ilişkileri okuma biçimi ile doğru orantılıdır. Sahip olduğu bilgi kaynağı ne kadar güçlü ve tasarımlanabilir ise imgelemin gücü de o oranda fazladır, sıra dışıdır, yaratıcıdır. Bu yeteneğin niteliği; şairin fen, sosyal, insan bilimleri ilkelerine hâkimiyeti ve yaşamsal deneyimleri ile koşuttur.

Kısaca söylemek gerekirse sanatı ve şiiri, sanatçının imgelem gücü ve zenginliği yaratır; onun imgelem gücü ve zenginliği, duysal ve düşünsel sürecin bilgi bütünlüğü ile olasıdır. Yani imgelemi doğuran kaynak, duysal, duygusal, sosyal ve bilimsel işlenebilir bilgidir. Bilgi olmadan, bilinç yerli yerine oturmadan, sezme ve güçlü görme olasılığı hemen hemen yoktur; düşlem sınırları zayıftır; bununla birlikte sanatta yaratıcılık ve sıra dışılık olası değildir.

Buraya kadar olan bölümlerde imgelemi açmaya çalıştım. Şimdi imgelemin doğurduğu imge kavramını biraz olsun açalım.

İmgelemi dil aracılığıyla anlama ve görüntüye taşımak, diğer bir söyleyişle imge kurmak daha belirgin bir süreçtir. Bu süreç; dil, hareket, ışık, renk, şekil gibi sanatın asıl diline aktarılma aşaması ve anlamsal yoğunluğun ortaya konmasıdır. Artık şair zihninde tasarladığı anlamsal görüntüleri, sanat dili ile nesnel duruma dönüştürmektedir. Şair, imgelemiyse bir anlam alanına,

görüntüye ve bunlarla bütünlüklü bir imge sistemine ulaşacaktır. Kafasında tasarladığı anlam ve imgeyi dil ile nesnel duruma getirmek, şiir yazmanın dilsel, yazınsal ve teknik boyutudur. Bunun üzerinde durmayacağım; çünkü bizim yazınımızda üzerinde durulan, sürekli dile getirilen, yazılan, çizilen bu boyuttur. Buna karşın konuyu açıklayabilmek için imgenin ne olduğu konusunda ayrıntılı bilgi vermek gerekir diye düşünüyorum. Şöyle ki:

Şiirde imge; ses, anlatım, anlam ve çağrışımın toplam sonucudur. Okur birikimiyle görünürlük, anlaşılabilirlik kazanır. Özellikle şiir gibi örtük ve anlam bağlamı geniş dil kullanan sanatlarda çok anlamlılık, çağrışımında rastlantısallık dolayısıyla anlamda rastlantısallık mutlaktır. Rastlantısallık terimini kullanmak zorunda kaldım; Gerçeküstücülükte dile getirilen rastlantısallık terimi ile karıştırılmaması için konuyu hemen açıklamalıyım: ***Okurun; algı, anlama, bellek, bilgi birikimi, düşünme biçimi ve yaşamsal değerlerine göre şiirden ulaşacağı anlam ile zamanla bilgi gelişimine bağımlı olarak şiirin uğrayacağı anlamsal genişlemeye ‘Rastlantısal Anlam’¹ diyorum.***

İmge sadece iki uzak söz tamlamasıyla (bağdaştırma) değil; sözcük, söz kaynaşması, deyim, dize, mısra, kıta, bölümce veya şiir bütünlüğünden doğurulabilen sonuçlardır.

İmge; hareket, biçim, renk veya sözle görünüşe taşınan değerlerdir ve aynı zamanda yeni imgelem alanları yaratma gücüne sahiptir. Örneğin, ***//Usun tekbirle kelepçeye vurulduğu yerde²//*** dizesinde tekbirle kelepçe, İslam kültürünün yoğun olduğu ülkelerin geri kalmışlığını, vahşetini, pozitif bilimlere göz

¹ “Rastlantısal Anlam”, yapıt ve izleyici etkileşiminde düşünsel olarak yaşanan mutlak bir süreçtir ve kuram niteliği taşır. “Saf Sanattan İnsana, Şiir Çözümleme Tekniği ve Şiir Eleştirisi” isimli kitapta ayrıntılı açıklanmıştır. (Rastlantısal Anlam Tabakası, Sayfa-268)

² Özmen Y., “Bir Damla Suda Halkalar” Temren Yayn., Şubat 2018, “Büyüdükçe Bir Daha Kırılıyor” isimli şiir.

ardı etmesini düşünebiliriz. Bu dizede dikkatli bir imgelem çözümlemesine gidersek, tek başına “kelepçe” sözcüğü bile imge ve arkasından bir imgelem süreci doğurma gizilgücüne sahip olduğunu görürüz. (Örneğin, durun ve “kelepçe” sözcüğünün zihninizde nereleri kurcaladığını bir düşünün.)

Ayrıca şiirin temel ögesi olan şiirsel ezginin, imgesel bir değeri ve imgelemi yöneltme gücü vardır; ayrıntılı ve teknik bir konu olduğu için şiirsel ezgi konusuna burada girmiyorum.

İmgelem-imge sürecini ele aldıktan sonra, üçüncü sırada olan ‘imgelem’den söz edelim. Yani bu aşama, sanat yapıtının izleyicisiyle ilişkinin nasılını açıklayan bir süreçtir. Örneğin, okurun şiirden anladığı ve şiirden ulaştığı toplam sonuca okur imgelemi diyebiliriz.

Şairin imgelem gücüyle bir anlam bütünlüğüne ulaşılmış, anlam imgeye dönüştürülmüş ve şiir yazılmıştır. Yapıt veya şiir okur ile karşı karşıya gelmiştir. Şiir anlam, anlatım, ses ve çağrışım gibi kendine özgü dil varlığıyla okurla bir başınadır artık. Şiirdeki anlam, anlatım ve ses gibi katmanlar; çağrışım-coşum ve estetik değer etkisiyle okurda anlam, görüntü ve duygu durumunu oluşturmaya hazırdır.

Çağdaş sanat anlayışı yapıtı açık, organik ve hareketli bir bütün olarak ele alır. Bu kavrayış sonucu; sanatçı, yapıt ve bunların içinde en önemlisi sanat alıcısının (izleyici) etkin bir konuma yükseldiğini görürüz. Daha açık söylersek bir yapıt izleyicinin zihinsel gücü oranında kavranır. Şairin imgelem kaynaklarının genişliği ve şiirin imge uzamı, okurun bilgi birikimi ve anlamlandırma yetisiyle doğru orantılı olarak değer kazanır. İnsanda estetik beğeni dediğimiz duygu durumu bu aşamadan sonra oluşur.

Sanat eserinin duysal ve gerçek varlık alanları, izleyicinin evren algısı ve bilgi birikimine göre yeni anlam evrenine açılır. Bununla birlikte şiirin anlam ve çağrışımı ister istemez insan zihninde yeni

imgelem ve görüntülere evrilir. Şiir, dil varlıklarını gerçek, soyut ve gerçeküstü bağlamda sıra dışı kullanan ve çokanlamlılığa yönelten bir sanat dalıdır. Okur da bu anlam çeşitliliğinden çok farklı anlam ve görüntü üretebilir. Yani okurun geçmişten gelen temel verilerine, bilgi düzeyine, görme, işitme ve duyma gelişmişliğine bağlı olarak çok çeşitli imge ve anlam gurubuna ulaşabilir. İşte ulaşılan bu imge, anlam ve görüntüler; okurun bellek ve bilgi birikimine bağlı olarak yeni bir imgelem süreci başlatır. Yani şiir, okuru yeni dünyaya alıp savurur ki bu savruluş çağrışımsallık taşır, rastlantısallık taşır. Okurun kurduğu imgelem, şiirin iletileriyle her zaman örtüşmek zorunda değildir.

Şair, şiirdeki ileti, imge ve anlam açılımını doğal olarak kendi tekniği ile yönlendirir. Ancak; okur şiirle iletişime girdiğinde şiiri anlamlandırması sınır ve kural tanımaz. Anlamlandırma; okura, zamana ve yere bağlı olarak daha öteye yönelebilir, kapsamı daha geniş olabilir veya zamana bağımlı olarak tam tersi bir değişime uğrayabilir. Diğer dil sanatlarında sözcük veya tamlamalar çoğunlukla belirli bir şeyi göstermek ve anlatmak için kullanılır; şiirde ise sözcük ve tamlamalar, çoğunlukla gerçek anlamın dışında duygulandırma, sezdirme, farklı görüntüleri çağrıştırma veya daha derin anlamlandırmaya yöneltir. Şair, okuru istediği anlam tabakasına taşıırken aynı zamanda okurun imgelem dünyasını uyandırmak ister. Yani şiirdeki sözler gerçekte söyledikleri şeyin ötesine uzanır, okurun belleği ve bilinci anlamın daha öteye uzanmasına ya da dönüşüme uğramasına katkı sağlar.

Özet olarak, imgeleminden imgeye, imgeden imgeleme dönüşümlü bir zihinsel akış süreci vardır ve bu süreç okurda rastlantısal anlam ve **çağrışımsal imgelem**³ alanlarını doğurmaya açıktır.

³ “Çağrışımsal İmgelem”, yapıttaki iletilerin çağrışımına dayanarak okurun yaşamsal izlerine, zaman ve kültürüne bağlı daha farklı olay, anlam görüntü ve örüntülerin zihninde oluşmasıdır.

İmge, şair tarafından şiirindeki söz ve duygu değerleri ile oluşturulur; ancak okurun bilgi birikimi, yaşamsal değerleri, belleği ve zamansal dönüşümler nedeniyle imgelerin uzamları ve yönelimi ile okur imgelem sınırı kontrolsüzdür. Okurun sezgi yetisi, bilgi birikimi, yaşamsal deneyimi, dünyayı okuma biçimi ve anlamlandırması ile koşuttur. Bu da çağdaş sanat anlayışının en temel yaklaşımıdır.

İmgelem-imge-imgelem; sırasıyla bir şiirin doğuşundan varoluşuna, gelecekte alacağı anlamsal ve estetik değere kadar toplam süreci ifade eden bir tamlamadır. İşte bizler sanatçıya, yapıta ve yapıtın alıcısına döndüğümüzde ulaşacağımız görüntü budur. Eğer sanat çözümleme ya da eleştiri gibi işlere soyunacaksak bu süreci temel almalıyız. Süreç; sanatçının imgelem kaynaklarından okurun/alıcının imgelem yetisine, bilginin zamanda gelişiminden yaşam koşullarının dönüşümüne kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Şiirde ve sanatta hedef, okurun imgelem dünyasıdır; onun estetik yargısı için açık ve kapalı deliller sunmaktır. Öne süreceğimiz delillerin altı dolu olmak zorundadır. Anlatımı sıra dışı olmalıdır, felsefi bağlamı güçlü olmalıdır, özellikle sevgi ve türevlerini barındırmalıdır. 21 Ocak 2019, Narlıdere

SANAT KAVRAM VE TERİMLERİ

Yanlış yanlışla düzeltmeye çalışmak bir doğru ortaya koymadığı gibi içinden çıkılmaz daha büyük yanlışları doğurur; özellikle dil konusunda. Kavram, terim ve sözcüklerin kendi aralarında anlamsal konumları, hiyerarşisi ve duruşları vardır. Kavramların kapsamını, anlamsal konumu ve hiyerarşisini doğru tanımlamadığımız zaman yanlış üstüne yanlış yapmayı göze almalıyız. Örneğin akıl dediğimizde; bilgi, algı, zekâ, duygu, bilinç ve bilinçaltı gibi kavramların bileşiminden söz ediyoruz demektir; çünkü aklın varlığı ve kullanımı bunların birbirleriyle olan ilişkisidir.

Dil, incelik ve ayrıntı gerektiren bir evrendir; düşüncenin nesnelleşmiş durumudur. Kavram, terim ve sözcüklerin kullanımında basit bir anlam yanlış veya eksik tamlama, anlatmak istediğimiz durumu tam tersine dönüştürebilir. Bu yüzden, günümüzde her alan kendi kavram ve terim dizgesini oluşturmuş, anlam ve anlaşılma kargaşasını engellemeye çalışmıştır. Bunlardan biri de sanat alanıdır. Sanatta ise farklı bir durum vardır. Sanat; insan, evren ve yaşam ilişkisi üzerinde hareket ettiği için bütün bilimlerin alanına giren kocaman bir evrendir. Ayrıca metafizik, sanal ve gerçeküstü gibi zihnimizin işlediği soyut anlamlandırmalar, bu alanı daha da karmaşık bir duruma getirir. Bunun yanında sanat kavram ve terimlerinin anlamsal kapsamı ile bağlamı kaygandır. Bu kavramların anlam, kapsam ve konumunu zihnimizde yerli yerine koyamadığımız zaman doğru gibi düşündüğümüz birçok yanlış üst üste yaparız.

Dergi yöneticileri, yazının önde gelenleri ve sanat düşünürleri; şiir ve sanata ilişkin yazıyorlarsa öncelikle estetik biliminin kavram ve terimleriyle doğru ilişki kurmalılardır. Örneğin “estetik soyutlama,

estetik farklılaşma, estetik örgütlenme, estetik eleştiri, estetik tablo” gibi tamlamalar ile “Sanatsal birikimi olmadan ‘beğeni’ sahibi olunamaz.” gibi yargılara deneme türü metinlerde sık sık karşılaşıyoruz. Hem de bunu yazının önde gelenlerinin yazılarında görürüz. Güvendiğimiz için de doğru şeylermiş gibi bunların üzerinde hiç durmadan atlarız; ne şık kullanmış diye bir de hayranlığımızı belirtiriz ve bunları belleğimize yazarız. Baştan sona yanlış kullanımların üzerine basa basa bir şeyler öğrenmiş olmanın haklı gururuyla olgun tavrımızı sürdürürüz. Oysa sanat, estetik biliminin ürettiği kavramların anlamsal kapsamı içerisinde değer kazanır. İşte bu kavramları eksik veya yanlış anlamlandırırsak, bunların yön ve etkilerini doğru kullanmazsak estetik biliminin çözmeye çalıştığı pek çok konuyu da yanlış tanımlarız.

Öncelikle estetik kavramı; bir biçim, görünüş ya da güzellik demek değildir. Bir niteleme, belirtme veya durum sıfatı da değildir. Estetiğin güzellik olduğunu yalnızca plastik cerrahlar söyler; kusurlu ya da istenmeyen bir organ biçiminin düzeltilmesi sonucu ortaya çıkan durum anlamında kullanırlar; ‘estetik bir burun oldu’ gibi... Estetik kavramı; yapıt ile insan arasındaki beğeni ya da ilişkinin duygulanım süreci, estetik bilimi ise bu sürecin bilgi disiplini. Daha geniş anlamıyla ele alırsak insan ile yapıt arasındaki ilişkinin kapsamını inceleyen bilim dalıdır. Soyuttur ve duygu durumunun yaşanma biçimidir. Halk arasında güzel sözcüğünün eş anlamlısı gibi kullanılabilir; ancak sanat alanında bu şekilde kullanılması yadırganacak bir durumdur. Bu bilgi disiplini, buna koşut sanatın en temel kavramını içselleştirmemiş olmak demektir. Dolayısıyla sanatın en temel bileşeni ve aynı zamanda en güçlü çarpanını terazinin kefesine koymadan yapıtı tartıya çekmektir.

İnsan ile yapıt arasındaki iletişimden doğduğu düşünülen estetik ve beğeni kavramlarının bugüne kadar okuduğum çoğu yazıda eksik ele alındığını gördüm. Bununla birlikte estetik terimleri ve

tamlamalarının dilimizdeki kullanımı, estetik bilimini katleder durumdadır. En azından sanatla uğraşan insanların bu kavramları yanlış kullanmamaları gerektiğini düşünenlerdenim. Örneğin herhangi bir objeye, estetik olmuş diyerek bir plastik cerrah mantığı ile bir sanatçı konuya bakmamalıdır.

Beğeni; insanda doğuştan var olan durum ile sonradan inşa edilen olgular sonucunda oluşan bir duygu durumudur. Bilgi, kültür, eğitim, deneyim, çevre, koşullar gibi etkenlerle birlikte yaşam, olay ve nesneler arasında kurduğumuz ilişkiye bağlıdır. Daha açık söylersek, beğeninin öncesi, genelliği, genel geçerliği, zorunluluğu vardır. Beğeni duygusu insanda her zaman, her yer ve her durumda oluşan bir duygu durumudur. Bilinci az çok oluşmuş her insanda genetik olarak kodlu olan ve adına estetik kaygı dediğimiz durumun tetiklenmesiyle açığa çıkan bir durumdur. Sanatla ilişkili beğeniden söz edeceksek buna, "estetik beğeni" demeliyiz.

Estetik beğeniye açıklamaya çalışanlar ve araştıranlar bunu iki aşamada incelerler: Yapıtın estetik değeri (işte burası bilgi, kültür ve eğitim seviyesine göre anlam kazanır) ve insandaki doğuştan var olan-sonradan güçlendirilen estetik kaygı. Dolayısıyla estetik değer ile estetik kaygı arasındaki ilişkiyi doğru tanımlamamız gerekir. Estetik değer ile estetik kaygı arasındaki ilişkiyi, Kant ve daha sonraki estetikçiler yarardan arındırılmış bir haz-hoşlanma durumu olarak açıklarlar ki ben buna katılmıyorum. Yarardan arındırılmış "estetik beğeni" ya da haz-hoşlanmanın olası olmadığını ve estetik beğenin **"durumsallık"** gösteren bir sürecinin olduğunu düşünüyorum. Estetik beğeniye doğuran etkenlerin ilk aşaması kalıtım yoluyla aktarılan genlerde kodludur ve bunlar temel yasa gibi davranırlar. Bunlar daha sonra toplumsal olgu ve olaylarla yapılandırılırlar. Yarardan arındırılmış estetik beğeni tıpkı yaşamdan arındırılmış sanat gibi olası değildir. Bu şiiri neden sevdim, bu resmi neden beğendim gibi soruları kendimize sordüğümüzda, bu soruların sizde bir yanıtı

mutlaka vardır. Ayrıca bunu, deneysel olarak kendi yaşamımızda karşılaştığımız olay ve olgular sonucunda da görebiliriz.

Durumsallık ne demektir? Doğuştan var olan estetik kaygıya; yaşam, coğrafya, iklim, bilgi, eğitim, kültür, sanat ve toplumsal değerler gibi etkenlerin eklenmesiyle insan duygularının inşasında değişiklik ve dönüşüm yaratılmasıdır. Bu, uzağa gitmeksizin günlük yaşamdan da görülebilecek bir sonuçtur. Öyleyse her estetik beğenin altında yatan bir gerçek değerler dizgesi vardır. Değerler dizgesi ne kadar insanın varoluş değerleri ve kabul görmüş değerler dizgesiyle örtüşür durumdaysa estetik beğeni de o oranda yüksek olacak demektir.

Tam da bu noktada şu soru aklımıza gelecektir: Estetik beğeni durağan değilse bu süreç, istenen biçimde oluşturulabilir veya geliştirilebilir mi? Bu durumda hayır demek olası değildir. Öyleyse estetik değer ile estetik kaygı arasındaki ilişkiyi tanımlarken estetik kavramlarını da uygun yerde ve devimsel bir biçimde konumlandırmamız gerekir. İnsanın düşünsel sürecine göre ele aldığımızda; güzellik ile estetik, haz ile beğeni, hoş ile güzel, iyi ile yüce, oran ile simetri gibi estetiğin temel kavramlarını kendi kapsamları içinde anlamlandırmamız ve kullanmamız gerekmez mi?

Sonuç olarak, estetik gibi sanata ilişkin kavramların anlamsal kapsamıyla bilinmesi ve doğru kullanılması bize şunu sağlar: Türü ne olursa olsun herhangi bir yapının ilgi ve etki alanını sorgulayabilme yeteneğini kazandırır. İkinci olarak ise sanata bakışın doğru yönde gelişmesine, sanatın her türünün yeniliğe kucak açmasına, var olanlara uyum yerine yenilikçi ve daha çağdaş yapıt ortaya çıkmasına alt yapı oluşturur. Diğer bir deyişle, sanat kavramlarını anlam, kapsam ve hiyerarşik yapısıyla içselleştirmiş olmak demek, var olan yapıtlara yaslanmak yerine kendi biçim ve biçimini kurabilecek yetkinliğe yaklaşmak demektir. 5 Şubat 2019, Narlıdere

KURAM NEDİR?

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır. Kitaptaki denemeler için açıklayıcı bilgi içermektedir.)

Anadolu Üniversitesi AÖF Yeni Türk Edebiyatına Giriş-1 ders kitabındaki edebiyat kuramı tanımı⁴; anladığım kadarıyla, kuramın nitelikleri ve nicelikleri gereği bilimine uygun olmayan, eksik ve zorlama bir tanım görünüyor. Adı geçen kitaptaki edebiyat ve eleştiri kuramı diye yapılan isimlendirmeler de bana göre salt birer yöntemdir ya da konuya yaklaşım biçimidir. Kuram, yöntem, teknik, sistem gibi kavramların; anlamsal alanını ve hiyerarşik bağlantılarını bilimsel olarak tanımlamadığımız sürece fen bilimleri eğitimi almış kişilerle sosyal bilimler eğitimi almış kişiler birbirlerini anlayamazlar. Öyle görünüyor ki edebiyat dünyasında kuram; belirlenmiş, sınırları çizilmiş ya da yöntemler üst üste konmuş bir algoritmik akış olarak bilinmektedir. İlginç olanıysa bugüne kadar bilim adamı kimliğine sahip akademisyen/akademisyenler tarafından bunlar bir kuram mı yoksa yöntem mi diye kuşkuya düşülüp hiç tartışılmamış. Tartışılırdı kuram diye isimlendirilen çoğu durumun, yöntemden öte bir içerik taşımadığı kolaylıkla anlaşılırdı. Yol, yöntem ve işleyiş biçimlerine baktığımızda bunlar; yaklaşım biçimi, yöntem daha ileri düzeyi belki teknik olabilir.

Estetik değeri, nesnel olarak saptamaya yönelik bir sanat çözümleme tekniği geliştirdim, iki tane sanat/şiir kuramı saptadım, bir kişi bile ne işe yaradığını ya da ne olduğunu sormadı. Anadolu Üniversitesi AÖF Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne öğrenci olarak kaydımı yaptırdığımda neden anlaşılamadığımı çözdüm. Ders kitaplarından ve önceki yıllarda

⁴ Anadolu Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatına Giriş-1 Ders kitabı.

kaydedilmiş canlı derslerden gördüm ki kuram kavramı, halk arasında konuşulduğu biçimiyle bilimsel gerçeklikten uzak, sınırları belirlenebilir bir yöntem ya da yöntemler topluluğu olarak açıklanmaktadır. Bir anlamda yaklaşım biçimlerine/yöntemlerine kuram denmektedir. Kısacası, edebiyat alanındaki akademisyenlerin önbilgisiyle örtüşmeyen bu nedenle de ne demek istediğim anlaşılmayan bir durum olduğunu gördüm. Hatta ünlü bir eleştirmenimizin kuram hakkında söylediklerinin tamamıyla yanlış olduğunu, açıklamasını da gerekçeleriyle birlikte ortaya koydum. Deneme, Çağdaş Türk Dili Dergisi ve Şiir Sarnıcı (e-dergi) Dergisi’nde de yayımlandı. Yine bir kişiden bile ses çıkmadı. Kuram kavramı, halk arasında konuşulduğu gibi test edilmemiş bir önsezi veya kanıtları desteklemeyen bir tahmin, yaklaşım biçimi, yöntem, sınırları belirlenebilir bir yol, teknik vs. anlamında akademik seviyede kullanılamaz. Çünkü kuramın; oluş, işleyiş, sonuç kısmı mutlaklık taşır; belli yöntem veya teknikleri birleştirerek yapılabilecek bir şey değildir. Ayrıca kuram zaten doğal işleyişi olan bir süreçtir; kuram yapılmaz sadece varlığı saptanabilir. Örneğin adı geçen kitapta, “Okur odaklı eleştiri kuramı” denen yöntemin neresinde kuram vardır ya da kuram tanımına uyan ne gibi bir özelliği vardır? Bunu bana açıklayabilecek bir akademisyen var mıdır? Ders kitaplarında bile kurama örnek verildiğine göre benim göremediğim bir şeyler olmalı.

Kuram, kanıtlandığında yasa niteliğinde bir süreçtir, olgudur ya da harekettir. Hem sosyal hem fen alandaki saptanmış kuramlarda; etki dışında, tepki, oluş, işleyiş ve sonuç kısmına müdahale edilemez. Yani sadece etki parametreleri değiştirilebilir. Sosyal kuramlarda sonuçların doğruluk değeri, belli bir yelpaze içerisinde kalır; fen kuramları gibi matematiksel hesabı yapılamasa bile sonuçlar izlenebilir, sınanabilir,

genellenebilir niteliktedir. Açıkçası, kuram tanımındaki ve işleyiş tarzındaki genel akademik görüş; bilimsel verilere dayandırılmıyor, edebiyatçılar incelediği alanı yüceltmek uğruna kavramın adını kullanıyor hatta kulaktan kulağa öğrenilmiş bir alışılmışlık, bilimsellikten uzak bir söylem olarak bugüne kadar sürdürülmüş görünüyor. Bu nedenle, eğer edebiyat bir bilim dalı olarak görülüyorsa o zaman akademik seviyede kuram; insan bilimleri, sosyal bilimler ve fen bilimlerinin eşgüdümü altında yeniden sorgulanıp bilimsel bir nitelik şemsiyesi altına sokulmalıdır. Çünkü kuram diye ortaya atılan şeyler, yöntemden daha ötesi değildir. Ayrıca yönleme kuram deyip kuramları saptamak yerine halının altına süpürürseniz işte edebiyat bilimini olduğu yere mış gibi çakersınız.

Katman Edebiyat Eleştiri Sistemi diye bir yöntem geliştirdim. Berna Moran ve akademik kariyer sahibi hocaların söylemlerine bilimseldir diye inanıp bu sistemin adına kuram dedim. Sonradan anladım ki ben de öğrenilmiş alışkanlıkların kurbanı olmuşum. Bunun, kuram değil bir yöntemler bütünü olduğunu araştırınca anladım. Daha sonraki denemelerimde ve kitabın sanal ortamdaki nüshasında, eleştiri kuramı yerine eleştiri sistemi dedim; kitaptaki bölüm basılı olduğu için değiştirmek mümkün olmadı... Sürekli yinelediğim bir söz vardır: Bir bilim alanında kavramları, daha doğrusu o alandaki terimlerin, anlamsal alanını ve hiyerarşisini doğru tanımlamazsanız her şey birbirine karışır. Kaldı ki kuram; evrensel bir terim. Bazı bilimsel terimler arasında, sezgiyle bile ayırt edilmesi zor olan ayırtı diye adlandırdığımız çok küçük ayrıntı/farklılıklar vardır. Bu yüzden, eğitimin, değişimin, gelişimin başarısı ve yeniliğin temel taşı; bu ayrıntıları ayırt edebilmek, bilimine uygun tutum geliştirebilmektir.

Çoğu denememde sormuşumdur: Bu ülkede edebiyat kuramı saptayan var mı, diye. “Her zaman tekrarladığım gibi, yapıtlar

kavramlardan, kurallardan değil; kuramlar, kavramlar yapıtlardan doğar.” diyebilen bir mantığa ve bu mantığa itiraz etmeyen akademik camiadan nasıl kuram saptamasını bekleyebilirsiniz ki? Yöntemleri üst üste koyup edebiyat kuramı diye altına imza atan bununla da akademik unvan kazanılan bir ortamda, neyin doğru ya da yanlış olduğunu saptamak kolay mı? Diğer kültürlerde saptanmış kuramları, her defasında kaynak gösterip yanına üç beş yorum ekleyerek çok önemli akademik çalışma yaptığını sanan dostlarımızdan daha ötesini beklemek bir düştür kanımca. Bunların, kurum kültürünün ve oturmuş akademik sistemin bir sorunu olduğunu, bu sistemden bilimsel ve yenilikçi bir yaklaşım geliştirilmesinin çok kolay olmayacağını şimdiden söyleyebiliriz. Bunca yıl, öğretmenler dâhil tüm akademik personelin kafasında oluşmuş içi boş kuram kavramının anlamsal alanı ve hiyerarşisini, çöpe atıp yerine anlaşılması daha zor bilimsel bir tanıımı getirmek elbette zordur. Her şeyden önce bu işleri çekip çeviren orta yaş üstü kemikleşmiş kişilerin öğrenilmiş alışkanlıklarını yıkıp yerine yenisini koymanın başarılı olamayacağı açıktır. Ayrıca sosyal alan kuramları, genellikle soyut durumlardır/olgulardır. Anlaşılması, bilimler arası eşgüdümü ve disiplinler arası egemenliği gerektirir. Diğer taraftan bilimsel gerçeklikler, er ya da geç kendi yatağını bulur ve sizi oraya çeker.

Edebiyat bir bilim dalıysa, bunun ilkelerinin doğru tanımlanması, sınırları dinamik bir şekilde belirlenmesi, bilgi bütünlüğünü sağlayacak sistemin tesis edilmesi, geri beslemeye yönelik ölçütlerin belirlenmesi gerekir. Bilgi disiplini ve bütünlüğünün sağlanması, gelişim için gerekli ön adımdır. Edebiyat fakültelerinden mezun olan binlerce öğrenci vardır. Şair yazarlardan, az çok tanıdığımız kadarıyla, çok azı edebiyat bölümü mezunudur. Aslında fakülteler, bunları araştırıp istatistiki bilgi olarak ortaya koyacak bilgi ve dokümana sahipler. Böyle bir

çalışmaları var mı, bilmiyorum. Fakülteler bilim yuvasıysa sistemde geri besleme yapabilmesi için bunların araştırılması bilimin gerektirdiği bir zorunluluktur. Arkasına dönüp biz ne yaptık diye sormayan bir kuruma, bilimsellikten ve bilim alanı temsil ettiğinden söz edilemez. Sanat, her ne kadar yeteneğe bağlıysa da, bu işin eğitimini alanlardan edebiyat sanatına yönelik bir verim alınamıyorsa önemli bir sorun olduğu ortada değil midir? Daha doğrusu başarısızlık değil midir? Edebiyat biliminden sorumlu yöneticiler; başarısızlığın hesabını, bilimsel gerekliliği bir kenara itsek bile vicdanen kendilerine sormayacaklar mı? Yoksa böyle bir sorgu, akıllarının ucundan bile geçmeyen anlamsız bir öneri midir?

Kuramın; sınırlarının, anlamsal alanının ve oturduğu dizgenin doğru belirlenmesi bilimsel çalışmaların bu açı altında yapılması gerekliliktir. Gerek fiziki gerek sosyal gerek soyut olgu ve olaylar; kuramların dikte ettiği açı altında ya da dikte ettiği yelpaze içerisinde hareket eder. Kuramı, içi boş bir terim olarak edebiyat bilimi alanında kullanırsak, bu bilime yön verecek gerçek kuramlar saptanamaz. O bilim alanında kuram saptanmadan yenilik, dönüşüm ve gelişim olmaz. Kolay anlaşılabilir diye iyi bilinen ve herkesin deneyebileceği bir kuramdan örnek vereyim. Bir taşı, yerçekimi kuramının izin verdiği oranda daha yükseğe atabilirsiniz. Sanırım bu eylemi, formülize etmeye gerek yoktur. Kuramın gerektirdiği koşulları sağlamadığınız sürece başarılı olamazsınız. Sosyal alandaki kuramlar da buna benzer özellikleri barındırır. Örneğin 'Nesnel Bağlılaşık Kuramı'nı önünüze koyup düşünebilirsiniz. Ancak sosyal kuramların saptanması, ölçümü, kanıtlanması, örneklemelerde aynı sonucu vermesi daha zordur, tolere açısı daha yüksektir. Çünkü girdisi ve değişkeni çok fazladır, çoğunlukla açık dokulu konulardır ya da soyuttur.

Sonuç olarak kuramı, bilimlerin öngördüğü şekilde tanımlayıp alanınızda var olan kuramları saptamaya yönelmezseniz bilimden ya da bilimsel gelişmeden söz etmek boş bir söylem olarak kalır. Böyle bir durumda var olanla yetinmek dışında gelişim ve yeni bir şeyler ortaya koymak, mümkün olmaz. Edebiyat alanında saptanmamış belki de yüzlerce kuram vardır. Örneğin sanatın en önemli katmanlarından birisi olan çağrışımda... Bu katman, sanatta olduğu kadar edebiyat alanında da başat hatta temel taşı olan bir konudur. Ayrıca edebi metin ve sanat çözümlemesinde de temel alınması gereken bir alt alan. Yüzlerce edebiyat fakültesi ve güzel sanatlar fakültesi olmasına karşın, Türk yazın dünyasında çağrışımla ilgili; araştırma, inceleme ve denenerek raporlanmış kaç çalışma ya da istatistiki bilgi vardır, isterseniz bir araştırın. Artık yapay zekâ çağına ulaştık. Yapay zekâ, sanal ortamda yayımlanmış tüm dokümanlara ulaşip bir saniye içinde ayrıntıları önünüze koyabiliyor. Artık bilimlerin amacı, özelde edebiyat biliminin hedefi; Anadolu Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatına Giriş-1, ders kitabında açıklandığı gibi bilgiye ulaşmak ve yöntemler altında tarihsel bilgiyle boğuşmak değildir; bilginin kullanılmasını, bilgiden bilginin nasıl üretileceğinin yollarını bulmaktır. Anlaşılması için kısa anlatımla yazayım: Var olan bilgiden henüz bilinçlerde uyanmamış uyur bilgiyi saptamaktır; saptamayı yapabilecek beyinleri yetiştirmektir. Lisans düzeyindeki edebiyat fakültesinin derslerinden buna yönelik ben bir açıklık, saptama, hedef belirleme görmedim. Umarım yanılıyorum.

17 Ekim 2023, Narlıdere

KAVRAM, KURAM, SANAT

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Şiir eleştirisi üzerine tanınmış bir eleştirmenimizle yapılmış, Gösteri Sanat Dergisi Kasım 2004'te yayımlanmış söyleşiden ilginç bir tümce aldım: “Her zaman tekrarladığım gibi, yapıtlar kavramlardan, kurallardan değil, kuramlar, kavramlar yapıtlardan doğar.” diyor eleştirmenimiz. Anısı güzel olsun, yanıt veremeyeceği için adını özellikle belirtmiyorum. Beni şaşkınlığa uğratan bir tümce olduğu için üzerinde biraz düşünelim istedim. Metnin diğer kısmını alma gereği duymadım; çünkü asıl sorun tam da bu tümcenin içindedir

Aynı düşünceyi anlatmaya çalışan tümcelerle çok kez karşılaştım, şiiri bildiğini düşündüğüm çok kişiden de duydum. Bu yüzden bu konuyu, özellikle yazma gereği duyuyorum. Bu tür bilgi noksanlığının sorgulanması ve doğrunun açıklıkla ortaya konmasından yanayım. Bunları yaparken, önemsizleştirmek, küçümsemek, pay çıkarmak gibi bir çabam yoktur, olmamıştır. Bilgi çağında, herkesin ulaşabileceği kadar bilginin yanı başımızda olduğu bir ortamda, çoğunluğumuzun hâlâ bu genellemelere inanması, sorgulamadan olduğu gibi kabul etmesi edebiyatta bulunduğumuz noktayı gösteriyor. İçten olmalıyız ve bilimsel konuları enine boyuna açıklıkla kişiselleştirmeden tartışmalıyız. Yazını/sanatı/eleştiriyi, sağlam zemine oturtmanın başka bir yolu yoktur. Edebiyat dediğimiz sanat alanı, bilimlerle eşgüdümlü çalışan bir sürece sahiptir. Örneğin şiir gibi sanatların kısırlığı, felsefesinin çağın nesnel ve düşsel gerçeklerine uygun tanımlanmamasından kaynaklanır; yazının her dalı da... Yapacağınız kavram yanlış, süreci istenmeyen yerlere sürükleyebilir. Yanlış yapılması bugün için çok önemli olmayabilir belki ama arka planından doğacak sonuçlar, gelişimin önüne kocaman birer engel olarak çıkabilirler. Şimdilik pek çok kişi

bunların ayırında da olmayabilir. Gelecek kuşaklar mutlaka ayırına varacaklardır. Yanlışların, özellikle bilim alanındaki yanlışların er geç doğruya ulaşmak gibi bir huyı vardır.

Biliyorum ki pek çok şair, yazar ve akademisyen; başta örnek olarak aldığım tümce için “Nesi var, tastamam doğru bir tümce” diyecektir. Yazının önde gelenlerinin donanımını ve birikimini az çok tanıyorsam... Sanatta bazı şeyleri olduğu biçimiyle kabul edip bakış açınızı değiştirerek yapıttan başka bir iyi yan ya da estetik değer yakalayabilirsiniz; sanatın doğasında vardır bu. Ne yazık ki bilim alanında ve bilimsel konularda böyle bir esneklik yoktur. Görünen o ki eleştirmenimiz, bu tümceyi kurduğu zaman yapıttın dayandığı felsefeyi ve kuramla ilişkisinin nasıl olması gerektiğini yeterince incelememiş.

İsterseniz hem fen alanında hem de sosyal alanda kuram nedir, küçük birer örnekle açıklamaya çalışalım. Siz, bir yere nişan alıp taşı atarsınız, nişan aldığınız yeri vurursunuz vuramazsınız. Taş, sizin uyguladığınız gücün yönü ve şiddeti ile yerçekimi yasasına göre bir yörüngede hareket ederek düşer. İşte buradaki (fen alanı) kuram, yerçekimidir. Taşı, yerçekimine, deneyimlerinize ve denge durumunuza göre atarsınız. Sizin kuramsal olarak yerçekimine herhangi bir müdahale olanağınız yoktur; taşın hedefe varmasını hesaplamak ve uygun kuvvet uygulamak dışında. O, kendiliğinden işleyen bir mutlaklıktır. Bu örnek şunu açıklar: Kuram, yaptığınız işten doğan bir ilkeler bütünü değildir. Yaptığınız işte, uymak zorunda olduğunuz ya da uyguladığınızda daha verimli sonuç alacağınız bir ölçüttür. Zaten var olan bir gerçekliktir. Yani yapıttan ya da yaptığınız işten kuram doğmaz, doğuramazsınız; böyle bir sav bilimselliğe aykırıdır. Yapıtlar, araştırma evreninde bir örneklem olarak ele alınabilir mi? Alınır ancak bu kuram doğurması anlamına gelmez. Kuramı doğurmak ve kanıtlamak için ilgili bilimlerin eşgüdümü gerekir.

Edebiyat gibi sosyal konularda kuram, yerçekimi yasası gibi var olan; yaşanan ancak değişkeni ve etkeni daha fazla olan; bilimsel verilerle bizim saptadığımız genellenebilir, gözlenebilir, denenebilir ve aynı sonuçlara yönelen olgu ve süreçlerdir. Sistemin, olgunun ya da olayın; oluş, işleyiş ve sürecinde aynı sonuçlara yönelen ilkeler bütünüdür. Etkiye karşı verilen tepkinin sonuçlarının genelliğidir. Genellikle soyut olgulardır. Kuramı, kişi ya da yapıt üretemez; zaten ilişkiler arası yaşanan bir süreçtir. Olgu, olayın; oluş işleyişinden önerme ortaya koyar ve deneriz. Benzer sonuçlara yöneliyorsa, genellik içeriyorsa, izlenebilir bir süreçse, tanımlar ve kuram olduğu kanısına varırız. Örneğin yansıtma kuramı, bilgi kuramı gibi... Bu durumda, yansıtma kuramı, yapıtlardan doğmuştur diyebilir miyiz?

Bu bilgilerden sonra: Kuramın yapıttan doğması diye bir durumu olmayacağı gibi kuramdan yapıt doğurmak gibi bir işlev de olamaz. Kısacası, kuram doğmaz, doğurulmaz; saptanır; zaten var olan ve işleyen bir süreçtir.

Öyleyse, “Kuramlar, kavramlar yapıtlardan doğar.” önermesi bilimsel olarak doğrulanması olası olmayan bir önermedir. Öylesine bir varsayımdır ki bunu kanıtlayabilmek için, tümcedeki üç sözcüğün aralarında olanaklı olmayan bir ilişkiyi türetmiş olmak gerekir. “Yapıtlar kavramlardan, kurallardan doğmaz” önermesi de önerilmesine gerek olmayan anlamsız bir tümcedir. Örneğin, kavramları kullanmadan ve dil kurallarına uymadan öykü yazabilir misiniz?

Bu noktada benzer bir konuya daha açıklık getirmeliyiz. “Kuramsal bilgiyle iyi şiir yazılamaz” gibi konumuzla ilgili anlamsız sözler yazınımızda döner dolaşır. Aynı mantıksızlığın, benzer bilgisizliğin tersinden görünümüdür bu söylem. Kuramsal bilgi, şiir yaratısının dışında bir şey gibi anlaşılmaktadır. Oysa şiirin her aşamasında bilinçli ya da bilinçsiz kullanmak zorunda olduğumuz bilgidir. Kuramsal bilgi dediğimizde, sanata ilişkin tutarlı içerik ve

genel doğruluğa sahip, bilimselliği ya da değeri kanıtlanmış bilgi olarak ele almalıyız. Kuramsal bilgi, her yaptığınız işin içinde var olan bir bilgidir. Araba sürerken matematik ya da fizik kuramlarını ve bilgisini kullanmak gibi... Akademik bilgi olarak anlaşılır yazınımda. Oysa akademik bilgi, aynı zamanda doğrulanmış yazınsal (edebi) bilgidir. Yazınsal bilgisini kullanan iyi şiir yazamaz demek gibi bir şey olmuyor mu bu sav?

T.S. Eliot'ın nesnel bağlaşıklık kuramını düşünün. Şiir yazarken bu kuramı bilseniz de bilmeseniz de kuramın sürecine bilinçsizce uyarırsınız. Saptanmadan önce de şiirler nesnel bağlaşıklık kuramına uygun yazılabiliyordu. Şiir yazarken uyguladığınız her eylem; dilsel ya da düşünsel, tanımlayabildiğimiz ya da tanımlayamadığımız kuramların sürecine uygun işler. Kısacası her alan kendi kuramları ve ilgili olduğu alanların kuramlarıyla bir bütünlük içinde çalışır... Gerçi Türk yazınında tespit edilmiş çok fazla kuram yok. Yöntemi ya da tekniği kuram diye adlandıran pek çok akademisyen, şair ve yazarımızın olduğu ise ayrı bir konudur.

Sonuç olarak, bu kuramları biliyorsanız ve kuramsal bilginiz varsa; o alanda düşünmeniz, duymanız, görmeniz, ayrıntıları yakalamanız, yaratıcılığınız daha etkin ve yetkin olur... Yaptığınız işi; bilerek, görerek, duyarak, tanımlayarak, farkındalık yaratarak yaparsınız. Ters durumda, attığınız taşın nereye düştüğünü ve ne işe yaradığını anlamada, yazdığınız şiirin ne olduğunu ve nasıl bir sonuç ürettiğini açıklamada yetersiz kalırsınız. Sonuçta kuramsal bilgi, iyi şiir yazmanıza engel olmaz; denenmiş ve kanıtlanmış genel doğrulara uygun, çözümlemeli ve daha bilinçli yazmanızı sağlar.

Yazınımızı salt bu tür söylemler değil; bilimine aykırı olmakla birlikte felsefesiyle yakından uzaktan ilgisi olmayan genellemeler sarmıştır. Genellemeler, anlamları olmadığı gibi sanatın daha esnek kısmı olan benzetme, değinmece, değişmece gibi anlamına

da yönelmiyorlar. Örneğin; “Şiirin estetiği bir matematiktir.”, “İdeolojik brikimi olmayanın estetik birikimi olmaz.”, “Şiir dili, yapay bir dildir.”, “Şair, dili kullanmayı reddetmeden şiir yazamaz” gibi önerme görünümünde ortaya atılmış tümceler. Bu tür söylemler, ortalarda dolaşüyor ve hâlâ inanılıyorsa bu durum, bize şunu sorduruyor: Türk yazınında, şiirinde, sanatında biz neredeyiz ve bugüne kadar bu denli bilginin ortasında ne yaptık? Edebiyat/sanat kaygısı duyan her birey bu soruyu kendisine sormalıdır.

Ayrıca Türk yazınında; bilim, diyalektik, paradigma, kuram, estetik, potansiyel, metinler arası ilişki, tarihsel bilgi... gibi pek çok kavram/terim/tamlama çok yerde yanlış/yersiz kullanılmaktadır. Bunlara ayrıca örnek vermeyeceğim. Bu kullanımları yerine oturtmak için kavramlar arası anlamsal alan ve aralarındaki ilişkiye egemen olmak gerekiyor. Özellikle sanat alanında. Bu da, sanat felsefesine, psikolojisine, sosyolojisine ve estetik bilimine egemen olmaktan geçer. Bilimlerin eşgüdümlü işlerlik ve birbiriyle çelişmezlik ilkesini anlamış olmakla ilgilidir. Yazın, daha doğrusu sanat, çok yönlü bilinç ister; diğer bir deyişle pek çok alanı içeren bilimsel donanım ister. Bu yüzden ben şu sözü sürekli kullanırım: “Bilim ve sanat yalan söylemez; böyle bir yetenekleri yoktur. Sanatta doğruluk değeri yüksek bilgiye ulaşmak istiyorsak başvuru kaynağımız, her zaman bilim olmalıdır. Çünkü sanatla bilim, eşzamanlı ve eşgüdümlü çalışan dünyanın iki ayrı kolu gibidir.”

En önemlisi, bir metin yazıyorsanız metinde kullanacağınız kavram, terim ve sözcüklerin; tümce içindeki kapsamını, bölümce içindeki bağlamını, metin içindeki uzayını bilerek, görerek, anlayarak kurgulamalısınız. Tersî durumda kullandığınız her sözcük, hava olsun diye kullandığınız her yabancı terim, bulundukları yerden sırtır. 20 Ocak 2022

SANATTA ÖZGÜNLÜK VE BİRİCİLİK

Şiir sanatı, yetenek temelli bir alan gibi görünüyorsa da her sanat dalında olduğu gibi felsefi ve kuramsal yönü daha ağır basar. ‘Ben şiirimde kültürümü, duygularımı, sezgilerimi anlatırım, içimden geldiği gibi yazarım’ demek sanat olgusuna biraz sığ bakmak demektir. Her sanatta olduğu gibi kişisel yetenek önemli bir etkidir; ancak yetenek konusunu bir kenara koyup şiiri kuramsal açıdan ele almak, geleceğin şiirinin kurulması için bize önemli veriler sağlar. Sorulagelmiş ya da bugüne kadar sorulmamış farkındalık yaratan sorular sormaya iter bizi. Nasıl ki bugünün bilimlerinin çıkış noktası felsefeden hareket almışsa şiir sanatı da kuramsal bilgi, düşünce ve dilin teknik kullanımından hareket alarak geleceğini kurar. Bu durumda şu soruları kendimize hemen sormalıyız: Şair; şiirini nasıl yazar veya bir şiir nasıl doğar, hangi süreçten geçmelidir; dil, duygu, düşünce ve bilimle ilişkisi nedir?

Tarihe baktığımızda divan şiiri dışındaki şiir anlayışı çoğunlukla halk ağzı ile kendine zemin bulmuştur. Yunus Emre’den Aşık Veysel’e kadar büyük şairler, bugün bile hayranlıkla okuduğumuz insan odaklı şiirler yazmışlar ve bizim şiir yolumuza aydınlık olmuşlardır. Divan şiiri de bu aydınlığın önemli bir parçasıdır. Ancak bütün sanat dalları, modern sanat dönemiyle birlikte kuramsal bilgi, teknik olanak, dilsel ayrıntı ve bilimsel verileri baz alma yoluna girmiştir. Şiir bir sanat alanıdır; bunun yanında bilimsel disiplini olan bir bilgi küttlesidir; yani bir bilim alanı olma yeteneğine sahip bir bütündür. Bu yüzden şiir sanatı, sanat bilimi⁵ açısından ele alınmalı ve çağdaş sanat anlayışının öngördüğü bir

⁵ Sanat bilimi; “Sanat Felsefesi, Sanat Sosyolojisi, Sanat Psikolojisi ve Estetik Bilimi”nden oluşan bilgi disiplini.

yön çizmeye çalışılmalıdır. Ayrıca doğa, sosyal ve insan bilimleri ile olan ilişkisi doğru çözümlenmelidir. Kullanılabilir bilgi ve kirli bilgiyi birbirinden ayırt etmek ve şiir sanatının geleceğini insanı kavrayan bir yapıya taşımak, günümüzün görünen bir gereksinimidir.

Sanatı bir bütün olarak ele aldığımızda, sanat bilimi ve ontolojik inceleme sonuçlarına dayanarak şöyle diyebiliriz: Şiir veya herhangi bir sanat yapısının ortaya çıkmasında iki aşama vardır: ***Birincisi; sanatçının duysal ve düşünsel dünyasını oluşturan ve imgelemi doğuran bilinç dünyası, diğer deyişle “imgelem” sürecidir. İkincisi ise bilinç dünyasının yani sanatçının imgeleminin, sanat dili, teknik ve teknoloji yardımıyla kendine özgü ve özel biçimlerde nesnelliğe dönüştürülmesidir.***

Sanat yaratım sürecinde, yani bilinçten imgeleme kadar (imgelem dâhil) olan süreçte, sanatçı ne kadar bilimsel ve teknik verilere sahipse, artalan bilgisi ne kadar zenginse, donanımı ne kadar güçlüyse, imgelemi o kadar zengin olur ve insanı kavrayan değerlere o denli egemen olur. Onun; görme, işitme, duyma, sezme yetisi daha güçlüdür. Soyut, sanal, bilinç üstü ve fizikötesi görüngüleri daha sağlam temele oturur. Bir anlamda, sanatçının bilinçten imgeleme kadar olan sürecinin asıl kaynağı; duysal, teknik, bilimsel, insani ve sosyal disiplinlerden beslenir.

Bu yazının temel konusu olması ve sık sık kullanacağım için imgelem kavramını bir kez daha burada açıklamaya çalışayım: “İmgelem; sanatsal kültüre bağlı toplam bilgi birikimimiz, belleğimiz ve bilincimizin zihinsel ve duygusal olarak ortaya koyduğu tüm tasarılar, fanteziler, seziler, anlamsal görünüş ve görüntülerdir. Bilgilerin yoğurularak anlamın derinliklerinde gezinilmesidir; düşlemin sanata yönelik özel bir alanıdır.

Bu düşünceden hareketle, lisans ve lisans üstü sanat eğitim içeriğinin etki ve ilgi alanı, “imgelem yetisi”nin güçlendirilmesi olmalıdır. Diğer bir söylemle eğitim izlencesinin içeriği, öğrencinin

imgelem yetisini güçlendirmeye yönelik olmalıdır. İmgelem yetisi güçlü olmadan insanı kavrayan ve insanın derinliklerine sızan imge yaratılması olası değildir. Bu nedendir ki imgelem olanakları belli bir düzeye çıkarılmadan ortaya çıkacak sanat, geçmişte var olan klişeleşmiş anlayışı kırabilme yeteneği taşımaz. Her şairin belirli bir dünya algısı ve onu anlamlandırma yetisi vardır. Ancak şair, bilimsel veri ve sanat biliminin ayrıntılarına egemen olmadan kuracağı şiir var olanlara yaslanmak zorunda kalır. Bana göre bu biçimde yazılan her şiir, özgün ve biricik olabilme yeteneğinden ödün veriyor anlamına gelir.

Çağı aşan şiiri yazabilmek ve şiire yeni bir gelecek kurmak, şairin imgelem gücüne ve zenginliğine bağlıdır. Bizler, uyutmak için büyük sahte tasarıların içine itilen ve bu anlayışla sanat üretmeye çalışan şanssız bir kuşağız. Salt sosyal alanda değil bütün alanlarda, bölünmüşlük, bilgiye saygısızlık, okumadan yazmak, kendini gösterme bencilliği, ideoloji ve inanç kaygısı gibi etkenler, ne yazık ki Türk Şiirinin de derinden etkilendiği onulmaz bir hastalıktır. Konuyu dağıtmamak için öncelikle şunu söylemeliyim: Şiir sanatına bir gelecek kurmak istiyorsak kuramsal bilgiye ve bilgiler arası eşgüdüm ile onun bilimsel çözümüne gereken önemi vermek durumundayız. Onu, gerektirdiği disiplinlerle ele almalıyız. Örnek olması için, 24. İzmir Kitap Fuarı'ndaki izlenimlerimden edindiğim sonucu burada dile getirmeliyim. Günümüzün şair ve yazarları, çevrede ne olup bitiyor, öneme değer yapıt var mı, kim ne kadar nitelikli yazıp çiziyor, bakmıyor bile. Tanınmışlığı, tanındıklığı veya popülerite devşirme beklentisi yoksa, diğerinin şiiri onlar için yok hükmündedir. Bunun kısaca tanımı, okumadan yazmak demektir; hedef, sanat ya da yazın değil demektir. Oysa iyi yapıt nitelikli etkileşim sonucunda üretilebilir. Birbirimizden öğreneceğimiz o kadar çok şey var ki ben yetkinim diyen şairler bile buna dahildir. Bilgi bilgiyle, bilgi katılımla, bilgi çoğul düşünce yaklaşımlarıyla çoğalır. Sanat eseri bireysel çıktıdır; gerisindeki imgelem, toplumsal, yaşamsal,

deneyimsel, bilimsel, olgusaldır. Sanat kültürü ve sanatta yaratıcılık bilginin çözümü, yorumu ve deneyim sonucu gerçeklik kazanır; estetik değer üretme yeteneğine sahip olur. Deneyim aktarılmazsa ve deneyimden yeterince yararlanma yoluna gidilmezse, şiirin varacağı nokta bugünün gerisinde kalması demektir; durağanlık, geriye gitmek demektir sanatta.

‘Türk şiiri magazinsel söylemler üzerinde yönlendirilmektedir.’ diye bir tümce kurarsam pek çok şair karşı çıkacaktır; ancak işin ayrıntısına girdiğimizde bunun gerçek olduğuna tanık oluruz. Sanatçının imgelem gücü, çok boyutlu veri akışıyla artırılabilir. Biz insanların en onulmaz hastalığı neyi bilmediğimizi bilmiyor olmamızdır. Şiirin birkaç teknik ayrıntısını bildiğimizde dünya şiirini anlamışız gibi duyumsarız. Aslında şiirin teknik ayrıntısı herkesin kısa bir eğitimle edinebileceği bir konudur. Asıl olan şiiri yazdıran ve imgeyi kurduran imgelemdir. İmgelem gücü öyle kolay elde edilecek bir sonuç değildir; yaşam, evren, insan ve bilimlerin karşılıklı ilişkilerinin çözümünden doğan bir yetenektir. Geleceği kucaklayan şiiri ancak ve ancak bu güce sahip şairlerin yazabileceğini söylemek yanlış olmaz.

Sanatın doğumundaki ikinci aşama ise teknik kısımdır. Biraz da ustalık ve yetenek alanıdır. Renge, ışığa, sese, harekete ve güzel söze dökme işidir. Zaten bu konu her yerde, her yazıda, her kurs ve sohbette insanlara aktarılmaya çalışılıyor. Aslında sanatı ticari sektörlerle iç içe çalışmak zorunda bırakan aşama ve süreç burasıdır. Herkes Nazım’ın iyi şiir yazdığını bilir; ancak kimse ona o şiirleri yazdıran imgelem gücünün kaynağını sorgulamaz. ***Sanat, estetik ve şiir gibi kavramlar; insan zihninin sahip olduğu bilgi ve deneyim yüküne, yaşam koşullarının şekillendirdiği duygu gücüne göre şekil alır.***

İmgelemin nesnelleştirilmesi ve somutlaştırılması sanattaki ikinci aşamadır, demiştim. Bilim ve teknolojiyi çok daha yoğun ve görünür biçimde kullanan süreçtir. Ayrıca sanat dili kullanımı bu

aşamadan sonra öne çıkar. Salt duygunun ivmesi ile sanatsal edim açıklanamaz. Söz ettiğim iki nedenden dolayı, sanatı ve eleştiriyi bilimselliğin dışında düşünmek, sanatçı, sanat, bilim, bilinç, imgelem ve bilgi kavramlarının arasındaki bağıntıya bütüncül verilerle bakmamış olmayı gerektirir. Aslında burada anlatmaya çalıştığım şey, sanatın yaratım sürecidir. Özgün ve biricik olma özelliğine giden yoldur. Aslında B. Croce'nin dediği gibi "Estetik yaratma süreci" ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Hatta, B. Croce'nin estetik yaratma sürecindeki ilk üç aşama, *"izlenim, tinsel sentez ve hedonist eşlik"* bilinçten imgelem sürecine karşılık gelen aşamayı oluşturur. Son aşama ise imgelemen nesnelleştirilmesi aşamasıdır ve Croce bunu *"Fiziki fenomenlere aktarılması"* diye ifade eder.

Şiirimizde en çok ilgi duyduğumuz alan, sanat yaratım sürecinin ikinci aşamasıdır; yani dilsel ve imgesel alanıdır. Genel duruma baktığımızda, şiir nasıl yazılır, imge, bağdaştırma ve sapma nasıl yapılır, türündeki soruları yanıtlamaya çalışırız. Bunların yanıtlarını bulunca iyi şiir yazılır düşüncesindeyiz çoğunlukla. Oysa bu soruların yanıtları, sanat eseri ortaya koymanın teknik gerekliliğidir. Şiirde dilin yetkin kullanım ayrıntılarıdır. Bunları her şair bilmek zorundadır zaten; bilmeden şiir yazılamaz. Yazıldığını varsaysak bile yazılanlar, öykünen ve sıradan bir metin olmaktan öte geçemez. Şiir, gördüğünü, duyduğunu, içinden geleni anlatmak değildir; gördüğünü, duyduğunu yeni baştan anlamlandırmak ve estetik değer yaratacak biçimde insanı kavrayan imgeyi ve imge bütünüdür kurmaktır.

Şiire sanat eseri olma özelliğini kazandıran, salt dil kullanım yeteneği değildir. Anlamsal derinliğin; insan, yaşam ve evren ile olan ilişkisindedir. İmgelem gücü ve zenginliği; her sanat eserinin doğumunda ön koşuldur. Başka bir deyişle güçlü imgelem, gelecekle anlam ilişkisini kalıcı ve yaratıcı kurmak demektir. Bu nedenle, şiir eğitimi/kursu veren ve okullarda şiire yönelik

çalışanlar, hedef kitlesinin imgelem yetisi, gücü ve zenginliği üzerine yoğunlaşmalılardır.

İmgelem yetisi yüksek şair, aynı zamanda dili çok iyi kullanan kişidir. Bilgiyi çözümlemiş, yorumlamış ve daha yetkin dil kurgulama yeteneğine sahiptir. Dile, çağa, deneyime, iletişime, okumaya ve araştırmaya önem veren; bunları yapan kişidir. Okurun algısını, estetik kaygısını, yaşam ve evrenin gelecekle olan ilişkisini, zihninde çözümlenmiştir. Var olana değil; estetik ve sanatsal değer taşıyan öğelere kendiliğinden yönelecek demektir. Sanattaki “özgünlük” ve “biriciklik” kuralı bu noktadan sonra geçerlilik kazanır. Usta çırak yöntemi yetişmiş olmak elbette önemli bir deneyimdir; ancak özgün ve biricik kuralına uyan eser üretmek için yeterli bir süreç değildir. Bu nedenle; okumadan, sanatın felsefesine girmeden, kavram ve terimler arasındaki anlamsal konumu ve hiyerarşisini zihinde çözümlenmeden şiir yazmak, trenin raylar üzerinde seyretmesine benzer; yönü ve hareketi raylar belirler. Sanat, kumandanın dış etkenlerde olmasını kabul etmez. Özgür olmalı ve sınır gözetmemelidir. Sanatın sanat olabilmesi için; **biçimden anlama, anlamdan anlatıma, sestən çağrışım, coşumdan estetiğe**⁶ kadar tüm varlık katmanlarında sanatçının özgün yaratısı gereklidir.

Temmuz 2019, Narlıdere

⁶ “Biçim, anlam, anlatım, ses, çağrışım, coşum ve estetik” bir sanat eserinde olması gereken en az varlık katmanlarıdır.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜĞE TEĞET BAKIŞ

Sürrealizm (Gerçeküstücülük), sanatın tüm boyutlarına sızan, devasa yenilik ve asimetrik düşün dizgesinin önünü açan önemli bir sanat yaklaşımıdır. Bugünkü gerçeküstü eserlere baktığımızda, bu akımın önemli bir sanat anlayışı olduğu ve bugün de etkinliğini güçlenerek sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Anlık ve istenç dışı düşün yönteminden çıkış ile asimetrik düşünme ya da düşün açısını değiştirmek tanımıyla kısmen karşılanabilecek yeni bir sanatsal teknik yaratmıştır. Bana göre sanata ve sanatsal kavramlara bakış açısına yeni bir boyut getirmiştir. Ne var ki pek çok sanat düşünürü gerçeküstücülüğü; yatay bir düşün dizgesi, bilinçaltının zengin deposu ve dürtüsüne göre şekil aldığını söylerler. Bu akımın; uygulama, anlatım ve çizim tekniği içselleştikçe; insan haz duygusunu doyurdukça; akla geldiği gibi yapılan, yazılan, çizilen ve salt bilinçaltının doğurduğu bir sonuç olmadığını kabul etmeliyiz. Daha doğrusu bugün ortaya konmuş gerçeküstü eserlerin, ayaküstü bir mantığın ve imgelem gücünün üretebileceği eserler olmadığını söyleyebiliriz.

Gerçeküstücülük; birikim, yoğun bilgi bütünlüğü ve bu bilgi bütünlüğünü simetrik/asimetrik kullanabilen zihinlerin sanat yapıtı üretebileceği bir yolculuktur. Akımın bildirilerinde (manifesto) söylendiği gibi bilinçaltından çağırdığını çağrışım mantığına göre anlık yazmak, aklına geldiği gibi çizmek ya da rastlantısal bir sonuca ulaşmak olmadığını, ortaya çıkan eserlerin derin yapılarından anlıyoruz. Bunu, bilinçaltına ve bilince oturmuş zihinsel bütünlüğün doğurduğu karmaşık çözümlerin görüntüye dönüştürülmesi, kişisel izlerin farklı bir bakış açısından yansıtılması, ruhsal dünyanın ve yaşamın mühendislik olarak objeye dönüştürülmesi olarak düşünüyorum. Yaratıcılık, incelik, bilgelik ve yüksek zekâ gerektiren bir teknik olduğunu delile

gerek duymadan söyleyebiliriz. Sanatçının; güçlü bilgi bütünlüğü, tasarimsal yeteneği, yaratıcı zekâsı ve bilimsel altyapısı olmasını gerektirir. Ayrıca gerçeküstücülüğün bildirilerinde mantığın ve aklın geri planda tutulduğu söylenir. Söylenenin tam tersine gerçeküstü sanat; temelde sağlam bilgi, duysal yeti, sezi, akıl ve güçlü mantığın varlığından doğacak bir alan olabileceğini düşünüyorum. Kaldı ki mantık dizgesini kırmak, zekâ gerektiren, yaratıcı yaklaşım ve ayrık düşünme/yorum gerektiren bir şeydir. Gerçeküstücülüğün dayandığı uzayı, hem resim sanatında hem de şiirde deneyimlemiş birisi olarak bunları rahatlıkla söyleyebiliyorum.

Bilinçaltı bir vahadır; bilginin çok büyük bir oranını saklar. Çoğu kaynakta bilginin yüzde doksan beşinin saklandığı söylenir. Buna sözümüz yoktur, ancak beynin çalışma sistemini biraz olsun biliyorsak, anlık çıkarım ve mantığı geri plana itmekle böylesi güzel eserlerin ortaya konabileceği inandırıcı gelmiyor. Bilinçaltındaki bilgilerin bilince taşınması, bilincin sağlam temellere oturmasını gerektirir. Duygu, bilinç, bilinçaltı, donanımlı bellek, zihin, zekâ, mantık ve bunların toplamı; örgütlü akıl demektir. Sanat eseri yaratmak, imgelemen nesneye dönüştürülmesine yani bilginin teknolojiye dönüştürülmesine benzer; bununla eşdeğer bir işlemdir. Örgütlü akıl gerektirir. Bu işlem için bilgi; ister bilinçaltında olsun ister bilinçte hazır olsun, onu imgeye dönüştürmek için bilincin ve üst bilincin mutlaka devreye girmesini gerektirir.

Albert Camus, her ne kadar gerçeküstücülük için, “Sürrealist eserlere lojik ve reel kategorilerle yaklaşmak onları anlayamamak gibi bir sonuç yaratır.” dese de bugün, Camus’un söyleminin çok yerinde olmadığını anlayabiliyoruz. Bu akımın ileri sürdüğü akıldışı alan; duyular üstü alan; bugünün insanı tarafından zihinde tasarımılanabilir duruma dönüşmüştür. Sanal gerçekliğin getirdiği olanaklar, algı dünyasında somut, görülebilir, işitilebilir ve duyumsanabilir (en azından sayısal teknolojiyle) bir yenedünya

yaratmıştır. Olamaz, varılamaz, edilemez, akıl ötesi ve gerçeküstü dediğimiz pek çok olayın, yeni gelişmelerle gerçeklik kazandığını veya gerçekleşme gizilgücü taşıdığını söyleyebiliriz.

Gerçeküstücülük akımını şiir açısından ele aldığımızda, bütün sanatlarda olduğu gibi şiir diline de çok geniş bir anlam ve anlatım olanağı sunmuştur. Şiir dünyasına farklı bir boyut ve sınırsız bir uzay derinliği yaratmıştır. Kısaca söylemek gerekirse şiire sınırsız ve koşulsuz yeni bir devinim ve anlam alanı kazandırmıştır. Nasıl, diye soracaksınız. Şuna benzetebiliriz gerçeküstücülüğü: Nasıl matematik yaşamın tüm alanlarında varsa, gerçeküstü söylemler de sanatın tüm alanlarında var olabilme genelliğine sahiptir. Sanat düşünürleri, eserin varlık katmanlarını nesnel ve duyu üstü alan diye ikiye ayırırlar. Bu tanıma dayanarak sanat eserini oluşturan toplam iki yapıdan söz ederler. Bir anlamda gerçek ve gerçeküstü yapının toplamı bir sanat eserini oluşturur. Örneğin şiir dili, nesnel dünyayla bütünleşmiş gerçeküstü söylemler dizgesiyle günlük dilden ayrılır. Bilindiği gibi sanatın en önemli özelliği; algıyı uyarmak, anlamayı güçlendirmek, düşünmeyi derinleştirmek, duyuları ve duyguyu ayartmaktır. Kısacası zihni sarsmak ve duyguyu istenen kıvama taşıyarak, alımlama ve düşünmeyi daha etkin kılıp estetik beğeniyi sağlamaktır.

Şiir bir düşün sanatıdır; düşüncenin, dili ivmesi ve dil kullanım ayrıntılarına girmesiyle gerçeklik kazanır. Gerçeküstücülüğün şiire kazandırdığı anlam ve anlatım olanakları, bugünün şairi tarafından genişletilmelidir, derinleştirilmelidir. Çünkü bu alan, akli ve mantık dizgesini sarsıcı bir anlam alanıdır. Daha önce değindiğim gibi, gerçeküstücülük, yeni bir düşün uzayının önünü açmış ve sınırsız bir alanın kapılarını aralamaya yöneltmiştir. Eserden çok şairin düşüncesinin sınırını genişletme yolunu göstermiştir.

“Şiir, yaratıcılığın ekseninde yer alan bir sanat dalıdır.” Düşünmenin sınırlarını zorlayıcı ve imgelemi daha çekici somutlaştırma tekniğidir. Yaratıcılığa, bunun yanında düşüncenin sınırlarını zorlanmaya yönelten dilsel esnekliktir. Gerçeküstücülük, şiirdeki anlam, anlatım ve çağrışım katmanlarına yüksek düzeyde katkı sağlayan sınırsız bir uzaydır.

Üretilen bilgi, teknoloji, kültür varlıkları, doğa, sosyal ve insan bilimleri, gerçeküstü diye adlandırılan alanı derinleştirme ve bu alana yeni bir boyut kazandırma yetkinliğindedir. Başka bir söylemle bugünün şairi, düşüncenin sınırlarını kırıp; evren, insan ve yaşam ile aralarındaki ilişkiye daha farkındalıklı bir anlam kazandırma; bunları nesnel dünya ile bütünleştirme yeteneğine sahiptir.

Gerçeküstü dünya insan tasarımıdır; yani düşüncenin ürettiği bir evrendir. Sınırlarını göremediği ve doğa bilimlerince açıklanamadığı için, insanoğlu bu alanın içine girmekten çekinmektedir. Aslında gerçeküstü dünya, matematik ve sanal dünya dediğimiz alandan farklı bir şey değildir. Matematik, insan tasarımı sanal bir kurgudur. İnsan, kendisinin bunu algılayabilmesi ve anlayabilmesi için doğada karşılığı olan sayı, çizgi ve uzamla bütünleştirmiştir. Dil, düşüncenin nesnel karşılığıdır; öyleyse biz gerçeküstü dünyayı şiir, resim, sinema gibi sanat diliyle daha farkındalıklı olarak nesnel hale dönüştürebiliriz. Bu, günümüz bilgisiyle zor değildir. Gelişigüzel ve saçma olduğunu düşünceğimiz sonuçlara yönelse bile nesnel dünya ile daha yakın ilişki içinde olabilecek bir durumdur.

Bir anlamda gerçeküstü dünyayı nesnel dünya ile bütünleştirerek sarsıcı biçimde ortaya koymak; dilde esneklik, kıvraklık ve anlam derinliği sağlar. Sanal dünya, nesnel dünya ve yaşam ilişkilerini bir şiire giydirmek; derinlik, farkındalık, dil kullanım becerisi ve yaratıcılık gerektirir. Daha doğrusu imgelemenin anlaşılabilir, tanımlanabilir imgeye dönüştürülmesi, nesnellikle mantıki bir

düzlemde buluşmak demektir. Şiirde gerçeküstü anlatım, okurda nesnellik kazanacak biçimde olmalı ve onun bilincini altüst edecek bir anlatıma sahip olmalıdır. Nesnel ve gerçek yaşam ile ilişkilendirilmesi şiir gibi anlatım sanatlarında daha kolaydır. Çünkü şiir dili; uzam, zaman ve kuralları kırabilme esnekliği olan, aynı zamanda bunları kırarken hem çekici hem de anlam derinliği oluşturabilen bir kıvraklığa sahiptir.

Örneğin;

(...)

Sınırsızlığı çek üzerime

İşte çuvaldız del gökyüzünü

Getir anakaraları karınamın altına

Ellerimize rastlayan her şehri sevelim

Gerisi senin güzelliğin.⁷

(...)

Daha anlaşılır olması açısından bir de resim sanatından örnek verelim: Salvador Dali'nin "Kelebekler ile Tekne" tablosunu biliyoruz. Gerçeküstü bir tablodur. Kelebekler, yelkenlerin yerine teknenin hareketini sağlıyorlar. Hem suda hem de karada kelebeklerin kanat gücüyle teknenin yüzebileceğini anlatıyor tablo. Doğa üstü bir eylem görüntüsünde ve farkındalık yaratacak biçimdedir. Aslında doğa bilimlerine uyumlu bir görseldir. Dali bu eseri, 20. yüzyılın ilk yarısında yapmıştır. Bu resim, bugün savunma sanayiinde kullanılan Hover Kraft⁸ teknolojisinin temel çalışma ve hareket ilkesini bire bir tanımlayan bir tablodur. "Kelebekler ile Tekne" tablosu ile Hover Kraft teknolojisi karşılaştırıldığında, imgelem, renk, düşünce ve dünya algısından dökülmüş geleceği de kucaklayan büyük bir eser olduğunu anlarız. Böyle bir eser; basit bilgilerle, mantık dışı çıkarımlarla, akli geri plana itmekle, anlık fırça sallamakla yaratılacak bir eser değildir. Doğa bilimlerine dayanan yüksek bir imgelem gücü,

⁷ Y. Özmen, *Bir Damla Suda Halkalar*, Temren Yayınları, 2018

⁸ *Hava yastığı ile su üstü ve karada hareket edebilen amfibi araç.*

böyle bir tabloyu çizebilir. Şuna dikkatinizi çekmek istiyorum: Tablo Dali tarafından yapıldığında, Hover Kraft teknolojisi henüz icat edilmemişti. Bu örnekten yola çıkarak gerçeküstü şiir; gerçek anlamda yaratıcılık, birikim, donanım, örgütlü akıl ile düş gücü gerektirir. Gerçeküstü sanat, bu bağlamda ele alınırsa sanatın gelişimine ve geleceğine önemli katkı yapabiliriz. Ayrıca gerçeküstücülük, sarsıcı ve sezdirici bir çağrışım tekniğini bünyesinde barındırır.

Sonuç olarak gerçeküstü dünya, insan düşüncesinde var olan ve tasarımılanabilen bir duruma evrilmiştir. Sanatın her alanıyla iç içedir. Estetik tavır yaratma konusunda son derece etkindir. Bilinçsiz, bilgisiz ve gerçeküstü şiirin ne olduğu konusunda yetkin olmayan şairlerin yazdığı gerçeküstü şiirler örnek oluşturmamalı ve konuya dar bir açıdan bakmamalıyız. Yunus Emre, Cemal Süreya, Ece Ayhan gibi pek çok şairimizin gerçeküstücülüğe yaslanmış başarılı eserleri vardır. Gerçeküstü şiir, örgütlü ve gelişkin akıl tarafından yazılabilecek bir tekniktir. Algıyı uyarmak, anlaşılabilir olmak ve mantık dizgesini kırabilmek için nesnel dünya ile bütünlük kazandırılması gereken bir durumdur. Bana göre, gelecekte gerçekleşmesi beklenen olay ve olguların bugünden dillendirilmesidir. Söylendiği gibi toplumdan kopmuş veya toplum gerçekleriyle örtüşmeyen bir durum değildir. Tam tersi; gelecekle bugünü, olanla olması gerekeni, insanla yaşam ilişkilerini, doğanın kendisiyle hesaplaşmasını, nesneyle ilişkilerini ve onun uzamını daha farkındalıklı anlatma yöntemidir. Kısacası donanımlı insan, zengin ve güçlü imgelem işidir. Özeti ise örgütlü akıl işidir; doğa, sosyal ve insan bilimlerinden beslenmek zorundadır. Ağustos 2019

SAF SANAT

İnsandan sanata ve sanattan insana uzanan yolların temizliği ve saflığı, yeni ve yaşanabilir bir dünyanın eşiğidir. İnsan algıları, duyuları, duyguları, düşleri ve bilinci ile temiz bir sanatı ürettiği kadar, saf sanat da geleceğin insanının düşünsel evrimini hızlandırmaya adaydır.

“Saf şiir” ya da “saf sanat” tamlaması uzun zaman kullanılmış ve tartışılmıştır bazı düşünür, şair ve eleştirmenler tarafından. Değişik anlam ve açılımlar yüklenmiştir bu tamlamaya. **“Saf Sanat”** bağdaştırmasını, bu metinde öylesine kullanılmış bir sıfat isim tamlaması olarak düşünmeyiniz. Ben bu tamlamanın anlamsal değerini daha farklı bir açıdan ele almak istiyorum. Sizler de bu kavram karşısında, bilinenlerden ayrıksı bir yaklaşım sergilerseniz daha somutlaştırabiliriz, diye düşünüyorum. Çünkü burada saf sanat, saf şiir ya da öz şiir gibi tamlamaları kullanarak geçmişte tartışıldığı gibi bir tartışmaya girmek istemiyorum. Benim önerdiğim sanat ve şiir anlayışını, en anlaşılır biçimde ‘Saf sanat’ tamlaması karşılamaktadır. Bir kez daha belirtmekte yarar görüyorum; saf sanat ya da saf şiir kavramlarını geçmiş bilgilerinizden farklı bir düzlemde ele alacağım.

“Saf sanat” tamlaması, öncelikle tarihte sanatsal gelişim ve dönüşümün hiç saf, temiz, çıkarsız ve arı olamadığını anlatmaya yönelir. Yani sanatsal geçmişin hiç temiz olmadığını anlatır. Bu tamlama, sanat ve şiire temel imgelem dünyasının, oluşturulagelen bir zorunluluğun şemsiyesi altında olmaması gerektiğini belirtir. Sanat, hiçbir zaman gücün ya da onu temsil eden diğer gereçlerin esaretinden kurtulamamıştır; bugün de. Sanatın özgür istenç ve özgür bilincin ürünü olmak gibi bir saflığı hiç olmamıştır.

İkinci olarak, sanatın oluşumuna neden olan imgelem gücünün, yani düş gücünün özgür ve özgün olmasından söz ediyorum saf sanat derken. Sanatçının imgelem gücü, yani diğer söylemle düş gücü ve düşünme edimi ne kadar özgürdür ve ne kadar özgündür? Toplumsal, parasal, ideolojik ve dinsel önyargılar; insan algılarında artalan bilgisi oluşturarak etkin olur ve insanı varoluş değerleri ve istemi dışında düşünmeye zorlar. İşte bu, bilimsel gelişme ve saf sanatın en önemli düşmanlarından birisidir. Ben doğruyu ve doğru bildiğimi söylerim diyenler ya da benim düş gücüm özgündür diyenler ne kadar söyledikleriyle özdeştir? Kabulleri, ideolojileri, inançları, algıları ve yargıları karşısında ne kadar özgürdür ve neye göre özgündür? Ne kadar saltık kabul edilebilir? Dün gücün, ideolojilerin ve inançların gölgesindeki sanatsal edimler, bugün paraya dayalı yıkıcı bir anlayışın elinde değilmiş gibi özgür bir sanatsal edimden bahsedebilir miyiz?

İmgelem, şiir ve sanat yazınımızda ayrıntılı ve sık tartışılan bir konu değildir. Aslında sanatın temeli imgelem yetisidir ve şiirin doğumu imgelem gücüne ve zenginliğine bağlıdır. İmgelem, şiir ve sanat için bedendeki kan ve kan dolaşım sistemi kadar yaşamsaldır. Anlamanın doğuşuna kaynaklık eden temel verilerin düşünsel biçimidir. Onun dolaşımı anlam dünyasını beslemediği sürece sanat ve şiirden söz edemeyiz. ***Saf sanattan kastım; imgelem dünyasının altında yatan kan ve dolaşım sisteminin temizliği, özgünlüğü, özgürlüğü ve yaratıcılığıdır.*** Yani sanatçının imgelem dünyasının, özgür, özgün, istem dışı girdilerden uzak, yaşamsal, kültürel, evrensel değerlerle kendi yorumunda varlık bulmasıdır. Saf imgelemden, dolayısıyla saf sanattan kastım da budur.

İşte ben saf sanat derken, sanatçının ölküsel yaşam algısından doğmuş “saf imgelem”⁹ e” dayalı özgün ve özgür sanatsal edimlerden söz ediyorum. Bir anlamda sanat, sanatçının duyumsadıklarının altında yatan ve ona şekil veren bilinç ve bilinçaltı dünyasının bir aynası değil midir? Çağımız insanının bilinci bu kadar ele geçirilmişken, şekil verilebilir kıvama dönüştürülmüşken, her kıvılcımda bomba gibi patlamaya hazırken; özgün sanattan dem vurma şansımız var mıdır? Bu başka bir tartışma konusudur; ancak şiirin sanat eserine evrilişi, kasıtlı yapılandırılmış bilinç, bilinçaltı ve duygunun ürünüdür. İşte bu yüzden imgelem, insanın varoluş ve yaşamsal değerlerine yaklaşabildiği oranda şiir de saf şiire doğru evirilecektir. Nasıl yani? Yaşamsal, evrensel, sanatsal, insani ve doğal değerler ve bunların birbiriyle ilişkilerinin doğru dürüst okunabilmesiyle belki. İnsanı insana, toplumu toplumlara, ülkeyi dünyaya egemen kılma yarışı içerisinde geçen ortamlarda hiçbir zaman özgün ve özgür sanatsal edimlerden söz edemeyeceğiz. Kaldı ki bugün yaşadığımız ve değer olarak kabul ettiğimiz pek çok şey, insanı yenik düşürmeye, birbiri omzuna basmaya, diğerlerinden bir adım önde olmaya odaklıdır; hem de hiçbir insani değeri, hatta insanın doğal davranış mutlaklığını dikkate almadan. **İşte ben saf sanat derken; ideoloji, inanç, ekilmiş, öğretilmiş ve yönlendirilmiş diktelerin etkisinden bağımsız, insanın varoluş değerlerinin, yaşam hakkının ve yaşam sevincinin doğal sürecine göre biçim alan bilinç ve bu bilincin ürettiği sanattan bahsediyorum.** Başka bir söylemle, başka bir yapının dikte ettirdiği olgu ve yargılardan uzak, insani ve yaşamsal değerlerin

⁹ İmgelem, edinilmiş zihinsel varlıkları tasarımlama ve bu tasarımlardan yeni zihinsel işlemler oluşturma yetisidir. “Saf imgelem” zihnimizin, bağımsız, çıkarsız, özgün, sınırlayıcı olmayan, dinsel ve ideolojik sınırlayıcılıktan/bağlayıcılıktan uzak, insani, sosyal, kültürel ve doğa değerlerini bağımsızca yorumlayabilme ve tasarımılayabilme yetisi olarak ele alabiliriz.

duygu, bilinç, imgelem gücü ve zihinsel etkinliğinin çıktılarını baz alan bir görüngüyü anlatmaya çalışıyorum.

Çağımızda böyle bir sanatsal yaklaşım, yani saf sanat yaklaşımı insan algılarında etken ve başat konuma getirilebilir mi? Üstün olmaya yönelik, kargaşa içinde ve bencil insanın olduğu bir dünyada bu çok olası görünmüyor. Ayrıca günümüz sorunlarından olan “benlik görünüş bozulması” diye tanımlanan ayrı bir karmaşık durumla da karşı karşıyayız. O zaman şöyle bir soru geliyor akla; duygudaşlık kurabilen, düşünebilen, acıma ve sevmeye duygusuna sahip olan insanoğlu, daha ne kadar kendi cinsini yemeye, ölümleri görmezden gelmeye ve kargaşayı büyüterek yaşamayı sürdürebilir?

Sanatı sanat olarak yapabilmenin önündeki en açık ve pürüzsüz yol, insanı insan olarak görmek, duyguyu ve özgür aklı egemen kılmaktır. Saf sanat kavramına daha sorgulayıcı biçimde yaklaşmak adına şu soruyu sorabiliriz: Düşlediğimiz dünya gerçekliğinde, savaşları, şiddeti, dehşeti, bölünmüşlüğü, ölümleri, acıyı, sonlandıracak bir örnek var mıdır? Varsa nerededir? Bakın bu soruya Adorno şöyle yanıt veriyor. *“Bu örnek vardır ve bu örnek sanatta bulunur. Bundan ötürü sanat, yanlışlar ve bölünmüşlükler ortasında bir sığınma yeridir, bütünselliğin ve doğruluğun ülkesidir. Sanat, mümkün, gerçek barışın (bütünleşmenin) örnek ve aracıdır.”* (İleten İ.Tunalı, Estetik)

Saf sanat derken amaçladığım öz ve içerik, sanatın içinde var olan, daha doğrusu var olması gereken; tarafsız, önyargısız, özgün ve özgür düş ülkesinin, yani saf imgelemin araçsal sonuçları olmalıdır. Sanatın yaratım sürecinde, insanın saplantı, takıntı, ideolojik, dinsel önyargıları ile bilgiye dayalı olmayan kabullerinden arındırılmış bir sanat anlayışının varlığına ulaşmaktır. Bu uzak bir olasılık da değildir. İmgelem; bilginin sağladığı duyu, düşünme, sezi, görü ve öngörü yetisi ile varlık bulan bir görüngüdür. Bugün sahip olduğumuz bilgisel ve kültürel

değerler ile gençlerin dünya algısı bunun bir düş olmadığını göstermektedir. Oldukça iyimser beklenti içinde olsak bile, insanoğlunun sahip olduğu evrimsel akıl mutlaka kendi geleceğine ilişkin değerleri kendine uygun er geç kuracaktır. O yüzden, baskıdan şikâyet edip kendi özgün baskı sistemini kuran, kuralcılıktan sızlanıp söz varlıklarını bile kurallar zincirine terk eden, şiirin özgürlüğünden söz edip şiiri hapseden anlayış, şiir ve sanatın evrimsel kodları ile insanın sınırsız beyin gücü hakkında yetkin yoruma varamayan anlayıştır.

Sonuç olarak barış ve sevgi içinde yaşanabilir yenedünyanın kurulumu, insan bilincinin kendi yaşamsal ve varoluş değerleriyle yapılandırılmasına bağlıdır. Şiirde ve sanatta değerler dizgesinde değişim gerekliliği vardır. İnsan bilincinin insana yaraşır biçimde yapılandırılması, saf imgeleme ulaşılması ve bu bilincin çıktılarının sevgiye yönelmesi sağlanmalıdır. Her ne kadar bugün, pasta paylaşımına yönelik şiddet ve ölümler her coğrafyanın yollarında kol geziyorsa, sanat nikel çizmelerini giyinip fularlı emmilerin yalılarında dolaşıyorsa, şiir sakallı amcalarının pipolarında buram buram keyif verici duman olmaya çalışıyorsa da gelecek mutlaka güzel gelecektir. Çünkü geleceğin beyni insana yaraşır dünyanın taşlarını mutlaka döşeyecek, **“saf imgelemden saf sanata ve tam insana”** ulaşacaktır. Konuyu biraz daha özelleştirirsek, Saf imgelemden evrimsel şiire, yani geleceğin şiirine ulaşmanın, çok uzak bir beklenti ve ulaşılamaz bir düş olmadığını söyleyebiliriz. Mart 2018, Narlıdere

EVİRİMSEL SANAT YAKLAŞIMI

Belli başlı sanat akımları; insanın kültürel gelişim düzeyine koşut gelişim gösterdiğini, bilgi birikimine, insanın dünya ve yaşam algısına göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Bir bakıma sanatın gelişim süreci, sanatın tarihselliği içerisinde insanlık tarihinin fotoğraflık görüntüsüdür diyebiliriz. Sanat yarattı dünyasını ve insanlık tarihi ile bağıntısını anlamak için, bu dönemlere fazla ayrıntıya girmeden kısaca göz atmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Şunu da gözden kaçırmamak gerekir; sanatsal dönemlerin, hatta akımların her biri büyük hacimli, ayrıntılı inceleme ve çalışma konularıdır. Burada konumuz bu olmadığı için kısaca kendi yorumlarım bağlamında bu dönemleri özetlemek istiyorum.

Klasik sanat anlayışını henüz insanın kendini tanıma ve gerçekliği taklit aşaması, romantizm dönemini ise sanatın insanla ve insanın asıl amacıyla bağ kurduğu bir dönem olarak değerlendirebiliriz. Bu nedenle, klasisizm ve romantizm dönemine ilişkin çok ayrıntıya girmeyeceğim. Çünkü asıl insanın kendini gerçekleştirmesine yönelik sanat, 17. yüz yıldan itibaren başlar. Yani modern sanat anlayışı, sanatsal nüvenin insanı, bilimi, bilgiyi ve aklı ele alması ile başlar diye kabul edebiliriz.

Modern sanat dönemini iki farklı bakış açısından ele alarak değerlendirmek gerekir. Birincisi teknik uygulama, yani sanat edimi açısından ele alınmalı, ikincisi ise sosyal ve psikolojik açıdan, yani imgelem açısından değerlendirilmelidir. Modern sanata sanat uygulamaları kapsamında teknik yönden baktığımızda farklı görünüm ortaya çıkar, sosyal ve psikolojik temelli imgelem çerçevesinden baktığımızda ise daha ilginç bir sonuç karşımızda buluruz.

Sanat uygulamalarına teknik yönden baktığımızda, modern sanat anlayışı sanatın yenedünyaya uyarlanması, yani teknik yenedünya ile insan ilişkileri ve zihinsel yetilerin bir düzleme oturtulması dönemidir. Her olanak, teknik araç, bilimsel çalışma verileri, insani değerler ve yaşamsal değerler; sanatsal etkinlik ve eylemlerin içinde var olmasına çaba gösterilmiştir. Bu dönem, insanı bulunduğu yerden çekip çıkarmaya yönelik ayakları yere basar oluşumların keşif dönemidir. Başka bir deyişle modern sanat dönemi, sanatın olgunluk dönemidir. Yani sanatın insan algısında var oluş şekli ile biçimlendiği dönemdir. Sanatçı ve sanat yaratılarının hareket aldığı temel nokta, evrimsel gelişime ve devimsel bir süreçte sahip olmasıdır. Yani sanat “evrimsel”dir, “devimsel”dir. İşte bu yüzden soyut ve gerçekliğin değişik açılardan nesnelleştirildiği, mimesis kavramının akılda tekrar işleme tabi tutularak daha özellikli bir yansıma dönemine girdiğini söyleyebiliriz.

Modern sanat dönemini imgelem ve onun artalan bilgisi açısından ele aldığımızda, farkındalığa yönelik aklın kullanımına ağırlık verilmesi, toplumlardaki dinsel ve ideolojik amacın yerine getirilmesi ve insan ilişkilerinin arzu edilen kıvama dönüştürülmesi görevi sanatın omuzlarına yüklendiği en verimli dönem olduğunu görürüz. Bunu, insanın kendini bulması ve toplumların düzenlenmesi maksadıyla, sanatın etkin gücünden faydalanmak üzere bir otama yöntemi olarak başvurduğu bir durum olarak da düşünülebiliriz. Sanatsal özden ziyade sanatın toplum üzerindeki etki ve eylem yönünün önde tutulması sanatsal değişim açısından dramatik bir sonuç üretmemiştir. Günümüzde de sanatın ekonomik ve tek merkezli yönlendirme kıskacı altında olması, modern sanat dönemine göre daha sıkıntılı durumda olduğunu söyleyebiliriz. O gün sanat, ideoloji ve inançların sırtına yaslanmış ise bugün de ekonomik kaygının ve bir diğer insanın sırtına yaslanmak zorunda bırakılmıştır. Modern dönemde hiç olmazsa bir ufka ulaşmak amacı vardı. Bilinmeyi

bulmak, doğruya, güzele ulaşmak, coğrafyasından hiç çıkmamışa yolunu göstermek gibi bir amacı vardı. Şimdi ise bir yere ulaşmak bir yana dünyada varoluşunun yanıtını bulamayan, sadece kazanç ve ben içerikli yönelimler dönemi yaşıyoruz. Modern sanat dönemi, çağdaş sanatın temeli ve doğumu için yapılan düzenlemelerin tümüdür diyebiliriz. Sanatın, kavram ve kuramlarının temelini sarsılması, yeni önerilerin, soyut düşüncenin ve gerçeküstü dünyanın tasarlanması, yeni bir evrene kanatlanıp uçuşa hazırlığı bu dönemin eseridir. Modern sanatın ileri aşaması olarak sözünü ettiğim hazırlık ve tüylenme evresi, özellikle son elli yılı, bana kalırsa post modern kavramı ile tanımladığımız döneme denk gelir. Yani çağdaş sanata geçiş dönemi. Post modern sanat anlayışının modern sanat anlayışına göre pek çok ülküyü sıradanlaştırdığı, çoğu kavram ve yönelimi parçaladığı bugün söylenegelen ölçütler arasındadır. Ancak bu dönemi, bir geçiş dönemi olarak düşünmek, tam tanımını bulamamış bir zaman dilimi olarak görmek daha akılcı bir yaklaşımdır.

Çağdaş sanatı diğerleriyle kıyasladığımızda, sanatın asıl yaratıcısına dönüşü olarak düşünebiliriz. ***En önemli özelliği ise, sanat yapısının gerçek ve duyuşal dünyasının hareketli olduğunun anlaşılmasıdır.*** Eserin insanla iletişime girmesinden sonra, iletilerini yaydığı sürece insan algısına göre biçimlenebiliyor olduğunun kavranabilmesidir. Çağdaş sanat, uçarı aklın bütün olanaklarını kullandığı sıra dışı yaratıların dünyasıdır. Uçarı akıl deyiminden kastım, aklın sınırlarını zorlama ve sınırları dışına taşıma çabasıdır. Sanat eserinin de bu sınırsızlığa uyum sağlayabilmesidir. Oscar Wilde şöyle bir tümce kurar; *“...Yaşam, sanatın en iyi ve yegâne öğrencisidir.”* Öyle sanıyorum ki çağdaş sanatın kavramsal anlamı, bu tümcede gizlidir. Sanat akıl işidir; duygu ile fişeklenen aklın sonucudur. Aklın evrim sürecine göre şekillenir. Sanatın evrimi de aklın evrimiyle koşuttur. Bugün sahip olduğumuz deneyimsel bilgi sonucunda,

tarafsız bir gözle baktığımızda görebildiğimiz erimde evrimsel bir sanat olgusunun varlığıdır ve hiç durmaksızın devinim halinde olan bir süreç yaşandığını gözle görebiliriz.

Genel olarak sanatın tarihsel sürecine ve bugüne kadar zamanına öncülük etmiş sanatsal akımları göz önüne aldığımızda, çok boyutlu bir sanat algısının, görüsünün ve duyusunun oluştuğunu söyleyebiliriz. Aklın ve duyuların evrimini, bilginin gelişimini ve kullanılabilirlik uzayını göz ardı ederek çağdaş bir zeminde sanatsal edimlerimize yer bulamayız. İnsanı, evreni, duyuyu, zihni, gerçek ve gerçek üstü algı ve değerleri, bugüne kadar üretilmiş tüm verilerle çözümleyip çağdaş sanat anlayışını içselleştirmeliyiz. Çünkü çağdaş sanat anlayışı, aklın sınırsızlığını, yaratıcılığın sonsuzluğunu, bilgi ve teknolojinin sınırsız kullanımını, duygunun gizil gücünü, algının verilerden bağımsızlığını anlatıyor. Eserin estetik dünyasının da bu özelliklere göre şekillendiğini açıklayabilmemiz için veriler sunuyor. Kısacası sanatın sınırsızlığını ve sonsuzluğunu gösteriyor. Sanatta sonsuzluk ve sınırsızlığa yanıt verebilmenin ön koşulu, sanatsal yaratı sürecini sağlam temeller üzerinde konumlandırmaktır. Çağdaş sanat, dünyayı algı biçiminin sınırsız form ve tasarımda yansımasıdır. Bunun da sonu ve sınırı yoktur.

Sanat tarihine konu olan, özellikle modern sanatın içinde var olan akımlar, diğer bir deyişle ...izm’li sanat yaklaşımları, numaralandırılmışlar ve ışıklı vitrinlere konmuşlardır. İnsan bilincine ve sanat anlayışlarına gerekli verileri kazandırmış akımlar olarak sanatta tarihsel bilgiyi oluşturmuşlar, etkilerini kendi içlerinde sağladığı sanatsal değerler ile kanıtlamışlar ve çağdaş sanatın içinde kendilerini değerleriyle yaşar kılıp köşelerine çekilmişlerdir. Sanatın ve bilginin tarihselliğini, metinler arası ilişkinin anlamsal boyutunu, sanatsal yaratıların sürekliliğini ve engin bir sanat deneyimini önümüze hazır bilgi olarak sermişlerdir. Burada şunu açıklıkla söylemek gerekir. Kübizmden sürrealizme, Fovizmden Dadaizm’e kadar pek çok

sanatsal yaklaşım bu günkü sanat anlayışının bilgi birikimi ve deneyimini oluşturmuş öncü akımlardır.

Kabul edilmelidir ki ..izm’li sanat akımları, deneyimsel bilgi zenginliği, görme ve sezi yetisi ile sanatsal gelişmelere evrimsel bir devinim kazandırmışlardır. Sanatçı bu akımların ürettiği bilgiye dayanarak görme ve sezi yetisini güçlendirmiş, beklenenden daha hızlı gelişen bir sanat evrenine girmiştir. Artık çağımızda parça bölük bilgilerle tanımlanması olası olmayan, çok boyutlu ve açık uçlu, aklın sınırlarını reddeden bir sanat yaklaşımını kucağımıza bırakmıştır. Bugünün sanatı ve sanat anlayışını, ancak ve ancak **“evrimsel sanat”** gibi küresel ve evrensel değerler dizisini de içerisine alan yaklaşımlarla anlaşılır duruma dönüştürebiliriz.

Artık aklın yolu bir değildir; aklın yolu birden çoktur. Doğrunun doğruluk değeri açık uçludur. Bunun böyle olduğunun en somut göstergesi de şiir, mizah, resim, sinema gibi sanatlardır. Yıllardan beri doğru kabul edilen ama bugünün bilgisiyle yanlışlanabilen kuramlar ve fizik yasaları bunun en açık delilidir. Biz biliyoruz ki henüz bizim gerisinde olduğumuz, düşünce gücümüzün dışında kalan bir mantık ve düşün dünyası (nesnel ve gerçeküstü) vardır; biz bunları günümüzde ne işleyebilecek ne de anlayabilecek bilgiye sahibiz. Bilinç ve zekânın bunları tanımlayabilecek seviyeye ulaşmasını, yani evrim sürecini beklemek durumundayız. İşte **“Evrimsel sanat”** dediğim yaklaşım bu soru ve sorunlara şimdilik yanıt oluşturabilecek bir değerler dizisi olarak durmaktadır.

Günümüz insanının sınırsız yaratıcılığı, bilimsel verilere dayalı beyninin çalışma gizilgücü, çalışma ve iş görme yeteneğinin sınırsızlığı, sanatı çok daha farklı boyuta, gelecekte ön göremeyeceğimiz bir biçim ve düzeye çekeceğinin habercisidir. Dijital ve bilgisayar teknolojisinin olanakları, yapay zekâ, sanal dünya tasarımı, ses ve görüntü teknikleri gibi çağın kazanımları, sanatı artık benzer biçim ve biçemlerden uzaklaştırmaktadır. Bu

nedenle, bugün el birliği ile benimsenen “çağdaş sanat” tanımının, sanattaki bu hızlı dönüşümü ve gelişimi, daha doğrusu evirilişi karşılamakta yetersiz kalacağı kesindir.

Sanattaki baş döndürücü gelişmeler, aklın gelişimi ile eşgüdümlüdür. Sanatın üç boyutta genişlemesi; bilgi ve yayımın yüksek devinime sahip olması; sanatsal bilgi, teknoloji ve bilimsel olgularla açık uçlu bir evrenin tasarlanması; sanatsal süreci yeni bir tanıma zorlamaktadır. Sanatta gözlenen bu sonuçlara göre, tüm sanatın edimlerini, dönüşümünü, gelişimini anlatan sanatsal kuram ya da yeni bir tanım getirmekte yarar olduğunu değerlendiriyorum. Böyle bir devinim, değişim, dönüşüm ve gelişimi karşılayabilecek, onu açıklayabilecek, açık uçlu olmakla birlikte her şeye yanıt verebilme olanağına sahip olacak tanım; ancak ve ancak **“Evrimsel Sanat Yaklaşımı”** olabilir.

Klasik, modern ya da çağdaş gibi kavramlar geçmişe göre bulunduğumuz zamanın devinimini anlatırlar; oysa evrimsel kavramı, bugünden öncesini, bugünü ve bugünden sonrasının sonsuzluğunu, olay ve olguların var olan doğal ve yapay devinimle koşutluğunu anlatır. Evrim sözcüğü, sadece canlılardaki fizyolojik değişim ve koşullara uyumunu anlatmadığını; aynı zamanda bilincin; değişim, gelişim, dönüşüm gibi eylemlerini anlattığını düşünürüm. Bu düşünceden yola çıkarak, evrimsel sanat yaklaşımı, her sanatsal edim çoğulluğuna, bilim, teknoloji, yer ve zaman boyutu ile bunları başka bir açıdan görme gibi her tür sanatsal gelişime ve yaklaşıma yanıt verebilme olanağına sahiptir. ***Bir anlamda evrimsel sanat yaklaşımı; sanatta limitin olmadığını, düşün ve zihinsel etkinlik ile bilincin sonsuzluğunu ve sınırsızlığını anlatan bir bütünlüktür.***

“HER ÜÇ KİŞİDEN İKİSİ ŞAİRDİR”

Sanat felsefesine dokunmadan, tekniğini öğrenmeden ve eğitimi almadan, özellikle ayrıntılı okuma yapmadan sanat üretmeye yeltenen bir toplumun son kuşağıyız. Atalarımızdan devraldığımız gibi çalakalem sanat yapma alışkanlığını sürdürme kararlılığımıza da doğrusu diyecek söz bulamıyorum. Resim, şiir veya seramik gibi kendi tekniği olan bir sanat alanının içsel ve dışsal ayrıntılarını çözmeden o alanda sanat üretmeye kalkışmak, bizlerin en yaygın tutumudur. Böyle bir genelleme yaptığım için bağışlayın. Bu tümceleri gönül rahatlığı ile kurabiliyorum; çünkü şiir yazan ve resim yapan kişilerin çok azının, sanatla ilgili kuram ve ilkeleri öğrenmeye çalıştıklarına tanık oldum. Geri kalanı usta çırak usulü ve sağdan soldan duyduğu bilgiler ile sürdürmektedir sanat ve şiir ile olan ilişkisini. Tabii ki örgün sanat eğitimi veren kurumsal yapıları sözlerimin dışında tutuyorum.

Sanatın iki aşaması vardır. Bunlardan ilki imgelem aşamasıdır. Bu aşama bilinç dünyamızın soyut ve somut kavramları okuma, sezme, görme biçimi ve sahip olduğu tüm bilgiyi yorumlama gücüdür. İkinci aşama ise imgelemin dil, ışık, biçim, hareket ve ses gibi ilgili sanatın dili ile nesnelleştirilmesidir. Bu aşama, ilgili sanat alanının kendine özgü tekniğini ve kullandığı dilin ayrıntılarını gerektirir. Bu çoğu yerde zorunluluk nedeniyle üzerinde durulan ve bilinen bir konudur.

Sanatta asıl üzerinde durulması gereken aşama, imgelem sürecidir; sanatın sanat olmasını sağlayan ögeler, imgelemin zenginliği ve gücünde gizlidir. İmgelem dediğimiz olgu; sahip olduğumuz yaşamsal koşullarla başlar, dünyada üretilmiş bilgi ve kültür varlıklarının bizde yarattığı görme, işitme, duyma ve sezgiye kadar toplam bilinç dünyamızın ışığıdır. İmgelem

gücümüz dünyayı okuma ve onu anlamlandırmada bir farklılık doğuramıyorsa var olanlara öykünmekle yetiniriz.

Çağdaş sanat, var olana öykünmekle sanat üretme anlayışını yıkmıştır artık. Bu anlayış, var olanı yeniden anlamlandırma, ilişkilerden yeni varlıklar keşfetme, yaratıcılığın sınırlarını zorlama, zekâ ve farkındalık yaratan yeni biçim/duyuş/seziş olanaklarını temel almaktadır. Durum böyle olduğu zaman okumadan, bilgiler arası eşgüdüm ve ilişkiyi çözmeden sanat üretmek, bir anlamda öykünmek dışında sanatsal bir değer niteliği taşımayacaktır. İşte bu yüzden bilgi ve bilgiler arası eşgüdüm ve çözümü içselleştirmek durumunda olduğumuzu artık kabul etmeliyiz. Bu da ancak ve ancak sanat bağlamında; insan, yaşam ve evren arasındaki ilişkiye bilimsel yaklaşım ve yerleşik kuralların sınırlarını yıkmakla olasıdır. Özetlersek: Sanata ilgili disiplinlerin gözlerinden bakmak, sanatsal bilgiyi sıra dışı ve tekniğine yaraşır biçimde kullanmak durumunda olduğumuzu söyleyebiliriz. Bunlarla birlikte, zekâmızın el verdiği oranda yeni düşünme alanları açarak, farkındalık yaratarak çağını aşan ya da çağı yakalayan eser ortaya koymaya çalışmalıyız.

Bunları dile getirdikten sonra günümüze dönüp neler olup bitiyor ve biz bu işin neresindeyiz, biraz olsun irdelemeye çalışalım. Konuya ilişkin birkaç sorunu dile getirelim ve bunlara dayanarak bir sonuca ulaşalım derseniz.

Düşünür, sanatçı ve felsefeciler tarafından söylenmiş sözleri, Türk sanatı ve şiirine yönelik yapılan yorum ve getirilen önerileri, şair ve yazarlar olarak sosyal ortamlarda bugünün bilgisini kullanarak ortak akıl ile tartışmıyoruz. Eli kalem tutanlar, basmakalıp bir tarafın savunucusuna dönüşmüş, ben bilirim, benim düşüncemin ötesinde düşünce yoktur mantığı içinde hareket etmektedir. Ben bilirim egemenliği ve benim düşüncem daha üstün saplantısı ayyuka yürümüş durumdadır. Örneğin sosyal platformlarda açtığımız tartışma konularına yapılan yorum ve tutuma

baktığımızda şunu görüyoruz: Paylaşılan bilgiye veya yoruma olumsuz bir yanıt verildiğinde hemen hemen herkes katı bir savunma durumuna geçiyor. Bilimsel veriler gereği yanlış olduğu çok net olan düşünce ve yaklaşım biçimlerini, tarafının ya da yandaşının ileri sürdüğü sav olması nedeniyle, hiç çekinmeden savunmayı sürdürebiliyorlar. Hatta kişinin seviyesine bağlı olarak ya karşı saldırıyla uçkur altına yöneliyor ya da ufak tefek eksikliklere yönelerek savunmasına gereç boca ediyor. Ne yaparsak yapalım kafasındaki sabitliği ve önyargıyı yıkmak olası olmuyor.

Bunun dışında çok yaygın bir sıkıntımız daha vardır. Sosyal medyada, etkinliklerde ve çalışmalarda ileri sürülen konulara ilişkin dinleyenlerin/okurların yorumlarını incelediğimizde, ileri sürülen konu ile ilgisi olmayan, dağdan bayırdan yorumlar ve çıkarımlar ile karşı karşıya kalıyoruz. Buna kavram kargaşası dediğimiz durumun yaşanması diyebiliriz; çünkü sanatta kavramların anlamsal kapsamı esnektir. Kişiden kişiye kavramların anlamları farklı ve değişik algılanabilir; ancak, asıl sorun ve anlatmaya çalıştığım konu, bu algı yanlışları değildir. Asıl sorun, önümüze gelen metinleri sağlıklı ve anlaşılır biçimde okumuyor olmamızdır. Okuduklarımızı anlamıyoruz ve okuduğumuz metnin özünü anlama çabası göstermiyoruz. Sanatın felsefesine ve kavramlarına tam egemen olmadığımız için anlamakta güçlük çekiyoruz. Kavram ve sözcükleri, yerli yerinde kullanmakta ve onları anlamlandırmakta önemli sıkıntılarımız vardır. Yazar ve şair olsak bile iyi bir okur olmadığımız için, çoğu metnin karşısında ilgisiz sonuçlara yöneliyoruz. Genelleme yapmak doğru olmasa bile çoğunluğumuzun bu durumda olduğunu söyleyebiliriz.

Ünlülerin ve özellikle yabancı sanatçıların söylediği sözleri yasa gibi görüp onu sorgulama kültüründen yoksun bir geleneğimiz var ne yazık ki. Kafasında yer edinen doğrunun tersini aklına bile getirmek istemeyen pek çok şair ve yazarın varlığı, üzerinde

durulması gereken başka bir konudur. Sosyal platformlarda paylaşılan bir düşünceye, meslektaşları veya okurları tarafından getirilen küçücük bir olumsuz yorum, şairine/yazarına en büyük hakaret gibi algılanmaktadır. Dostlar sizin yorumunuz veya beğendiğiniz bir sanatçının yorumu mantıken doğru bile olsa sanatta doğrunun doğruluk değeri yoktur. Kaldı ki artık fizik yasalarının bile doğruluk değeri sorgulanıyor. Asıl olan sorgulamaktır. Sorgulamak ve her açıdan konuya bakmaktır. Çağdaş insan olmanın en temel göstereni, sorgulama kültürü ve düşünceye saygıdır; onun bilimsel veriler ile doğrulanıp doğrulanamayacağıdır tek ölçüt.

Bu metinde söz edilmesi gereken ikinci sorun ise özgünlüğe değil, öykünmeye yöneldiğimiz bir sanat/şiir anlayışıdır. Şair ve yazar dostlarımız; magazinsel söylem ve günü kurtarmak için yazılmış yazıları, bir anlamda öykünme dolu sanat ve şiire ilişkin yazıları çok açıklayıcı ve önemli yazıarmış gibi düşünüp bunları öğrenmekle şiiri öğrendiğini, hatta bunlarla sanatsal yetkinliğe ulaştığını varsayarlar. Peşi sıra şiire ve sanat bilimine ilişkin kuramsal ve teknik yazıları o kadar gereksiz görürler ki “Şiir öğrenilmez.” diyecek kadar ileri giderler. Bu tümceyi, kitabı olan pek çok şairin ağzından duyduğum için kaynak göstermeden yazabiliyorum. Dostlar ya neyi bilmediğimizi bilmiyoruz ya da sanatın ve şiirin ne olduğunu bilmiyoruz, demektir bu tür söylemler.

Sanat dediğimiz görüngü, insan, evren ve yaşam arasındaki ilişkiyi yeniden anlamlandırmak, yeni bir değer yaratmak ve bununla estetik değer üretmektir. Bilgi dağarcığı dolmadan, dağarcıktaki bilgi sağlıklı yoruma ve çözüme ulaşmadan, imgelem dediğimiz görüngüyü kuran zihinsel yeti tam oluşmaz. İkincisi; nitelikli imgelem kurabildiğinizi varsaysak bile bunu dile taşımak için dilsel ve yazınsal teknik gerekir. Örneğin dilsel ve yazınsal teknik dediğim konu, bugün bilimler arası eşgüdüm gerektirecek kadar çok dala ayrılmış kocaman bir bütündür. Bu da onun bunun

söylediğiyle öğrenilecek şeyler değildir. Örgün bir eğitimin sonucunda kazanılacak bilgi ve yetenektir bunların önemli bir kısmı. Sanat ve şiirin kendine özgü ilke ve kuramları vardır. Bugünün sanatı, çağı kucaklayan ve var olanı yinelemeyen çizim, devinim, söyleyiş ile anlatım gerektirir.

Bu metnin konusu gereği olagelen üçüncü bir duruma daha değinmeliyiz. Bu durum, şiirin ve sanatın kuramsal yanını anlamaya, çözmeye çalışan sanatçı ve şairlerin sanata bakış açılarıdır. Şiir öyle bir bilgi kütlesidir ki bütün bilimlerin penceresinden bakmayı gerekli kılar. Biz biliyoruz ki her sanat alanı, bilgiler arası eşgüdümlü bir yaklaşım ve bakış gerektirir. Bilgi ve kavramlar, artık kendi alanlarıyla açıklanamayacak kadar geniş anlam alanlarına açılabilir duruma gelmişlerdir. Bu anormal bir durum değildir; olması gereken bir süreçtir. Bilgi üretildikçe kavramlara yeni anlam alanları açar, yeni anlam ilişkileri doğurur ve o açılan anlam alanları bir şekilde daha yaratıcı biçimde doldurulmaya çalışılır. Bugün çağdaş sanat dediğimiz anlayış, şiir de dahil bütün sanat alanlarının kavramlarını bir bütün olarak ele almayı öngörür. Ayrıca bu kavramların anlamsal kapsamı, konumu ve hiyerarşisini anlama-çözümleme gereğini vurgular. Bugün bizlerin algılarında oluşmuş olan bütün kavramlar ve onların anlamsal kapsamı, büsbütün birbiri ile bağıntılıdır ve aralarında önemli bir ilişki vardır. Sanat; insan, yaşam ve evren arasındaki ilişkinin çözümlenmesi, sadece sanat biliminin ele aldığı disiplinler ile olacak bir iş değildir. Bilimler arası bir bakış gerektirir. Özetlersek; şiir, sadece yazın veya güzel sanat fakültelerinin verdiği eğitimle çözümlenemez. Diğer disiplinlerin toplamının altında eşgüdümlü bir yaklaşım ve bakış gerektirir.

Bütün bunları ortaya koyduktan sonra, “Saf Sanattan İnsana” isimli kitabımda ısrarla üzerinde durduğum bir konuyu burada dile getirmeliyim. Sanat dünyasında daha doğrusu şiir ve yazın dünyasında, paradigma (değerler dizgesi) değişiminin gerekliliğini öne sürüyorum. Paradigma değişiminden kastım nedir? Sanatın

her aşamasında, alışılmış kalıpların yıkılarak daha bilgi donanımlı, farkındalıklı ve çözümlmeli bir sanat anlayışına giden değerler dizgesinin kurulmasından söz ediyorum.

Sanatta düşlem sınırlarını genişletecek uzagörüşü (perspektif) yakalayabilmek için, sağlıklı, güçlü ve teknik donanıma sahip olmak zorundayız. Şair/yazar, sanat bilimi denen disiplinler ile diğer disiplinler arasındaki eşgüdümü iyi kurmalı ve bunları çağdaş bir biçimde okuyabilmelidir. Yazmak, imgelem kaynaklarının ve imgelem gücünün araçsal sonucudur. Bilgi zenginliğine ulaşmadan ve bilginin bilimsel-çağdaş-sanatsal yorumunu yapabiliyor olmadan, kalıcı ve sağlıklı eser ortaya konulamaz. Şair veya yazarın amacı, yeni dünyaya giden yolda yeni şeyler üretmek ve zihni sevgi ile yoğurarak evrimleştirmektir.

Paradigma değişimi, yaptım oldu biçiminde olan bir şey değildir; bu, kültür birikimi, sağlıklı bir dünya okuma biçimi ve bilginin sanatsal yorumuyla olasıdır. İşin en kötü yanı ise bunları yapma yetkinliğine ulaşmamış sanatçılar, yazarlar, ressamalar ve şairler, birbirlerinin paçalarını çekiştirmek dışında çağdaş sanat anlayışına uygun ürün veremezler. Ortaya konmuş yapıtların üzerinden üstünlük taslayan, eserin değil de yazarın ön planda olduğu düzeysiz tartışmaları eleştiri ve karşılaştırmalı edebiyat çalışması sayan bir kalabalık türer. Kalıcı ve çağına ayna tutan eserler üretemedikleri gibi başka coğrafyalarda üretilmiş eserlere öykünürler ve bunlar üzerinden kavgada bulurlar kendilerini. Yazara-şaire sözde makamlar üretirler ve onların ritüellerinden, alışkanlıklarından ve seviyelerinden başka konuşacak şeyleri olmaz. Bugün bizim şiir ve edebiyat dünyamızda sanat ve şiir adına süregiden dedikodular, magazinsel söylemler, çekiştirmeler ve ben şucuyum-bucuyumlar buna verilebilecek en güzel örneklerdir.

Şiir; gördüğünü, işittiğini, bildiğini, inandığını ve hissettiğini anlatmak değildir. Şiir gördüğünü, işittiğini, bildiğini, inandığını ve hissettiğini öğütüp yenilebilir ve hazmı kolay ekmek yapma işidir. Öğütüp, karıp, hamur yapıp, mayalayıp, uygun ateşte pişirip ekmek olarak sofraya servis ustalığıdır. İşte bu süreç; imgelemin gücüne dayanan anlam, anlatım ve sesin en derin, en sarsıcı, en uyumlu ve dilin en ekonomik kullanımıyla bir ayrıcalık kazanır. Daha açık söylemek gerekirse yaşamı, insanı, dünyayı ve aralarındaki ilişkiyi yeniden anlamlandırma, uyumu kurma ve algı çekici olarak görünüşe taşıma işidir. İşte bunun için her sanat dalında, özellikle şiir gibi ayrıntısı fazla bir alanda; bilgisiz ve donanımsız çağı kavrayan şiir yazmak olası olmaz.

Ne bilmediğimizi bilmemek önemli ve güzel bir özelliktir. Önemlidir, çünkü neyi bilmediğimizi bilemeyiz. Güzeldir, öyle olmasaydı yerimizde duramazdık; huzursuz olurduk. Çevremize baktığımızda herkes her şeyi biliyor ve herkes durumundan son derece hoşnut ve bilgisiyle övünç içindedir. Montaigne, “Tanrı’nın insanlara en adil dağıttığı şey akıldır; hiç şikâyet edenini görmedim.” demiştir. Albert Einstein ise, “Şu cahillik ne güzel bir şey; insan her şeyi biliyor.” der. Günümüzün şiiri ve şairinden söz ediyorsak, Aziz Nesin’in “Her iki kişiden üçü şairdir¹⁰.” sözünü oturup düşünmemiz gerekir. 02 Ocak 2019 Narlidere

¹⁰ Aziz Nesin’in Bulgaristan’da bir etkinlikte söylediği sözdür. Gazeteci Yazar Şair Okan Yüksel, sözün söylenişine tanıktır ve tümcenin aslını bir toplantıda kendisi açıklamıştır.

BİZ BU İŞİN NERESİNDEYİZ?

“İnsan neden sanat yapar?” sorusuna verilecek çeşitli yanıtlarımız vardır. Örneğin, kişisel yararlılık gösterme, kendini kendinde görme, kanıtlama, gerçekleştirme, siyasal kaygı veya inanç baskısının yarattığı yaratanın en iyi kulu olma, ölümsüz olma, dünyayı iyileştirme ve anlatmaya çalışma isteği gibi pek çok gerekçe sayabiliriz. Ayrıntıya girdiğimizde, yukarıda verdiğimiz yanıtlar, insanın asıl amacının yüzeysel olarak yaşamımıza yansımından başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. İnsanın kendini gerçekleştirme çabası ve bu çabanın dışavurumu, temel güdülerin de devreye girdiği içsel bir zorunluluktur. Yani hormon ve genlerimizin ortaya koyduğu kendini gerçekleştirme arzusundan doğan zorunluluk, bu durumun temelinde yatar. İnsanın güzele yönelmesi ise; doğuştan var olan estetik kaygı, sonradan yapılandırılan estetik algı ve ona yüklenen anlam ile karşımıza çıkar. Sonuç olarak insanın yaşamsal sürekliliğini sağlama ve var oluşuna anlam kazandırma çabası, estetik kaygıyı tetikleyen ‘güzel’ kavramının içinde gizlidir. Bilindiği gibi güzel kavramı; iyi, hoş, uyum, güç, oran, simetri, denge gibi insanoğlunun gözünde estetik değer taşıyan bir üst kavramdır. Her insan bu kavramın üstünde kendini gerçekleştirme yolunu seçmek durumunda kalır.

Felsefi bir girişten sonra sanata ve sanatçıya ilişkin güncel uygulamalara biraz değinelim ve çözümlemeye gidelim isterim. Daha doğrusu kendimizi sorgulayalım ve zihnimizi silkeleyelim ki sağduyulu bir bakış açısı yakalayabilelim. Sanat kadar çabuk eskiyen hiçbir olgu yoktur; keşfedildiği anda artık eskimiştir o. Hep yeni, hep yeni bir şeyler üretmek zorundasınızdır. Bu yüzdendir ki sanat alanına çok daha geniş açıdan bakmak gerekir. Gelişmelerin gözünden ele almanın yanında gelişmelerin önünde olmayı gerekli kılar.

Henüz küresel olarak tasarlanan büyük resmi ve insan düşün sisteminin çalışma düzenini tam olarak çözümleyememiş çoğu sanatçı; dışalım doğruları, bir bakıma kendine dikte ettirilmiş, bilincine ekilmiş doğruları, mutlak doğru ve estetik değer taşıdığı yanılgısı ile sanat üretme çabası taşımışlardır. Ülkemizde gelmiş geçmiş pek az sanatçı, sanat adına kuram kabul edilebilecek, yeni bir çağır ve yeni bir bakışın önünü açabilecek, insan düşünde devrim sayılabilecek nitelikte düşün üretmiştir. Bunun yanında, ne yazık ki Türkçe düşünen sanatçı ve sanat düşünürleri tarafından uygulamalı ve kuramsal anlamda ortaya konmuş sanat veya şiire ilişkin özgün inceleme-araştırma yok denecek kadar azdır. Sanatsal inceleme, araştırma ve ekol sayılabilecek yeni yaklaşımlar, özellikle modern sanat döneminde, çoğunlukla bir yerlerden aktarma yöntemiyle Türk diline ve sanatına uyarlanı gelmiştir.

Türk dilini konuşan insanlar olarak kendimizi acımasızca eleştirmek zorundayız. Sanatın gelişimi, felsefi açılımının genişlemesi, etki ve algının daha sarsıcı olması, estetik değerin oluşturulması gibi konularda kendi yorumlarımızdan hareket almalıyız. Bu kapsamda düşünmediğimiz sürece, yabancıların dili ve estetik algısı bağlamında çıkarımlarını tercüme (çeviri) etmekle bilgi aktarımından başka bir şey yapmış olmayız. Sanatsal bilgi, bir yerlerden aktarılsa bile bilginin sanata dönüşümü, diğer söylemle bilginin şiir, resim veya heykel olarak görünüşe taşınması, özgün bakış açısını, kişisel anlamlandırmayı, yetkinliği ve özgürlüğü gerektirir. Bunları söylerken haksızlık etmek istemiyorum, elbette bu konu çok yönlü bir sorgulama gerektirir. Gelmiş, geçmiş ve yetişmiş çok iyi sanatçılarımız vardır. Ne var ki sanatsal katkı ve kuramsal yorumlarının istediğimiz düzeyde olmadığını söylemek durumundayız. Biliyorum, bu tümce acı verecek kadar sunturludur; ancak zihnimizi artık silkelemek zorundayız. Yeterince zihnimizi silkelersek belki sanata ilişkin genel bir olgunun geniş açılı fotoğrafını yüksek doğrulukla çekebilme

olanağı kazanırız. Genel resmi görmek için çektiğimiz fotoğraf bizlere yardımcı olabilir, diye düşünüyorum.

Sanat aktarılabilir (transfer) bir şey değildir, aktarım var olanlara öykünmek anlamına gelir. Eserde biricik ve özgün olma zorunluluğu vardır. Çağın ve insan düşünün dört köşesinden tutulabilir bilgi üretmek sanatsal bağlamda en temel uğraşı alanımız olmalıdır. Diğer taraftan sanatı kaba gürültüden, kayırmacı anlayışlardan, tebliğ kültüründen ve propagandadan kurtarmanın en etkin yollarından biri, onun öz, içerik ve biçimindeki varlık katmanlarının anlaşılabilmesidir. Başka bir deyişle sanatı neden yaptığımızdan başlayıp yarattığımız eserin temel bileşenlerine kadar her şeyi kendi disiplinleri gözünden görebilmeliyiz. Sanat ve sanat bilgisi evrenseldir, buna itiraz edecek durumumuz yoktur ve bu genel doğrudur. Özgün sanat üretmek için bazı koşullar oluşmuş olmalıdır. Sanatçının zihinsel örgütlenmesi, toplumsal ve evrensel değerler ile bütünleşmiş olmalıdır.

Dil sanatları, doğduğu yerin dili, coğrafyası ve kültürünü yansıtıyorsa evrensellik katmanına yükselebilmek olanağını kazanır. Buna en iyi örnek Nâzım Hikmet'in şiirleri ve Yaşar Kemal'in romanlarıdır. Başka dil, anlayış ve kültürün yansımaları yeniden bir eserde yansıtma başarısına ulaşmak insan beyni ve yeteneği açısından zor olduğunu düşünüyorum. Diğer bir deyişle, içinde yaşayıp duygu değerlerini tatmayan, kültür değerlerini yaşamayan, ana dili dışındaki dil ile dil sanatlarından herhangi birinde (şiir öykü, roman, oyun vb.) başarılı eser vermenin çok zor olduğunu düşünüyorum. Dış aktarım kültürlerin duygu değerinden ve sezgisinden dört başı mamur sanatsal bir bütünlük doğurulabilmek çok zaman isteyen bir durumdur. Sanat; duygu, bilgi ve sezgi işidir; kısaca akıl ve imgelem işidir. İmgelemse dünyayı ve onunla ilişkili insanı bir bütün olarak okuma, duyma, işitme ve görme etkinliğidir. Dünyaya ve insana yeni, farklı bir gözle bakma ve anlamlandırma.

Sanat, yıllardan beri kralların, padişahların, güçlü olanların, başat yönetimlerin ve öğretilerin ön bahçesi şeklinde ve niyetinde kullanılmıştır. On yedinci yüzyıldan beri birey, birey olma yolunda kazanımlar elde ettikçe, özgürlük kavramının anlamsal değeri arttıkça sanat da özerkliğini kazanma yoluna gitmiştir. Ne var ki sanat; özerkliğini duyurmaya çalışırken, endüstrileşen toplum ve gelişen sosyal bilimlerin çıkarımlarıyla, kültür endüstrisi diye isimlendirilen bir çemberle kuşatıla gelmiştir. Bugün birey, birey olma savaşını kazanmış görünmektedir; hâlâ kul mantığını körü körüne kabul edenleri konu dışı tutarsak. Birey, özgürlük kavramını tam anlamıyla içselleştirmiş olmasa da bu uğurda oldukça uzun yol kat etmiş görünmektedir; baskın toplumların ve diğer coğrafyaların yıllar önce ürettiği düşün bütünlüklerini savunmayı hâlâ namus borcu sayan sanat yolcularını konu dışında tutarsak. Sanatın tarihsel bilgisine baktığımızda zorlu bir süreç yaşandığını görüyoruz. Güncel olmak yetmiyor, geleceği okuyabilen sanatçı olmak daha önemlidir, anlayabiliyoruz.

Sanata estetik açıdan yaklaşmanın temel kuralı, düşün sistemimize dikte edilmiş zorunluluklardan kurtulmuş olmaktır. İnsan düşün sisteminin özgürlüğü, ruhbilimsel ve toplumbilimsel olarak tam anlamıyla sağlanabilir mi, bilemiyorum. Her nasıl olursa olsun, sanatla estetik yaşantıya girilmesi, güzelin algılanması, duyumsanması ve yaşanır kılınması bu zorunluluklardan kurtulmuş olmayı gerektirir. Bunlar da yetmez; farkındalık yaratan, algıyı sarsıntıya uğratan, insanı ve geleceği kavrayan bir sonuç üretmek gerekir. Saydığımız özellikleri barındıran bir eser de sığ bilgilerin yorumundan doğmaz.

Şimdi konunun kapsamını biraz daha daraltarak şiire dönelim. Estetik açıdan Türk şiiri ve şiir bilgisinin iyi bir noktada olduğunu söyleyebilecek eleştirmen, şair veya sanatçı var mıdır? Öyle sanıyorum ki yoktur. Şiirin önde gelenleri, son zamanlarda doğduğu ortamın kültürel varlıkları yerine hayranlık ürettiği ortamın, kuramların ve coğrafyaların kültürel çıkarımlarını yeğ

tutmuştur, tutmaktadır. Başka bir deyişle henüz “kendi olmak” gibi zihni yeterliliği tam olgunlaşmamıştır. Şiirlerde mit ve kahramanların ele alınış sıklığı ve biçimi bile bu yargımı doğrular. Sanatta ve şiirde evrenselliğe giden yol, insanın kendi kültüründen, özünden, özgün olarak doğan değerler bütününden geçer. Evrensel kültür varlıkları tabii ki insanlık değerleridir; bizim bakışımıza ışık verir, yön verir. Ancak şiire yerel ve evrensel normlarla eşit aralıktan bakmadığımız sürece, taraftar tutumu takındıkça iyi bir şiir kültürünün kurumsallaşması önüne aşılamaz engeller koyarız.

Biliyoruz ki Türk şiiri usta çırak yöntemiyle kendine yön bulmaya çalışan bir sanat alanıdır. Bu yöntem, var olan bilgiye öykünmek dışında bir sonuç üretemez. Kuramsal bilgiyi dışlayarak, sadece duyguların yönlendirmesi ve hayranlık duyulan alan bilgisiyle iyi şiir yazmanın olası olmayacağını görmeliyiz. Dil düşüncenin nesnel biçimidir. Diğer bir deyişle düşüncenin ufku ne ise dilin erimi de o kadardır. Dolayısıyla düşüncenin ufkunu ve dilin erimini aşan şiir yazmak olanaklı değildir. Büyük şiir yazmak için kuramsal bilgi ile düşüncenin ufku geliştirilmelidir. Sanatsal kuramlar, düşüncenin kıvraklığını, farkındalıklı görmeyi, sezgiyi, değişik yön ve açıdan bakışı sağlarlar.

Şiirde yenilik arıyorsak, insanı kavrayan, estetik ve sanatsal değer taşıyan şiir yazmak istiyorsak, imgelem kaynaklarımız ile imgelem gücümüze dönmeliyiz. İmgelem kaynaklarımız ile imgelem gücümüze dönmek ne demektir? Donanımlı olmak ve bu donanımı farkındalıklı görünüşe taşımaktır; sahip olduğumuz bilgiyi estetik değer üretecek biçimde yorumlamak ve çözümlemektir. Yorumlarımız ve çözümlerimizi dilsel teknik ve şiir diliyle görünüşe taşımaktır. Bu durumda sanatsal bilgi bir anlam taşıyacaktır anlaklarımızda...

Bundan sonra hepimizin kafasını kurcalayan bir soru takılacaktır. Biz bu işin neresindeyiz? Mart 2019 Narlıdere/İzmir

ŞİİR NEDEN UZAKTIR İNSANA?

Şiire daha derin anlam yükleyebilmek maksadıyla ilgisiz benzetmeler, kimliksiz kişileştirmeler ve çokça torba kavramlar üretilmiştir. Sorun bunların iyi veya kötü olması, doğru ya da yanlış olması değildir; sorun, şiirin kavramsal temelini ne kadar açığa çıkardığı ve ne kadar şiirsel gerçeklikle bağdaşüyor olduğudur. Ne yazık ki günümüz şiirlerine baktığımızda, toplumun beklentisi ve onu anlamak bir yana, tam tersi gereksiz ayrıntı üretmeye yeltenen aydın şapkalıların hışmını buluruz. Şu gün oldu daha eskiyi eskitememişler ayrı bir konu ve tartışmaya değmez. Şiirin temelde doğuş ve varoluş felsefesini içselleştirmeden, bilinçlerde net olarak ortaya koymadan, şiir için ne tür torba kavram üretirseniz üretin, nasıl bir yorum getirirseniz getirin, sonuç olarak şiiri anlamak olası değildir. Şiir dil cambazlığı olarak görülmeye devam edilir. Şiir dünyası, inandığını savunma görevi edindiğin, insanı insana egemen kılma ya da insanı kul yapmaya yönelik çabaya yer vermemelidir. Çünkü şiir; toplumsal bilince ve bu yolda evrensel bilinç dokusuna eşlik ediyorsa, onunla ağlayıp üzülüyorsa, estetik kaygısını teskin ediyorsa ve onunla özdeşliğini en saf şekilde gerçekleştiriyorsa şiirdir. Şiir, insanı yitikliği içinden çekip oyun dünyasına götürüyorsa, duygularının beşiğine yatırıyor, içine kazanmış yaralara değiyorsa, kendinden geçercesine çocukluğuna ve yaşamının varoluş izlerine götürüyorsa şiirdir. Sadece şiir dünyası değil; ülkemizdeki sanat dünyası da ne yazık ki içler acısı bir mantığa gömülmüştür. Ortaya konan sanatsal ve şiirsel etkinliklere baktığımızda, maddi kazanç ve adı belli olma adına - sanat denirse ki- kiç (Kitsch) mantığına bile nal toplanan; bilgiye, akla, duyguya, bilince, sanata ve insani değerlere önem vermeyen etik dışı bir endüstriye dönüştüğünü görürüz.

Günümüz şiir anlayışının temelinde; bilgiye, bilime ve aydınlanmaya küçümsemeyle yaklaşılmasının altında yatan nedenlerden biri, özgürlük ve güdüm altında olmanın arasındaki ayrımın belirsizliğidir. Bilgiyi ve bilimi küçümseme, sadece post modernist söylemin ortaya koyduğu bir sonuç değildir. Dünya ve ülkemizde gelişen olaylara baktığımızda, aydın, siyasetçi ile sanatçıların tutum ve uygulamalarında yaşanan kavram kargaşası, özgürlük ve güdüm altında olma arasındaki ayrımın doğru tanımlanabilir olmayışıdır. Dinsel, politik ve ideolojik yönelimler, özgür düşünce altında gerçekleşiyor gibi görülmesine karşın, tam tersi kurulmuş sistemlerin güdümünden başka bir şey olmadığı gerçeği ile karşı karşıyayız. Bilgiye ve bilime dayalı çözümler ve sonuçları, bugün sözde yönetici, sanatçı ve aydın olduğunu savunanları korkutmaktadır. Bu korkunun temeli, makamlarının ellerinden alınması değil; köklü öğrenilmişliklerin yıkılacak olmasıdır.

Bir öğreti ya da sistemin yaşama geçirilmesi gereğine inanmış, kendine o uğurda savunma görevi edinmiş sanatçıların davranış türü olmaz ise olmaz gibi düşünülür. Bu tür inanmışlık ve duruş biçimi sanatçılar arasında övgüyle karşılanır. Bu anlayışın kırılmaması, eleştirel düşünmenin yozlaştırılması, biçimselleştirilmesi, sanatı politik öğretilerin gereci veya inançların tebliğ aracı yapma kolaycılığı, sanat ve kavramlarını içinden çıkılamayacak açmazlara götürmüştür. Şiirin gereci yapılagelen bu kolaycı yaklaşımlar, bugün şiiri insan algısında değersizleştirmiştir. Biliriz ki toplumun ve insanın ortak duygularını, yönelimlerini şiir gibi duyguyu yoğuran sanat dalları ilmek ilmek işler, insan ve değerleriyle kenetlenip canlı bir hücre durumuna dönüşür. Kıpır kıpır bir yaşamın şiirle dönüşerek insanı kavradığını görürüz.

İnsanı korumayı, özgürleştirmeyi ve ona mutlu bir toplumsal yaşam sunmayı amaçlayan politik öğretilerin hedefi, insana ve toplumsal düzene egemen olma arzusu üzerine kurgulanmıştır.

Bu amaca yönelik tüm etkinlikler, özellikle aydınlanma tasarılarının en büyük destekçileri yine bu ideolojik yaklaşımlar olmuştur. Aydınlanma tasarılarını kendi kol ve kanadı olarak gören öğretiler; bilgi, akıl, sanat ve bilim yoluyla doğaya egemen olma yürüyüşüne çıkmış, insana yapay cennet ve özgürlük vaat etmesine karşın ne yazık ki daha derin bir çıkmazı beraberinde getirmişlerdir. Bugün karşı karşıya olduğumuz şiddet, savaş, terör ve ölümler, bu durumun böyle bir sonuca ulaştığının göstergesidir. Gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişmiş toplumlar arasındaki kültürel, insani ve sistemsal eşitsizlik, binlerce insanın açlığa ve ölüme itildiği bir dönemi doğurmuştur. İşin sanat ve şiir boyutunu ele aldığımızda, bundan farklı bir biçimde yürümediğini söyleyebiliriz. Çağdaş sanatın öncülüğüne soyunmuş gelişmiş toplumlara bakarak ayak uydurmaya çalışan az gelişmiş toplumlar, daha modern sanat anlayışını içselleştirmeden post modern ve çağdaş sanat anlayışına özgü şiir kurma girişimine yönelirlerse ister istemez öykünmeciliğe düşmekten kendini kurtaramazlar. Çok yaygın ve basit bir örnek vermek gerekirse, henüz kendi olma evresini tamamlayamamış özentici kişiler, Türkçeyi öyle bir kırarlar/kullanırlar ki sanırsınız Google çeviri uygulamasıyla çevirilmiş bir metin okuyorsunuz gibi duyumsarsınız.

Toplumsal bilinç ve toplumsal algı ile sanatçının anlatımı arasında önemli bir uçurum doğmuş ise burada düşünülmesi gereken önemli bir sorun var demektir. Kimse şiiri anlamak için insanların şiir eğitimi alması gerekir diye bir zorunluluğu öne süremez. Şiir ve sanat kavramları içerisinde dayatma ve zorunluluk diye bir şey yoktur. “Ben yazarım, yaparım anlayan anlar anlamayan anlamaz” söylemi bir sanatçının söylemi olamaz. Okurun, Bir şiirle uzlaşımçı, alımlayıcı ve anlamlandırıcı çaba ile iletişime geçmesi elbette artalan bilgisi gerektirir. Şiir sanatına ilişkin önbilgiyi gerekli kılar. Bu demek değildir ki şair yalnızca şiir eğitimi alan okurları hedef kitlesi olarak görecektir. Bilinir ki her

sanat yapıtı alıcısıyla vardır. Alıcısında estetik kaygı uyandırıyorsa ve estetik tavır yaratıyorsa sanat olarak anlam kazanır.

Her şiir şiirse eğer, toprağa kökleri salınmış bir kültür hazinesidir. Şiirin açığa çıkardığı her düşünce, dilsel kıvraklık, düşünsel ve duygusal evren, insanı bir yanından kavrayarak onu sınımsız tutar. Algıyı sarsıntıya uğratarak duygu durumunu ve görme biçimini değiştirir, yeni bir gerçeklik olgusunu kavramaya yöneltir. “Ben”i yaşam sevincine götürür.

Biliyoruz ki her şiir, okuyucusu veya alıcısı ile yaşamsal bütünlük kazanır. Şiire okur gözünden bakmak bugünün eleştirel yaklaşımlarında çok üzerinde durulan bir konu olmasa da ben bu yanını özellikle önemsiyorum. Çünkü her sanat eserinde olduğu gibi şiir de insan için vardır ve yapıtın varlık katmanları insanla bütünleşmesi için bir araya getirilmiştir. Bu açıdan baktığımızda Türk toplumunun toplumbilimsel ve ruhbilimsel incelemesi önem kazanır. Sanat eserleri evrenseldir, ancak şiirin kapsadığı evren şiirin yazıldığı dili konuşan insanlarla daha yakın bir ilişki içinde olması bakımından böyle bir araştırma yöntemini gerekli kılar.

Türk toplumu genelde duygusal bir toplumdur; bakmayın son zamanlarda siyasi kaygı, ekonomik kaygı ve algı yönetim teknikleriyle insanın duygusal kimyasında bozulmalar gözlemlendiğine. Aslında Türk toplumu, sanatın ve şiirin değerini bilecek yoğunlukta estetik kaygı taşır ve estetik duyarlılığa sahiptir. Bunu öylesine bir yorum olarak ele almayınız. Her insanla birey olarak oturup konuştuğunuzda, onu anlamaya çalıştığınızda çok büyük bir oranın, güzele duyarlı, estetik kaygısı yüksek, insancıl, duygusal ve insani değerlere tutkun olduğunu görürsünüz. Umursamaz gibi görünen, kendi işinde gücünde olan kırsal kesimden, ekonomik güç, mevki ve makam sahibi insanlara kadar hepsi, özünde yaşam ve insani değerleri içinde duyan kişilerdir.

Toplumbilimsel ve ruhbilimsel açıdan incelenmesi gerekli bir bilgi olsa da bana göre, insanın sanata ve şiire karşı ilgisizliği bireyin özünde estetik kaygının olmayışı değildir; bu ilgisizliği, şiir ile okurun yaşamsal, insani, duysal algı ve yargılarının harekete geçirilememesi olarak görmek gerekir. Bundan ötesi, duysal algının tepkisel bir konuma sokulmasıdır. Diğer taraftan şiire karşı ilgisizliğin nedenini, insanın algısını harekete geçirecek şiirsel yaklaşımın öğretici, yönlendirici, dışlayıcı, küçümseyici, ideolojik ve inançsal kaygı taşıyıcılığı tavrında aramak gerekir, diye düşünüyorum. Çoğu şair, bu çıkarımımı benimsemeyecektir, biliyorum. Türk şiirinin değerler dizisi; uyarıcı, öğretici, direnişçi ve dönüştürücüdür; genel kanı bu yöndedir. Bu yoruma önyargı ile yaklaşmak yerine, önce insanın tutum, davranış ve algı biçimlerinin ruhbilimsel çözümlemesine gidilmelidir. Bugünün bireyi dayatmacı ve dönüştürücü tavırlara karşı alıngandır, kırılğandır. Gerek bilinçli gerek bilinçaltı eğilimleri ile bu tür yaklaşımlara tepki koyar. Şiir direnişçidir, dönüştürücüdür, eleştireldir yadsımıyorum. Kaldı ki bu doğrudur ve sanat eserlerinin temel özelliğidir. Ancak şiir, tavırları ile bireyin duysal dünyasını rencide etme hakkına sahip değildir. İşte bıçak sırtındaki bu iki eşik, doğru tasarlanmalıdır. Sonuç olarak şunu söylemeliyiz; şiirin işi öğretmek, anlatmak ya da dayatmak değildir; okurun imgelem gizilgücünü ve duyarlılığını söz kalabalığına boğmadan harekete geçirmektir. Böyle bir devinim de ancak şiirsel ve derin anlam dokunuşlarıyla sağlanabilir.

Sonuç olarak, şiirin insandan uzak durmasının altında yatan nedenleri okurda değil; şairin dünyayı, insanı ve şiiri okuma biçiminde aramak gerekir. Çünkü dünyaya bir sanatçı gözüyle bakabilen şairin şiiri; anlam, ses ve anlatımı ile öyle bir sinerji yaratır ki okurun duygularını ezdiği gibi okuru daha sıra dışı zihni etkinliğe yöneltir ve dizeler belleğine bir kene gibi yapışır. Narlıdere/İZMİR

ŞİİRİN ANLAMSAAL DEVİNİMİ

Gelecekteki bilgi, algı, olay ve olgular; bugün yayımlanmış bir şiirin anlamını, diğer bir söylemle imge gücünü ve imgenin zamana bağlı ürettiği imgelem olanaklarını zenginleştirir. Bu durum, çağdaş sanat anlayışındaki hareket (devinimle) olgusuyla açıklanabilir.

‘Şiirin anlamsal devinimi’ konusuna girmeden önce, çağdaş sanat anlayışındaki ‘hareket olgusu’ nedir, onu biraz olsun açmalıyız. Bu anlaşılmadan, şiirdeki anlamsal devinimle anlatmak istediğimiz amacı kavramak güçleşir.

Çağdaş sanatı diğer sanat dönemlerinden ayıran en **önemli özellik, sanat yapısının gerçek ve duyuşal dünyasının devingen olduğunun anlaşılmasıdır**. Eser/şiir yayımlanıp okurla iletişime girmesinden sonra, şiirin anlam ve iletilerinin insan algı, anlama ve görme yetisine göre biçimlenebiliyor olduğunun kavranabilmesidir. Çağdaş sanat, duygu ve aklın bütün olanaklarını kullandığı sıra dışı yaratılar dünyasıdır. Sanatı insanın ve insan aklının yaptığını, sanat düzlemine çekilebilecek olguların da zekâ ve akıl ile yapıldığını düşünmeliyiz. Çünkü çağdaş sanat, verilerini sadece yaşamdan ve yaşamsal olgulardan almaz; düşünülebilen, düşlenebilen, kurgulanabilen gerçeklik ve dış gerçeklikten alır. Somut, soyut, sanal, sayısal, gerçek, gerçek ötesi bilgi ile aklın ve zekânın sınırsız gücü ile şekil alır. Yani sanat yaratıcı akıl işidir; duygu ile tetiklenen aklın sonucudur. Bir anlamda zekânın evrimsel gelişimine göre şekillenir. Bu nedenle sanatın veya şiirin evrimi, akıl ve zekânın evrimiyle eş zamanlıdır. Kısaca söylemek gerekirse sanat eserinin, anlamsal, coşumsal ve estetik değeri geleceğin bilgi birikimi, kültür varlıkları ve insanın algı biçimine göre devinim halindedir.

Değişimin değişmezliği mutlak bir gerçekliktir; çoğunlukla gözlenebilir ve zamanla ilgili bir süreçtir. Bizi ilgilendiren kısmı, yayımlanmış bir sanat eseri zamanla anlamsal değişime ve dönüşüme uğrar mı? Yazılmış bir şiir; anlam, çağrışım, estetik ve coşum olarak çağın algı ve anlama değerlerine göre kendini sürekli yeniden üretir dersek bunun altını doldurabilir miyiz? Değişim sözcüğüyle anlatmak istediğim durum, şiirin anlamsal etkinliğinin bilgi, algı, görme ve yorumlama sonucu anlamsal ufkunun genişlemesidir. Değişmeyen tek şey ise şiirin ilk ses ve söz varlığıdır. Aslında yazılmış bir şiirdeki değişim, önemli değil gibi gelse de şiir yazarken, değerlendirirken ve eleştiride oldukça önemli bir ölçüt olduğunu düşünüyorum. Neden? Yayımlanmış bir şiir, anlam, çağrışım, estetik ve coşum olarak çağın algı ve anlama değerlerine göre kendini sürekli yeniden üretir. Zamana bağlı olarak eserin anlamsal ufkunun genişlediğini söyleyebiliriz. Çağdaş şiirin en önemli özelliği, insanın algısal ve duyuşal dünyasının devingen olduğu gibi, şiirin gerçek ve duyuşal dünyasının da devingen oluşudur. Diğer bir söylemle şiirin, okurun ufkunun genişliğine ve bilincinin genişlemesine uyum sağlayacak devinime sahip olmasıdır. Çünkü şiir, söz ve ses varlığı olarak durağan gibi olsa da sürekli anlam ve diğer katmanlarıyla yeni ileti ve değerler yaymayı sürdürür. Algı dünyamız evrimsel olarak geliştikçe, yeni değerler ürettikçe, geçmişte yazılmış bir şiirin anlam, anlatım ve diğer katmanlarında kayma ve üreme meydana gelir. Bir anlamda şiirin anlamı mayalanır, yılanır; yeni bilgilerle zenginleşir. İşte asıl kavramamız gereken önemli nokta tam da burasıdır.

Aragon diyor ki, *“Sanat eserlerinin, yaratıldıkları yer ve zamanlardaki yankılarıyla sınırlı kalmayacak, ilerleyen zamanla birlikte gerçeğin, yaşam gerçeğinin sanat eserine yeni ve güçlü bir yorum kazandıracak, sanat eserinin ufkunu genişletecektir.”* (Mehmet H. Doğan'ın *“Uzun Sürmüş bir Günün Akşamı”* isimli denemesinden Mehmet Fuat'ın *Eleştiri Yazıları* kitabı)

Prof. Dr. İ Tunalı, *“Dün belirli bir ufuk için verilmiş olan değer yargısı, bugün yeni bir ufuk içinde yeni bir değer yargısına dönüşecektir.”* der. (İ.Tunalı, *Estetik*) Bu iki değerli düşünürün söylediklerini de elimizde var kabul ederek bunun ne demek olduğunu açmaya çalışalım.

Şiirin kalıcılığı, büyüklüğü, gelecek ve duygu şekillendiriciliği ile kalıcı bir esere dönüşme ölçütleri burada kendini gösterir. Yani bir şiiri yazarken; evrensel değerler, insanın varoluş sürecine özdeş ve insanın asıl amacına ilişkin gelişime bağlı değişimler göz önüne alınmalı, buna göre sanat eserine veya şiire giydirilmelidir. İnsan bilinç ve mantığının ürettiği, duygunun olumlu gücü ile zihnin yönlendirdiği ve yansıttığı evrensel olguların işlenmesi, şiirin evrimsel gelişime ayak uydurma yeteneğini daha da artıracaktır. Şairin, anlamı şekillendirme ve gelecek olgularını sezme yeteneği burada kendini gösterir. Biliyorum, kalıcı ve geleceğe dönük eser üretmek çok zor, farklı bir algı yetisi, ileri seviyede sezgi ve imgelem gücü gerektiren bir durumdur. Ancak şair olmanın ve sanatçı olarak anılmanın bedeli, her bireyin yapamadığını, göremediğini, yaratamadığını, sezinleyemediğini yakalamaktır.

Şair, iletilerini geleceği de dikkate alarak kurguladığı zaman, şiirin imge dünyası geleceği sezdiricidir ve uyarıcıdır. Bu durumda şiirin zaman yolculuğundaki kalıcılığı, anlamının değer kazanması ve imgelem gücünün daha yetkin/etkin hale dönüşmesi demektir. Bu özellik, şair ve eleştirmen açısından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Şiirin zaman yolculuğunda anlam, bilginin dönüşümüne bağımlıdır ve kendini zenginleştirme gizilgücü vardır. Okurun zamana göre değişen algısı, gelişen olayların gerçekliği görünür kılması, yeni gerçeklikler üretilerek anlamın değer kazanması, bilgi birikiminin zihni daha etkin düşündürme gücü gibi konular okurun ulaşabileceği anlamın durağan olmadığına ilişkin verilebilecek gerekçelerdir. Ayrıca bunlara ilave olarak, aynı gelişmişlik ve birikime sahip

eleştirmenler, zamanla şiire sığınmış sır perdesini kaldırarak şiirin ileti gücü ve anlam derinliğine yeni boyutlar kazandırır ve anlam genişlemesini sağlarlar.

İşte şairler ve eleştirmenler, şiiri yazarken ve çözümlerken küçük gibi görünen bu önemli ayrıntıyı dikkate almak zorundalardır. Tarihte yaşayan, bugün adını bildiğimiz ve hâlâ şiirlerini hayranlıkla okuduğumuz ozanlar, bu özelliklerinden dolayı ölmezler. Çünkü şiirlerinin öz ve içeriğindeki anlamsal devingenlik, yarattığı imgelerin gelecekle ve gelecekteki insan algısıyla kurduğu ilişkide saklıdır.

Ocak 2018, Narlıdere

ŞİİRSEL ANLATIM

Günlük dilin yazınsallaşması, doğal dili aşması, iletinin bağlamından koparak öteye yönelmesi gibi anlatım özellikleri, metinde estetik değeri ve şiirseliği doğurur. Şiirsel anlatım, okurun söz bilgisini ve söz kullanım olanaklarını güçlendirerek ilk yumuşak yumruğu vurur. Okur kendini aşan bir dilin içinde kaybolur ve şiirle ruhsal bir bütünleşmeye yönelir. Biz biliyoruz ki şiir, okuru sarsıntıya uğratacak bir anlatım, ses, aynı zamanda duyularını harekete geçirici etkili bir anlam üzerine kurulabilir. Şiirsel dilde neyi söylediğiniz öncelikli değildir; neyi söylediğiniz göz ardı edilecek bir durum olmamakla birlikte nasıl söylediğiniz önemlidir. Duygulanım için farkındalığı, etkiyi ve ivmeyi yaratacak olan; anlamın söyleniş biçimidir. Şiirsel dilde neyi söylediğimiz etkin değilse, nasıl söylediğimiz beklenen etkiyi ve estetik değeri doğurmakta yetersiz kalır. Bu nedenle neyi nasıl söylediğimiz her zaman birbiri içindedir, bunu eş yüklü ve eş zamanlı bir süreç olarak ele almalıyız.

Şiirsel anlatımın öncelikli amacı, okur duygusunu ele geçirmek olmalıdır. Okuru hayranlığa taşıyan bir nitelik taşımalıdır. Biz biliyoruz ki anlama, olumlu duyguya, bir anlamda sevmeye duygusuna bağlıdır. Kıvama getirilmiş duygunun yönlendirdiği bilinç, her şeyi almak için hazırdır ve şiir gibi bir etkinlik karşısında savunmasız kalır. Yalnızca şiir değil, bütün olaylar karşısında duygunun önemli bir yeri olduğunu biliyoruz. Şiirin naif ve etkileyici seslenişini ister istemez okuyanı veya dinleyeni kendine bağlayacak, şiirle iletişim istekli bir şekilde sürecektir. Bununla kalmayıp sözlerin duygu değeri daha yoğun algılanacak ve daha olumlu bir duygu durumu oluşacaktır.

Gündelik yaşamın gelgitleri arasında insanların duygulanım süreçlerini hızlandıran etkenler vardır. Her birey için yapılandırılmaya veya işlenmeye hazır tertemiz duyguların egemen olduğu ayrı bir dünyadır orası. Bu saf ve tertemiz kişisel duygu

durumunun, sömürölmeye yatkın ve karşının isteklerine göre şekillendirilmeye açık yumuşak yönleri de vardır. Sanat diye yapılan, duyguları karamsar ve içinden çıkılmaz bir hiçliğe sürükleyen edimlere tanık olduk ve tanık olmayı da sürdüreceğiz. Buna örnek vermeye gerek yoktur; müzikten sinemaya kadar uç örnekleri, hatta rencide edici olanları gözler önündedir. Ancak şiir gibi dil sanatının hedefi; duyguları sömürme, yapılandırma veya onu şekillendirme değildir; şiirin amacı estetik kaygıyı, estetik duyarlılığı, estetik yaşantıyı, estetik yargının gücünü artırmak ve yaşam sevincini var kılmaktır. Sanatsal dünyanın kapılarında insanın 'kendine karşı' ellerini güçlendirmektir. Bir başka söylemle, insandaki 'yüce değeri' eylem alanında duyulur kılmaya çalışmak ve estetik tavır yaratarak sevmeye duygusunu güçlendirmektir.

Bir anlamda şiir, insanın duygu ile bilincini aydınlık dünyaya taşımak ve güzelliğın ellerinden tutması için ona oyalı bir mendil uzatmaktır. İşte okurun o oyalı mendili alması ve güzel dünyanın ellerini tutması, anlam, ses ve anlatım gibi fiziksel katmanların olanakları ile reddedilemez ortamın yaratılabilmesine bağlıdır. Bana öyle geliyor ki yazınsal sanatlarda ve özellikle şiir sanatında, reddedilemez ortamın oluşturulmasında en önemli etken anlam üzerine giydirilmiş anlatım katmanıdır. Bunu söylerken yazınsal sanatlarda, konunun, "tem"nin veya izleğın önemi yoktur demiyorum; ancak anlamdan sonra başat etkinin, anlatıma yöneldiğini belirtmek istiyorum. Anlatım, anlama yöneldiğı gibi anlam da kendi içinde vurucu duruma dönüşüyor.

Kant veya Hartmann'ın tanımladığı 'yüce' kavramı ve bu kavramın duygusal değeri, şiirde anlatımın anlamı güçlendirdiğı noktada ortaya çıkar diye düşünüyorum. Yüce değeri bir estetik değer olmakla birlikte, anlatımın gücü bizi aşan, yani bizim duygularımızı ezen bir değer olarak görünür. Duygularımızı ezen derken, olabilirlik ölçülerinin ötesinde bir görünüşün bizi hayranlığa taşması anlamında düşünülmelidir. İşte bu olağanüstölük veya olabilirlik ölçülerinin dışında bir anlatımın anlama yönelmesi hem

yüce hem de estetik değeri ortaya koyması açısından önemlidir. Bir ozanın şiirde ortaya koyacağı en önemli özelliktir bu durum. Örneğin; (...) *Laleli'den dünyaya doğru giden bir tramvaydayız//Birden nasıl oluyor sen yüreğimi elliyorsun (...)//* Cemal Süreya'nın sadece şu iki dizesi, anlatımın anlamı nasıl güçlendirdiği, yüce ve estetik değerin açıkça duyulur kılındığı somut bir örnek olsa gerek.

Dil, düşünce sisteminin ürünü olmakla birlikte aynı zamanda düşün evrenini de oluşturan, aynı koşullarda her iki yöne genişleyen ve büyüyen geri dönüşümlü bir sistemdir. Şiir dilinin kullanımı; çarpıcı, yaratıcı, şaşırtıcı ve yeni bakış üretimi, doğa bilimleri ile diğer sosyal bilimlerin kavramsal ve kuramsal tasarımları, bunun yanında insan davranış dizgesine egemen olunması ile doğru orantılıdır. Yani şiirsel anlatım, yaşamsal kurguyu ve olguları iyi okumak, fotoğrafı doğru kadraj ile uygun açıdan çekmekle olasıdır. Herkes şiir yazabilir; ancak bugün okunan ve tüketilen şiiri yazar. Gelecekte gündemden düşmeyecek, zihinlere yapışacak ve elden ele okunacak şiirleri yazmak, yaşam döngüsü ve kurulu elzem sistemleri, kuşaklar arası zihinsel evrim özelliklerini, gelecek kuşakların akıl etkinliği ile onların estetik algı biçimini yeterince tanımakla olasıdır.

Dil sanatlarında şiirin ayrı bir özelliği var ve bu özellik şiirin bel kemiğini oluşturur. Öykü, roman, masal gibi metinler, konu ve anlam üzerinden anlatıma yönelir. Şiir ise anlamdan anlatıma giderken diğer taraftan da anlatım üzerinden anlama yönelir. Şiirin estetik değeri, öncelikle anlatım üzerinden çıkış alır; sonra bütün katmanlara belirli ağırlıkta yaslanır. Güzel söz söyleme sanatı söylemi, güzel anlatım demek değil midir? Sonuç olarak, "Anlatımdan anlama yönelmek, şiire özgü ayırıcı bir özelliktir." önermesini ileri sürebiliriz. Dil sanatlarında, hangi türü olursa olsun, anlam üzerine oturmadan, bir şiir, bir öykü kısacası bir metin oluşturmak olası değildir. Anlatım, bir anlam üzerine yaslanmak zorundadır.

Şiirsel anlatım, dilin cezbedici, sarsıcı ve en güzel ifade biçimidir. Şairin dili güzelleştiriyor olması, zihin ve düş gücünün tasarimsal yeteneğini sınırsız ve sonsuz anlatım olanaklarıyla açıklıyor olması ne yapay bir dil kurmak ne de dili değiştirmek anlamına gelir. İşte bu nedenle çoğu yerde söylendiğinin tersine, şiir diline yapay dil demek yerine şiir dilinin anlatım gücünden, ortak dili değiştirmek yerine anlam ve anlatımı güzelleştirmekten söz edebiliriz. Çünkü anlatım, şiirde önemli bir bileşendir ve sanatsallığı doğuran temel öğelerden biridir. Kısaca söylemek gerekirse şiirsel anlatım, okurun kendine yönelmesini sağlamak ve estetik değer yaratmak için ortak iletişim dili ile iletişim zincirinin en güzel ve yüce kullanımıdır. Şairin işi zihnimizde ayırdına varamadığımız insan, nesne ve doğa ilişkilerindeki gizemi dil görünümünde görünür kılmaya çalışmak değil midir?

Her şairin hedefi, insanı kavrayan, yeni bir dünya algısına yönelten, sevgi ve özgürlük öneren yeni şiiri yazabilmek olmalıdır. Bir anlamda şair, alışılmamış tasarım, akıcı dil, vurucu anlam ve sarsıcı anlatımla çağdaşlarından daha güzel, etkili ve farklı şiiri yazmak için çaba harcamalıdır. Yeni şiirden kasıt, şiirin öz, içerik, biçim ve biçem olarak farklı ve daha önce denenmemiş özellikler taşımasıdır. Öyle sanıyorum ki yeni şiir yazabilmek için bunlar yetmez; yeni bir gelecek görüşüne, yeni bir dünya tasarımına gereksinim olduğunu da eklemeliyiz. Biçimi, biçemi ne olursa olsun yeni şiir, şaşırtıcı içerik, geleceği kucaklayan, tasarlanması güç dil kullanımı içeren, okuyan dinleyenin en saplantılı yerine yumruk atan ve zincirleme etki oluşturarak güzellik algısını büyüleyen şiirdir. Şiir bir sanat eseri ise, o şiir gelecek yıllara yaygın bir özyapı taşımali, duyguları ve akli ele geçirmelidir. Bunları yapabilmek için anlama giydirilmiş iyi bir anlatım şiir için olmazsa olmazlardan biridir. Eylül 2018, Narlıdere/İZMİR

ŞİİRDE YARATICILIK

Benim şiire bakışım biraz sıra dışıdır. Hegel'in en üstün sanat alanının yazın olduğuna ilişkin yorumunun ötesinde, bir yazın biçimi olan şiiri, sanat alanlarının temeli, sanatın yaratıcılık anlamında ilk çıkış noktası olarak görüyorum. Bakmayın şiirin ticari değişim değeri ve meta estetik değeri düşük olduğuna ve sanatsal değer olarak en arka sıralara itilmiş gibi görüldüğüne. Dil, düşünce ve duygu üçgeninin oluşturduğu ve bilincin ortaya koyduğu imgelemin toplam sonucudur şiir. Sanatın ve sanatsal yaratıcılığın çıkış noktasıdır, eksenidir. ***Bu bağlamda şiir, imgelem sürecini kendi gereci ile nesnelleştirmesi açısından diğer sanat alanlarına göre daha ayrıcalıklıdır.*** Çünkü şiir, bilinç süreci, onun yarattığı imgelem ve dil üzerinde konumlanır.

Sanatın tözünü kavramadan, anlamadan, sanatta estetik değer ve estetik yargı sürecini içselleştirmeden üretilen her eser, yazılan her şiir, var olanlara fazlaca yaslanır. Çünkü kavramlar arası ilişkilerin sağduyulu çözümleri zihne oturmada, görme, duyma, sezme ve anlamlandırma, buna bağlı olarak sanatsal yaratıcılık istenen düzeye ulaşamaz.

Şiir ve sanata ilişkin eski bilgilere dayalı kuramsal yaklaşımları tarihten devşirip hayranlıkla bakmak yerine, yeni bilgiler ile dönüşümünü sağlamak daha akılcı bir tavır olur. Şiire yönelik tarihsel bilgiyi yadsımadan iyi bilgi ve bilgi birikiminin gücünü kullanmalıyız. En önemlisi de şiir ve sanatı, insan sevgisinin ve olumlu duygunun güçlendirilmesi için daha uygun bir açıdan bakarak daha çağdaş ve yenilikçi tasarlanması için çalışmalıyız diye düşünüyorum.

Şiir dünyası, buna koşut sanat dünyası, kültür endüstrisi dediğimiz öğütücü dişlerin tehdidi ile karşı karşıyadır. Bununla

birlikte sanatçının bilinçsizliğini, kıskançlığını, hırsını ve bencilliğini de aynı kefeye koyarsak durum daha da kötüleşir. Aynı gemide seyir halindeki bizlerin en önemli çabası, içimizdeki güzelliğin insan yüreğine değmesi için, kavgadan çok, söz konusu tehdide karşı üretilecek önlemler silsilesini biraz olsun zihinlere işleyebilmek olmalıdır.

Şiir ve sanat dilinde kavram ve terimler, sanatsal görüş açısından (perspektif) bakıldığında çoğunlukla çok boyutlu anlam yükü taşırlar. Anlam alanları oldukça genişler ve kaypaktır. Sanatsal yaratıcılık, farklı, sıra dışı, asimetrik düşünmeyi ve anlamlandırmayı gerektirir. Yani doğrusal düşünme biçiminin dışında kişinin yeteneğine bağlı olarak yeni bakış açısı, görme, duyuş ve yeni anlamlar üretme zorunluluğunu doğurur. Zaten sanatın, özellikle şiirin doğrusal düşünme biçimi ve doğrusal bir dil olma özelliğinden uzak olması, konuşma ve bilim diline göre daha alımlı karakter taşıması bir yerde sanatsal yaratıcılık için vazgeçilmez ilk adımdır.

Şiir, dil sanatları içinde gerçekten karmaşık, çok parametrelili (ölçütlü), çok boyutlu bir sanat alanıdır. Bir sanat türünün bilgi ve olgunun her çeşidini kullanabilmesi demek, tersinden söylersek somut soyut her olgu ve nesne şiirin gereği ise, şairin sınırsız bir bilgi evrenine, duygu yoğunluğuna, imgelem gücüne ve onu çözümleyecek, açıklayacak zihin gücüne sahip olması gerekir. Başka bir deyişle şiir; dil, ezgi, duygu, akıl, bilinçaltı, bilinç, bilinç üstü, sınırsız düş ve düşün sistemi ile mevcut kültür ve öngörülebilir tüm yaşam kaynaklarını en iyi örgütleyerek kullanabilen sınırsız bir ses, dil ve düşün evrenidir. ***Şairin polimat (farklı disiplinlerin ilkelerine egemen olan) olmasını gerekli kılar.*** Her tür sanat edimi ve sanatsal yaratıcılık, sosyal, bilimsel, duyumsal ve teknolojik bilgi altyapısını gerekli kılar. Yani üç temel bilim ve uzantıları ile sosyal ve insan bilimlerinin kuram ve disiplinlerine egemen olmak yaratıcılığın temel çıkış noktasıdır. Kavramlar arası anlamsal ve hiyerarşik örgütlenmeyi başarmış,

yaşam ve insan ilişkilerini ruhsal ve nesnel olarak çözümlemiş her şair, şiirsel yaratıcılık yetisine sahip olmaya daha yakındır.

Kısaca söylemek gerekirse, *sanatı ve şiiri sanatçının imgelem gücü ve zenginliği yaratır; imgelem gücü ve zenginliği, duysal ve düşünsel sürecin bilgi bütünlüğü ile olasıdır.* Yani imgelemi doğuran kaynak, duysal, duygusal, sosyal ve bilimsel işlenebilir bilgidir. Bilgi olmadan, bilgi işlenebilir hale dönüşmeden, anlamlandırma, sezme, görme ve yaratıcılık olasılığı hemen hemen yoktur. Düşlem sınırları zayıftır, bununla birlikte sanatta yaratıcılık ve sıra dışılık sadece renkli bir düş olarak kalır.

Şiir; dil, düşünce ve sanatsal yaratıcılık ekseninde bir sanat alanıdır, sanatsal tüm değerleri içinde barındırır, sanatsal yaratıcılığın anasıdır ve sanata ilişkin tüm olanakları kullanır. İnsandan sanatsal yaklaşım, düşsellik, düşünsellik ve içsellik bekler. Şiir bir bilimdir; diğer özellikleri yanında şiir dili, düşünceyle bağı ve derin yapısı bütünlüklü bir bilgi yumağıdır, bilgi disiplindir, bilimsel ve duysal bilgi bütünlüğünün akıl tasarımı altında kapsamlı örgütlenmiş durumudur. Ve şiir sanatının ilgi alanı, görünür dünya ile görünmez dünyanın insan algısında anlam bulduğu ve estetik yaşantının doğduğu yerdir.

Düşüncenin ve düş gücünün sınırı yoktur; bununla birlikte dilin sınırı ve iskeleti yoktur. Şiirsel dil ise en omurgasız dildir. Bir anlamda şiir dilinin anlamsal genişliği, düşünce ve düş gücünün ulaşabildiği ufka bağlıdır. Dolayısıyla şiir, duygu, dil ve düşüncenin özdeşliğinden beslenir ve sınırları tanımlanamayan dilsel/düşsel bir alanın içinde var olur. Şiir sanatını sanatsal yaratıcılığın ekseninde konumlandırmamın en görünür delili, dil ve düşüncenin özdeşliği, sınırsızlığı ile yaşam ve bilinç arasındaki çok parametreliliştir. Keşif bekleyen o kadar büyük sanatsal ve şiirsel bir evren var ki bugün, bizler belki bunu okuyamıyoruz ve göremiyoruz. Henüz bilincine varamadığımız, kavrayamadığımız sayısız şiirsel ve sanatsal model ve eğilim, bizden keşif

beklemektedir. İnsanlık olarak, bağnaz algı ve yargı modellerinden kurtulup şiir ve sanata çoklu ve sınırsız modeller açısından bakmalıyız.

Şiir, şairin imgelem dünyasının imgelere dönüştürülmesidir. Tersinden söylersek, dil ve düşüncenin özdeşliğinden imgelemin imgeye dönüştürülmesi dilsel bir tasarımdır. Düş ve düşüncede anlam kazanmış imgelemin dil ile nesnelleştirilmesi bir bakıma dil mühendisliğidir. İmgelemin imgeye dönüşme sürecinin dille gerçeklik kazanması demek, düşüncenin asıl anlatım biçimi olan özgün yöntemi kullanıyor olması demektir. Bütün sanat eserlerinin yaratım süreci işte bu eksende görünür ve daha sonra sanat türünün diline uyarlanır. Yani ışık, renk, çizgi, ses ve devinime dönüştürülür. Bu yüzden şiir sanatı diğer sanatlara göre daha ayrıcalıklıdır. Düşüncenin doğal anlatım biçimiyle gelişir.

Şiir dili olanaklarından olan bağdaştırma, sapma, değinmece, değışmece ve aktarma gibi bütün dil ve söz sanatı teknikleri, aynı zamanda şairin imgelemine geri bildirim sağlar. Söz ve söz bağlamlarının anlamsal genişliği, iki veya daha fazla söz kaynaşmasının çağrışımı, şaire yeni ve farkındalıklı anlamlandırma yolunu açar. Dolayısıyla şiire özgü bu teknikler, şaire sıra dışı düşünme, görme ve düşlem yetisi kazandırma olanağına sahiptir. İşte bu durum şairi, yaşam, nesne ve olguları farkındalıklı ve daha ayrıntılı anlamlandırmaya yöneltir. Aynı zamanda daha çarpıcı ve algıyı sendeletici anlatım biçimlerinin doğmasına neden olur. ***Bir diğer konu daha vardır; şiirde anlam, örtüktür, esnektir ve yönü kaypaktır; bu özellikler yeni düşlem alanlarına yolculuğun yatağıdır. İnsan, yaşam ve nesne ile ilişkisinde mantıksal ve doğrusal düşünme biçimlerini kırabilir demektir. Sanatsal ve şiirsel yaratıcılık olgusu, bu süreç ve bu eksen üzerinde varlığa bürünür.*** Şubat 2018, Narlıdere/İZMİR

ŞAIR VE ŞİİR

Şair; kültür varlıklarını, değer yargılarını ve toplumsal beğeni kültürünü iyi çözümleyebilmesi durumunda, aynı dili konuşan insanlar arası bellekte şiirleriyle önemli bir yere tutunur. Şairin bu yaklaşımı ve şiirleri, okur anlayışında değer kazandıkça şiirlerindeki iletiler diğer dillere yayılmaya başlar. Şiirin büyümesi, genişlemesi, evrensel değerlere yaklaşabilmesi sanatçının yaşamda farkındalık yaratan tutumuna, şiirindeki ses, anlam ve anlatım güzelliğine bağlıdır, diyebiliriz. Büyük şiirin yazılabilmesi, şairin yenedünyayı okuma biçimi, estetik algı ve estetik değer yargısı ile yakından ilgilidir. Büyük şiir ve büyük şair ideal olanıdır. Oysa bugün geldiğimiz dünyanın sanat algısı ve beklentisi, şiir ve şair duruşu biraz daha endişe verici olarak gelişmektedir. Özellikle post modern sanat anlayışının getirdiği yaklaşım, pek çok değeri yadsımakta ve hemen şimdi şu anda sanat üretmek gibi yüzeysel bir kabulü ortaya koymaktadır. Bu yöntem performans (izleyici önünde yapılan) ve kavramsal sanatlar için yeni bir yaklaşım biçimi olabilir. Oysa şiir ve roman gibi eserlerin biçiminden estetik katman¹¹ına kadar her alanında, düşünsel ve duyuşsal yeni bir dünya yaratılmasını gerekli kılar. Bu yüzden dil sanatları, kendine özgü bir ayrıcalığı sahiptir.

Ülkemizde modern sanat dönemindeki şiirsel yönelim ve gelişim, yani divan şiirinden çağdaş şiire kadar olan süreç, aslında iyi irdelenmesi gereken bir zaman dilimidir. Post modern sanat

¹¹ Katman; şiirde birbirine benzer belirli özellikleri fiziksel veya duyuşsal nitelik veya niceliklerin bir arada bulunduğu bir yapı olarak kullanılan bir terimdir. Örneğin ses veya anlam katmanı gibi...

anlayışının bilgi ve nesnel bilime köklü bakış getirmesi, zaman, yer, yansıma ve seçkincilik gibi üst kavramları yadsıması gerçeği ile karşı karşıyayız. Postmodernizmin yadsıma aşamasına geldiği bu ve buna benzer pek çok konunun, bahsettiğimiz modern sanat zaman diliminde bile henüz ülkemiz şairlerince içselleştirilmiş, yani anlaklara oturmuş bir tasarım olmadığını söyleyebiliriz. Bu gerçekliği, duyabilen, okuyabilen ve anlamlandırabilen şair ve düşünürler olmuştur; ancak bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır ve yazdıkları, söyledikleri kitaplarda kaldığını günümüz şiir ve şiir yazılarından anlayabiliyoruz. Kapitalist dönüşüm süreci ve onun çıktısı Marksizm ve Liberalizm karşıtlığının yarattığı arızalı durum, şiirin ve sanatın felsefi boyutuna değil; biçimlendirme ve taraftar toplamayı en kısa yoldan gerçekleştirebileceği pratik çözümlere yöneltmiştir. Bunun sonucunda Türk şairi, kendinin olmayan estetik değerleri, şiirsel kuramları, duygu ve duyarlılık havasını batı düşünürlerini izleyerek tanımlayabileceğini, açıklayabileceğini varsaymıştır. Şiir ve sanatın, yaşam, dünya, insan, gerçeklik, üst gerçeklik algısı ile insanın duyumsal niteliklerinin örtüşmesinin bir ürünü olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Başka bir söylemle, Türk şairi düşünme, araştırma, inceleme ve kuram saptama işini bir başkasının ellerine bırakarak sanat/şiirde kültürel duyarlılık farkını önemsememiştir. Şiirin anatomisi ile uğraşmak yerine, şiirde bireyselliği ve eğilimleri kızıştıran magazinsel tutumla daha fazla zaman geçirmiştir.

Biliyoruz ki Türk şiiri, Cumhuriyetten bir süre önce modern şiir anlayışına kucak açmaya başlamıştır ve üzerinden kabaca bir buçuk asır geçmiştir. Ne var ki bir buçuk asırlık süre az zaman değildir. İnsan beyninin evrimsel gelişimi geçmişe oranla çok daha hızlıdır. Estetik algı ve değerler dizisinin dayandığı temeller her yeni gün değişime ve dönüşüme uğruyor. Geçmişten bugüne kadarki şiir serüveninde elimizden gelen en verimli iş, tespit ve aktarım olmuştur. Sanırım bu yaklaşım, şiiri ün sahibi olma

gereci, eğlence ve söz söyleme ustalığı gibi basit bir eylem görme anlayışından kaynaklanıyor. ***Oysa şiir, kültür birikimi ve yaşamsal bileşkelerin bel kemiğini oluşturan değerler dizgesidir.*** Harmonik bir bütünlüğün görünüşe taşınmasıdır.

Şiir sanatını anlamak, onu çözümlemek, gerçek anlamda eleştiri ve eleştirinin eleştirisini geliştirmek, sadece dil ve yazın bilgisi veya deneyimiyle olacak şey değildir. Çünkü şiir sanatı, karmaşık ve çok katmanlı bir yazın biçimidir. Nesne, yaşam, bilgi, duygu ve insan ilişkilerine ait sentezin toplam sonucudur. İşte bu senteze ulaşmış güçlü imgelem yetisine sahip olmak, bilgi, bilimsel donanım, farklı görme ve duyma gerektirir. Şiir sanatına gönül verenler olarak şu soruyu kendimize sormalıyız. Şiir yazınımızda bugüne kadar, ***“imgelem, anlam, söz, imge ve tekrar okurdaki algı ile imgelem süreci”***ni inceleyen, açıklayan ve ortaya koyan kaç tane metin okuduk?

Şiir ve sanat üzerine sayısız düşün üretmiş ve yayın yapmış şairler, söylediğim konuya şiddetle karşı duracaklardır. Ancak yukarıda ileri sürdüğüm tespitin doğruluğunu kanıtlayacak pek çok delil gösterebilirim. Türk şiirinin sanat bilimi açısından incelendiğini, birkaç parça bölük metin dışında ben yazınımızda görmedim. Aynı şekilde dört başı mamur nesnel şiir eleştirisi ve eleştirinin eleştirisini de görmedim. Bu söylediğim konulara ilişkin uygulamalar, atışma, yerme, küçümseme veya dil bilgisinin kıyısından köşesinden eksik bilgilerle bir şeyler yazıp çizme biçiminde gelişmiştir ve öyle sürmektedir. Dostlar şiirin şiir ve şiirin sanat eseri olabilmesi, şairin imgelem yetisi ve onu dille teknik olarak nesnelleştirebilmesine bağlıdır. Diğer bir deyişle, biçimlendirilmemiş bilinç ve sağduyu ile bilginin yorumuna, insan ve evren arasındaki yaşamsal ilişkinin sözle görünüşe taşınabilmesine bağlıdır. Sözü ettiğim imgelem yetisi ve zenginliği, fen, sosyal ve insan bilimlerinin ortak sentezinden doğar ve sevme duygusuyla örgütlenerek estetik değer üretme

yeteneği kazanır. Birilerinin sizin üzerinizde kurguladığı yaşam, algı ve inanç biçimleriyle değil!

Bunlardan ayrı daha büyük bir okyanus vardır ki o da, sanat ve şiir bilgisidir. Sanat ve şiir, sadece yazın ve dil bilimi gibi disiplinlerle anlaşılacak, açığa kavuşturulabilecek bir konu değildir. Fen bilimlerinden insan bilimlerine kadar pek çok disiplinin ortak değeri gözünden konuyu ele almayı gerekli kılar. Aynı zamanda şiirsel süreç, şair ve okur imgeleminde yarattığı etki açısından ele almayı ve eleştiriye bu düzlemde oluşturmaya gerektirir.

Şairin imgelem sürecinden şiiri yaratışına, şiirin okurda yaratmak istediği erekten iletilerinin gelecekteki devinimine, şiirin ürettiği estetik değerden okurda yarattığı estetik kaygıya kadar toplam şiirsel süreci içeren, aynı zamanda bu sürecin eleştiri yöntemini ortaya koyan bilimsel veriler ile araştırma ve inceleme yapmak gerektiğine inananlardanım. Çağımız insanının algısı, estetik yargısı ve sanatsal bilgisi; evrimsel bir sürece uyum sağlar. Şiir gibi insan da sürekli bir dönüşüm yaşar; ancak insanın dönüşümü sanat ve şiir bilgisinden çok daha hızlıdır. Nesne, olgu ve olaylar ile yaşam arasındaki ilişkinin şiire dönüştürülebilmesi ve okur gözünde beğeni kazanabilmesi için şiire daha yenilikçi gözle bakmak durumundayız. Yeni sanatsal kuramlar ve okur estetik kaygısını harekete geçiren estetik değerler üretmek zorundayız. Aksi takdirde şiir okurdan uzak durur, daha kötüsü şairinden uzaklaşır.

Şiir sıradan bir söz yumağı değildir. Şiirin bir dizesi bile sınırları belirsiz iki dünyanın (gerçek ötesi ve nesnel dünya) elekten geçirilmiş özetidir. İnsanın duyma, görme ve duyumsama eylemlerini en kolay söze dönüştürebilen bir sanat dalıdır şiir. O nedenle sokak arası söylemler bir kenara bırakılıp şiir sanatı, sanat bilimi ve ilgili disiplinler ile ele alınmalıdır. İşte o zaman dili aşan, algıyı sendeleten, duyguyu ezen yeni şiiri, çağın şiirini yazabiliriz. Aralık 2018, Narlıdere/İZMİR

ÖZGÜR VE ÖZGÜN SANAT

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Kimin neyi ne kadar bileceği, kimin nasıl yaşayacağı, kimin neye inanıp inanmayacağı, tek merkezli karteller ve onun yandaşı medya tarafından belirlenen bir sistemde bağımsız düşüncenin bir geçerliliği, gerçekliği var mıdır, sorgulanmalıdır. Toplumsal algı, iletişim teknolojileriyle kolaylıkla yönlendirilebiliyorsa özgür düşünceden dem vurmamız pek gerçekçi görünmüyor. Bilgi aktı diye bildiğimiz algı, anlama ve düşünme süreci; 'algı'nın sağlıklı olmasına bağlıdır. Kitlesele dönüşüme uğramış bireylerin, yaygın algı güdümü altındayken, özgün olabileceği, özgür düşünebileceği pek akla uygun gelmiyor. Sanatçı ve şair, özgün yaratı peşinden koşuyorsa, sisteme karşı direniş gösteriyorsa bu durumdan nasıl kurtulabilir, bunun yollarını araştırmalıdır. Biliyoruz ki bugün pek çok bilgi, davranış türü ve algı yapılandırması; çıkar gruplarının amaçlarını kolaylıkla gerçekleştirmek için tasarlanmıştır. Ben özgürüm diye kollarının altına karpuz koyup gezen şair-yazar-çizerler, bindirilmiş emanet bir kayıkta kürek çektiklerini kendilerine itiraf edecek kadar cesurlar mıdır?

Kâğıttan kurulmuş sarayları yıkmak, fildişi kulelerde yuva kurmuş kalemşörlara dokunmak istemem. Ancak doğru bildiğim iyi bilgiyi, bilgi aktı kapsamında ulaştığım çözümleri, içinde gözlemci olarak dolaştığım sanatsal alanın görüntüsünü; göz önüne sermeyi vicdani bir sorumluluk bilirim. Sanatçı ve sanata ilişkin çözümlemelerimi; okurun önüne koyarak biraz olsun katkı sağlamak isterim. Tespit yerine çözüm ortaya koymak, gelişim ve yenilik için, dahası gelecek neslin sanatsal bekâsı için önemli bir aşama olduğunu, bunun uygar bir tutum ve gereklilik olduğunu

düşünenlerdenim. Sanatsal edimler; emtiadan olabildiğince bağımsız ve aklın önünde hareket etmelidir. Sanatın özgür bilinç üzerine yapılandırılması, bireysel bir çaba olmakla birlikte toplumsal bir sorumluluk da olmalıdır. Bu alanın, bilinçli ya da bilinçsiz, gerçekmiş gibi görüntüler ve algı operasyonlarıyla tahrip edildiğini, yıpratıldığını, zorunlu bırakıldığını; tarafsız bir gözle ortaya koymaya çalışıyorum. Biliyorum ki sanat, bilimsel bilgi ve gerçekliği mumla aramaz. Bilginin ve deneyimin imgelemde aldığı duyarlılığı arar; duyarlılığın bam tellerine dokunmaya çalışır.

Sanat ve sanatsal etkinliklerin vazgeçilemez öğeleri; tarafsızlık, özgünlük, özgürlük, evrensel bakış ve özgün yaratıcılıktır. Ne yazık ki bu gerçeklik, aydınlanma çağının bile bir karanlık noktasıdır ve bunu hepimiz biliyoruz. Sanat alanında ‘tarafsız, özgün, özgür, yaratıcılık ve evrensel’ kavramlarının anlamsal sınırlarının hâlâ muğlak ve sanatsal kulvarda çok şey anlatmadığını söyleyebiliriz. Bir öğretinin düşünce kalıpları altında, kâğıt kalelerin gölgesinde, bir inancın zorunlulukları altında ya da yapay bir zorunluğun güdümünde; sanat yapmayı, yaratı ortaya koymayı özgürlük ve özgünlük kabul etmek, çağımıza özgü bir iyimserlik olmalıdır. Şöyle ki; farklı olduğunu, özgün olduğunu, tarafsız olduğunu düşünen pek çok (sözde) aydının, çakma aidiyet duygularına kapıldığını, düşünsel altyapısının güdüm altına alındığını ve öğreti kalıplarına sıkışmayı kahramanlık saydığını her ortamda tanık oluyor ve görebiliyoruz. Bu tür kişiler, güdümlü aydınlardır ve durumları incelenmesi gereken önemli bir görüngüdür. Sözünü ettiğim görüngü, ülkemizde yaşanan son olaylara kabaca göz atmakla bile anlaşılabilir bir akıl tutulması durumudur. Bu kuşak kendi kendini yitirmeden ortam huzura kavuşamaz; bunu söylemek zorundayım. Çünkü özgürlük ve özgünlük, sınırsız ve çerçevesiz düşün sistemi ile kalıpsız tutumlar gereğini vurgular. Diğer yandan, ne söylersek söyleyelim, bu yüzyılda bile bu tür bilince ve mantığa sahip kişilere ulaşabilmek, özgürlük ve özgünlüğün içinde taşıdığı değerlerin sınırsızlığını anlatabilmek,

olası değildir. Bunların; düşün sistemi ve karşılaştırma yeteneği sorunları çözümleyemez; onlar için uyulması, uygulanması zorunlu olan tek doğru ve öğretilmiş bir model vardır; yüce bir çözüm yoludur, çoğu şey önceden düşünülp en mükemmel hale getirilmiştir. Sorgulanamaz mutlak doğrular, taraf olduğu düşünce sisteminin içerisinde zaten vardır.

Çok kabul gören bir sanat yorumuna, çok okunan bir esere ilişkin tutuma, atılan tutulan sanatsal yenilikler vb. gibi magazinsel konulara, uzak durduğumu ve çoğunlukla inanmadığımı söyleyebilirim. Sanat, bilgi aktı ve yaşamı içselleştirmiş, yüksek zekâların eseridir. Örneğin, ülkesinin yaşamsal değerleri ile terör faaliyetini bile birbirinden ayıramayacak kadar içdiş edilmiş şair adı altındaki reklam ve propaganda uzmanlarının duruşu, sanatla yan yana düşünülebilir mi? Bilinçli bir toplum, bu tip yaklaşımlara çanak tutmaz ama ne yazık ki terör ve şiddete bile bir avuç tuzla koşanların varlığı da ayrı bir konudur. İşte bunun gibi insanoğluna özgü; utandırıcı, acı ve zavallı davranışlar; bilgi dağarcığı dolu, deneyimi yeterli ve olayları sağduyu ile okuyabilen insanların içini acıtmaktadır.

Tanımladığımız şekli ile özgün sanat, özgür bilincin kurduğu düşünceye ortaya koyduğu sanattır. Bu bana oldukça sığ ve altı dolu olmayan bir önerme gibi geliyor. İnsan bilinci ne kadar özgürdür? Çelişkiler taşıyan bir tümcedir. Şu soru aklımıza geliyor hemen. Bilincin özgür olmasının sınırları neresidir, nereye kadar uzanabilir? Başka bir açıdan baktığımızda bakış açımızı şu üç soruya yanıt arayarak geliştirelim: Her adımının kontrol altında ve başkalarının uydurduğu anlamsız emirlere mutlak uymak zorunda olduğuna inanan bir insan, bilincinin mutlak özgürlüğünden söz edebilir mi? Sıkı savunucusu ve taparcasına bağlı olduğu bir öğretinin, yenedünya ve huzurlu bir gelecek kuracağına inanmış ve onun öngördüğü düşünce biçimine göre zihnini şekillendirmiş bir insanın bilinci ne kadar özgürdür? Çağın en önemli sorunlarından birkaçı, ekonomik kaygı taşımak, var olma ve

beğenilme hırslarının belirlediği koşullara bağımlı olmaktır. Yazdığı eserin yayımı ile eser içeriğinin kendisi için sorun olup olmayacağını gücü elinde bulunduranların iki dudağı arasına bırakmak zorunda olan bir sanatçı, ne kadar özgür ve özgün olabilir? Özgün şiir yazabilme potansiyeli doğrudan bilincin özgürlük sınırları ile ilgili bir konudur. Ne yazık ki bu çağda bile, bilincimizin özgürlük, bağımsızlık, özerklik sınırlarını tanımlayabilme olanağına sahip değiliz. En azından bir yazar; toplumda yara olan; haksızlığı, soysuzluğu, uygunsuzluğu, hırsızlığı, kotarmacılığı; şiirinde, öyküsünde, resminde, denemesinde açıkça yazıp söyleyebilmeli ve bundan endişe duymamalıdır. Öyle mi peki? Nasıl bir özgünlükten söz edeceğiz; özgür olmayan beyinler özgün düşünemezler.

Toplumun istenilen bir düzen içinde yaşamasını sağlamak, toplumu oluşturan bireylerin zekâ etkinliğini, yaratıcı, girişimci ruhunu ve her türlü aydın niteliğini sınırlandırmakla olasıdır. İkinci sınıf toplumlardaki yönetici ve liderler hatta aydın olduğunu varsayan pek çok kanaat önderi kişiler, halk katmanlarının temelinde var olan bu özelliklerin değişmemesi, gelişim göstermemesi ve gizilgücün ortaya çıkmaması için çaba harcarlar. Bu tür kişiler, eğitim ve sanat gibi zihin değiştirici, dönüştürücü olanakların inanç veya ideolojilerin mutlak emrinde olduğuna inanırlar. Öyle dikte ederler. Çünkü biraz eğitim almış insan, inanmadığı bir konuda, kronolojik sıraya ve hiyerarşik bir düzene göre yalan söylemeyi sürdüremez. İşte aydın olduğunu savunan çoğu kişi ve yöneticiler, ideoloji ya da inanç gibi olguların, diğer bir söyleyişle doğruluğuna inandığı inanç ve öğretilerin geleceğin yeni ve yaşanabilir dünyasını kuracağı öngörüsü içindedirler. Bu tür kişilerin zihninde, mutlak doğruluğuna inandığı yöntemler dışında yeni bir çıkış yolu ve yeni bir dünya modelinin olmadığı görüşü tamamen sabittir. Dünya toplumlarında yaşanan kaos ortamı ve çözüm üretilmemesinin nedeni, bu tür düşünce ve yargıya sahip insan oranının çok

yüksek olmasıdır. Sanat dünyası da bu ve buna benzer algı ile oluşturulmuş sabit fikir sahibi insanlarla doludur. Ne yazık ki imaj düşünüyü takipçileriyle de desteklenen magazinsel ve ağır bir ego yumağıdır bunlar.

Bir adım geriye çıkıp sanata ve şiire biraz daha geniş bir açıdan bakmış olsak, gördüğümüz manzara ve izlediğimiz model, geleceğin sanatını (evrimsel sanatı) kuracak tek model olmadığını bize gösterecektir. Yaratıcılığın sınırı yoktur; ayrıca sistem, yöntem, uygulama, yol, usul ve düzen; yaşadığımız dünyada sınırsızdır. Bunların çok azı denenmiş ve keşfedilmiştir. Olayların ve uygulamaların tamamına bu açıdan bakmalıyız. Şiirin ve sanatın baz alacağı temel düşünce, bilgi temelli yaratıcılık olmalıdır.

Sanat, özgür ve sıra dışı düşünebilmenin sonucunda ortaya çıkarılabilen bir olgudur. İmgelem, yaratıcılık ve sanatsal etkinlikler, yalnız gerçekler üzerinde değil, tasavvurlar ve düşler üzerinde kişilik, hatta sanatsal özellik kazanır. Eylem alanı salt nesnel dünya değil, gerçek ve gerçeküstü dünyada düşüncenin tasarımıyabildiği alanlardır. Bugün tanık olduğumuz önyargı, ideolojik yaklaşım ve özellikle dinsel kaygıların dikte ettirdiği anlayış; kurguladığı düzenle genç bireyi; düşünemez, sorgulayamaz, sadece emirleri uygular durumda görmek ister. Onun düşünme ve sezgi yetisini, belirli kalıp ve kırılması zor demir bir kafes içinde tutmaya çalışır. Her düşünce kalıbının temel ilkesidir bu tür yaklaşım; zorunluluktur. Ortadoğu coğrafyasında yaşanan terör, şiddet, çatışma ve ölümler; bu söylediğim konuyu kanıtlayan somut örneklerdir. Oysa insana yaraşır yaşamsal değerler, toplum ilişkilerini düzenleyen çağdaş normlar ve sanatsal etkinliklerin en önemli bileşeni, sorgulama yeteneğini güçlendirilmek ve kalıpları kırıp atabilmektir.

Çağdaş sanat; aklın, keskin zekânın ve eğitilmiş duygunun, özgür düşünüşün ve düşün eseridir. Sıra dışı düş kurabilme, imgelemi

ufuk ötesine çekebilme yeteneğine dayanır. Sanatın geleceği, bugün algılayamayacağımız kadar bilincin geniş bir özgürlük alanına sahip olmasıyla garanti altına alınabilir. Ya biz bugün, böylesi özgür bir bilince sahip miyiz?

Yazımı Hintli düşünür Jiddu Krishnamurti'nin sözleriyle bitirelim: "Düşünmek gerçekten de acı vericidir. Çünkü farkındalık yaratır ve kuşkuya yol açar. Düşünmek insana bir yük gibi gelir. Bu yüzden; insanların çok büyük bir bölümü düşünmekten kaçmak için, kendilerini bir ideoloji veya inançla hipnotize ederler."

15 Mayıs 2020, Narlıdere/İzmir

ŞİİRİ ŞAİRDEN KORUMAK

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Sanat, şiir ve sanat felsefesi ile estetik konusunda kafa yormuş adı belli kişilerin geçmişte yazdıklarına ve söylediklerine bakılırsa bu kişilerin, doğru bildiğimiz pek çok yanılmanın savunucuları olduğunu görürüz. Yaptıklarının yanlış olduğunu söylemiyorum. Kaldı ki yanlış olduğunu söylemem, sanat hakkında öne sürülen düşünceyi zamandan ve bilgi birikiminden bağımsız değerlendirmiş olurum ki bu da sağlıklı bir sonuç doğurmaz. Ayrıca doğrunun, doğruluk değerinin göreceli olduğunu düşünebilecek birikime sahibiz artık. 1882 yılına kadar kimse içten yanmalı motoru bilmiyordu. İki yüz elli tonluk dev bir kütlenin okyanus ötesi uçabileceğini 1900'li yıllardan önce kimse bilemezdi. Bilinçaltının güçlü bir bilgi deposu olduğunu Sigmund Freud'dan önce ayrıntılı olarak kimse çözümlememişti. Sanatın insan aklı dışına taşma girişimi olduğunu, insanın varlığını ve sürekliliğini sağlamaya yönelik temel yönelimin bir sonucu olduğunu kimse düşünemeyebilirdi. Bugünün bilgi birikimi ile geçmişi yargılamak, geçmişte yapılanları, ileri sürülen düşünceyi önemsiz bulmak, üstünde oturduğumuz kazanımları görmezden gelmek anlamına gelir ki böyle bir tutum, metinler arası ilişkiyi ve bilginin tarihselliğini yok saymak olur.

Sanat, estetik, şiir gibi kavramlar; insan zihninin sahip olduğu bilgi yüküne, yaşam koşullarının şekillendirdiği duygu gücüne göre şekil alırlar. Bunları, bugün sahip olduğumuz teknik ve bilgi birikimi ışığında yeniden değerlendirmek gerektiğinin altını çizmeliyim. Sanat/şiir hakkında söylenmiş hiçbir çıkarıma yanlış gözüyle bakmıyorum; sadece zamanın sundukları ve bilgi birikiminin doğurduğu zihinsel gücün boyutlarına göre şekil

aldığını anlatmak istiyorum. Günümüzde ise insan beyni öylesine çeşitli bilgiler ile donatılmıştır ki neyin doğru neyin yanlış olduğunu tespit edemeyecek kadar kirli bilgi bombardımanı altındadır. Aynı zamanda karmaşık olguları, çözümlemek için ayrıntılı araç ve birikime sahiptir. Zamanın olanakları, bilginin teknolojiye dönüştürülmesinden çıkarılan sonuçlar ve aklın evrimsel gelişimine koşut, sanatı ve sanatın amacını yeniden tanımlamak durumunda kalabileceğimizi göz ardı etmemek gerektiğini düşünüyorum.

İlk Çağdan bugüne kadar üretilen bilgi, sanatsal çalışmalar, emek ve düşünce; bizler için çok değerlidir. Sanat tarihine konu olan, özellikle modern sanatın içinde var olan akımlar, diğer bir deyişle ...izm’li sanat yaklaşımları, numaralandırılmış ve ışıklı vitrinlere konmuştur.

Kabul edilmelidir ki ...izm’li sanat akımları, deneyimsel bilgi zenginliği, görme ve sezi yetisi ile sanatsal gelişmelere evrimsel bir devinim kazandırmıştır. Sanatçı, bu akımların ürettiği bilgiye dayanarak görme ve sezi yetisini güçlendirmiş, beklenenden daha hızlı gelişen bir sanatsal harekete yönelmiştir. Artık çağımızda parça bölük bilgilerle tanımlanması olası olmayan, çok boyutlu ve açık uçlu, aklın sınırlarını reddeden bir sanat yaklaşımı kucağımızdadır.

Bu yüzden, şiire ilişkin eski söylemleri tarihin arka cebinden çıkarıp sorgulamadan kabul etmek, savunmak, hayran olmak ve işin magazinsel tarafıyla ilgilenmek; bugünün şairinin/yazarının kabul edebileceği bir durum olmamalıdır. Tarihsel ve sanatsal bilgiyi yadsımadan, bilginin kullanılabilirliği, uygulanabilirliği ve sonuçlarını ince eleyip sık dokumalıyız. Bu durumda, neyin ne olduğunu, doğru bildiğimiz pek çok şeyin de yanlış olduğunu, görme şansı elde ederiz. Yeni düşünce ve sanata yeni bakış biçimleri üretebiliriz. Var olan bilginin yinelenmesi, çözümleme için gereklidir; ne var ki o bilgiden yeni bilgiler üretemiyorsak

anlamı yoktur. Bugün şair-yazar-çizer dediğimiz büyük bir çoğunluk, hatta yazının hatırlı ağızları, -Türk yazınındaki metinlerden de anlaşılacağı üzere- üretilmiş bilgiyi tespit etmekle uğraşmaktadır. Birbirini yinelemekten, küçümsemekten, birbirini överek tanınırlık devşirme arayışından fazlasını yapamamaktadır. Şiir sanatı kocaman bir dünyadır; söz bağlamlarından ve kısıtlı bilgiden genellemeye gidecek kadar sığ yargılarla hiçbir sonuç üretemeyiz. Örneğin, “Şiir dili yapay bir dildir” deme lüksünü kendimizde görmemeliyiz. En önemlisi de bunu söyleyeni alkışlamamalıyız. Her yazar/şair, dilin farkındalıklı kullanımının yapay bir dil olmadığını, estetik/sanatsal değer üreten anlatımın zaten dilin kendisinde gizli olduğunu bilmelidir.

Bilimsel ve sosyal kuramlarla uyuşmayan, bilginin, mantığın, zekânın ve aklın çıkarımı olmayan, ithal ve ezbere dönüştürülmüş her tür yaklaşımı, söyleneceyi, yargıyı ve çıkarımı; şiir sanatının gelişimi için sorgulamalıyız. Her sanatsever bu sorumluluğu duymalıdır. Yalan yanlış şeylerle, propaganda ve tebliği mantığıyla sanat üretme, şiir yazma devri bitmiştir artık. Şiir sanatı bir düşün sanatıdır; bütün dil sanatlarında olduğu gibi.

Şunu biliyorum; toplumda anlamı içselleşmemiş sanatsal yabancı terim ve kavramlardan; duygu değeri oturmamış mitler, öyküler ve kahramanlardan tanınırlık devşirmeye çalışmak; öne çıkmış kişilerin isimlerini kullanarak bir yarar sağlamaya çalışmak; yazarın yetkinliğini değil, acizliğini ve artalan bilgisinin zayıflığını gösterir. Bu yüzden, metnin konusu olan söylenece, yargı ve tamlamaların kime ait olduğu ve ne düşündükleri inceleme konum değildir. Bu metinde yapamaya çalıştığım şey; yargı, söylenece, tümce ve tamlamaları günümüz verileriyle inceleyip bilimsel ve sanatsal gerçeklikle uyuşup uyuşmadığına dikkat çekebilmektir.

Sanat biliminde yeterliliğe ulaşmadan, çok iyi bir şair de olsanız, şiir sanatı hakkında yargıda bulunmanın ve eleştirmenin altı dolu

olmayan söz kalabalığından başka bir anlama gelmeyeceği kanısındayım. Şiir sanatı; kendine özgü bir sanat, sanatsal edimlerin pek çoğunu kullanabilen etkinlik; bilgi disiplinine bağlı bir bilgi bütünlüğü; gerçek katmanı yanında gerçeküstü bir arka planı; bilgi, algı, düşünme ve anlamının duyguyla örgütlenmesi gibi kendi usul ve tekniği olan; dil ve kültür varlıklarının tamamını en çekici ve akılcı kullanan, yazınsal bir alandır. Diğer sanat alanlarının pek çoğundan daha fazla gerece sahip; ses ve sesin parçalar üstü birimlerini; duygu, akıl, bilinçaltı, bilinç üstü ve sınırsız düş ve düşün sistemini; mevcut ve öngörülebilir tüm yaşam kaynaklarını en iyi örgütleyerek kullanabilen; sınırsız bir dil, kültür ve düşün evrenidir. İşte bu gerekçelerle, *“Şiir akıl dışıdır”* ya da *“Folklor Şiire düşman”* dır, diyemeyiz.

Neden diyemeyiz? ‘Kızım sana söylüyorum, gelinim sen de dinle’ der gibi bir durum ortaya çıkıyor bunlardan. Yani, *“Şiir akılla tanımlanacak bir şey değil, git otur evinde. Araştırma, inceleme ve çalışma yapmana gerek yok, gelişigüzel yaz şiirini”* demekle eşdeğerdir. Örneğin küçücük bir örneklemden *“Folklor şiire düşman”* diye büyük bir şey söylemiş gibi kocaman bir genelleme yaparsanız şu sonuca ulaşırsınız: *“Boş ver şairim içinde doğduğu kültürü, git kendine başka bir kültür edin”* demek olur. Bu sözleri, nesnel gerekçeleriyle çözümlediğinizde en iyimser haliyle ulaşacağınız sonuç bu ve buna benzer olacaktır. Çok bilinen sözler olduğu için isim kullanıyorum. Anıları güzel olsun. Bu söylemlerin sahibi, Melih Cevdet Anday ve Cemal Süreya’dır ve Türk şiirinin ustalarıdır, değerlerimizdir; şiirine şairliğine diyecek hiçbir sözümüz yoktur. Saygıyla ve hayranlıkla anıyoruz. Örneğin, Cemal Süreya’yı nasıl tanımlarsınız, diye sorsalar: *Şiirde dili; asimetrik, güçlü, akılcı ve farkındalıklı kullanan; folklorü şiire ustaca giydiren; döneminin gelmiş geçmiş en başarılı şairidir, diye tanımlardım. Başta söylediğim gibi, maksadım değerlerimizi eleştirmek değil; neyin ne olduğuna körü körüne inanmadan bugünün bilgisiyle sorgulama gereğinin altını çizmektir. Kaldı ki*

söylenceleri, zamanının birikimi ve ilgili bilimlere egemen oluşlarıyla ilgilidir; bu durum, yaşayan şairler için de geçerlidir. Küçük bir örneklemeden şiir ve folklor gibi birbirinden beslenen kocaman iki dünyayı düşman ilan eden bir söylemi hâlâ geçerli görebilen bir akıl, bilimsel süreçleri çalıştıramıyor; sağduyulu çözümlemeler yapamıyor demektir.

Şiir yazıları, yorum ve çıkarımlarında; şiiri büyük bir sanat olarak göstermek için, atar tutar, söyler geçer, benzetir boyar türünde bir sürü söylem vardır. Bunlarla, şiir severleri ve okuru oyalamamak gerektiğini düşünenlerdenim; özellikle de lise ve lisans eğitimi alan öğrencileri. Bu maksatla;

19 ve 20. Yüzyıl sanat literatüründe, şiir, şair ve sanat adına söylenmiş; içi boş tanımlamaları, tamlamaları (“estetik soyutlama” gibi, soyutun soyutlanabildiğini daha hiçbir bilim açıklayamadı) ve tümceleri toplayıp dikkatinize sunmaya çalışıyorum. Bunlar; şiiri/sanatı etkilemiş/oyalamış ama bugünkü bilgimizle çağın boş birer söylemi olduğu anlaşılanlardır. Bir kısmının; görüş biçimi, öğretisi bütünlükleri gibi bilimsel akli sınırlayan, büyük abilerinden aldığı emirlere göre söylem geliştiren, dış kaynaklı bilgilerin gelişmişliğinden kuşku duymayan bir mantığın çıkarımlarından/yinelemelerinden ibaret olduğunu açıklıkla anlayabiliyoruz. Aşağıdaki her tümce, tamlama ya da söylemin; şiir/sanat adına yarar sağlamadığını, bir anlam içermediğini hatta bir kısmının zarar bile verdiğini; nesnel gerekçeleriyle birlikte ortaya koyabilirim. Ne var ki ilgili alanın verileriyle ortaya koyduğum sonucun, tamamıyla anlaşılmasını sağlayabilir miyim, işte bundan emin değilim. Çünkü gerekçeleriyle birlikte ortaya koyduğum sonucu okuyabilmek için, yeni bir bakış açısı gereklidir. Bunca yıldır batılılar söylemiş bizimkilerin çoğunluğu yinelemişler ve kimse bunları sorgulamamış. Tam tersi yanlışla yanlışla düzeltmek için adeta yarış yapmışlardır. Şiir felsefesine yönelik deneme kitaplarına ve şiir yazılarına baktığınızda, çoğu kitapta bu söylemlerin izlerini,

övgülerini, süslenerek yeni söylenişlerini ya da yakın anlam taşıyan temelsiz yorumlarını görebilirsiniz.

Şiir sanatı ve kültürü, büyük bir evrendir. Ölçütü, değişkeni, değerler dizgesi; oldukça karmaşık bir alandır. Bu metinde amacım, şiir yazılarına ilişkin gördüğüm ve araştırma sırasında sıkıntısını çektiğim birkaç sorunu dile getirmektir. Şiirsel ezgiyi incelerken kaynak bulamadım dünya literatüründe. Yinelemeler, genellemeler, özlü sanat sözleri sayfalar dolusu; işin aslına değinen bütünlüklü metin neredeyse yok gibi. Elbette şiir sanatı hakkında önemli bilgiler üretilmiştir Türk yazınında. Geçmişten günümüze kadar çok güzel yapıtlar da ortaya konmuştur. Türk şiirine hizmeti geçen şair, yazar ve eleştirmenler; saygıyla önünde eğileceğimiz değerlerimizdir. Yapmaya çalıştığım şey, değerlerimizi eleştirmek ya da yadsımak değildir; onların o günkü bilgisinin bugünkü bilgiyle yeniden sorgulanmasının önünü açabilmektir. Şiir gelip tıkanmıştır genellemelerin kucağında. Sorgulanamaz, sorgulansa da bir sonuç çıkmaz, o zaman doğruysa bugün de doğrudur mantığından sıyrılmak için bir bakış açısı geliştirebilmektir. Tartışılan, sorgulanan her şeyin altından mutlaka dikkate değer bir şeyler çıkar. Zaten gelişim, dönüşüm ve yenilik de böyle gün yüzüne çıkar.

Şiirin felsefesinden yola çıkıp insanla olan ilişkisini bilimsel olarak çözümlemesek tıkanıklığı aşamayız. Şairler arasında sağlıklı bir tartışma kültürü, iletişim ve eleştiri anlayışı yoktur. Bu şöyle olmalı dediğinde ya da söylediğini/yazdığını onaylamadığında, kendisine hakaret edildiğini düşünüyor. Ben konuya bu açıdan baktım; senin belirttiğin açıdan da sorgulanmalıdır, diyemeyecek kadar koşullanmış sıkıntılı bir anlayış çoğunluktadır. Şiir; düşünceden dile, bilinçaltından bilince, dilden dilbilime, fizikten biyolojiye, soyuttan somuta, gerçeklikten gerçeküstü dünyaya ve sanattan insan ilişkisine kadar koca bir dünyadır. Ben bilirim, ben doğuştan yetenekliyim gibi sözde tutumlarla, gelecek için değer yaratılabilecek bir sanat değildir.

Sonuç olarak, aşağıdaki aforizma/tümce/tamlamaları söyleyenler, bir bakış açısından ve bağlam altında konuya yaklaşmışlar ve kendilerince haklı gerekçeleri vardır ki söylemişler. Ancak ilgili disiplinlerin ilkeleriyle yaklaştığımızda, boş söylemler olduğu hatta şiire zarar verenlerinin olduğu gün gibi ortadadır; “Folklor şiire düşman”, “Şiir akıl dışıdır” gibi... Çoğu, şiir adına hiçbir anlamı olmayan çıkarımlardır. Boş yere zaman harcıyoruz; bunlarla oyalandığımız için asıl ele alınması gereken konular, havada kalıyor. Günümüz bilgisi, bunları kaldırıp atacak kadar güçlüdür ve dolaşım/iletişim olanağına sahiptir. Bunu yazarken abarttığımı düşünmüyorum; ne yazık ki yazınımızda şiir yazısı diye yayımlanmış/yayımlanan çoğu metin bu durumdadır. Neyin doğru neyin anlamsız olduğu ve neyin şiire zarar verdiği konusunda biraz çaba gerekiyor yazınımızda. İşte ben bu çabaya: Şiiri, şairden korumak, diyorum. Şiir ve şiir yazılarıyla, şiir sanatına önemli değerler kazandıran şairlerimizi, yazarlarımızı; bunun dışında tutmalıyız.

İşte bazı örnekler aşağıdadır: Kaç tanesinden şiir adına kazanım elde edebileceksiniz? Bu yargı tümcelerinin çoğu, yabancı şairler/düşünürlerin sözleri olduğunu, bizim şairlerimiz tarafından doğrulanmaya çalışıldığını söylersem sizler için bir şey anlatır mı, bilemiyorum.

Şiir düşünceyle değil, sözcüklerle yazılır.

Şair, dili kullanmayı reddetmeden şiir yazamaz.

Şair, dile başkaldırarak işe başlamalıdır.

Şiirde anlam aranmaz. Şiir bilgi içermez.

İdeolojik birikimi olmayanın estetik birikimi olmaz.

Şiirin kıyasına düştü.

Sanatsal birikimi olmayanın estetik beğenisi olmaz.

Kurallar şiirden çıkar; kaç çeşit gerçek şair varsa o kadar da gerçek kural vardır.

Bir şiirde önemli olan ne söylenendir ne söyleyiştir ne anlamdır ne de musiki. Başka bir şeydir, tarif edilemez.

Şiir tarif edilebilseydi yüz türlü değil bir türlü şiir tarifi olurdu.

Gerçek şiirin, asıl sanat eserinin kendi varlığından başka bir amacı yoktur. Kendisinde başlar kendisinde biter. Bütün soyluluğu da buradan gelir.

Estetik soyutlama, Mücadele estetiği, Estetik farklılaşma
İdeolojiye hizmet etmeyen sanat, sanat değildir.

Şiir dili bir üst dildir. Şiir dili yapay bir dildir.

Şiir dikey doğruların Tanrısıdır.

Şairin en büyük yükü üstünde bir buyruğu taşımasıdır.

Şair, şiirinde kendisi olmalıdır.

Şiir, sözcüğün kavramla buluşması sürecinde oluşur.

Şiir diyalektik bir dildir.

Şiir geldi sözcüğe dayandı veya Şiir geldi dayandı kelimeye...

Folklor şiire düşman...

Sanat, sanat içindir veya sanat, toplum içindir.

Şair, dünyayı sözcüklerle gören insandır.

Şiirin konusu yoktur, hayatı vardır.

Şiir de kendisinin ne olduğunu bilmez.

Şiir yazmak sözcükleri savurma sanatıdır.

Şiirin estetiği bir matematiktir.

Şiirler, şairlere kendilerini yazdırtırlar.

Şiir imgelerin soyutta birleşmesidir.

Şiir aykırılıkların imgelenmiş halidir.

Şiir politik/apolitik olmalıdır. Şiir iktidar karşıtıdır.

Şiir asidir! Şiir her şeye muhaliftir! Şiir isyandır, başkaldırıdır!

Şiir ne söylemediğindir.

Şiir sözcüklerin arasındaki boşluklardadır.

Şiir, kendinden başka bir şey olmadan başka hiçbir şey olamaz.

(...)

GENELLEMELERLE BOĞMAYIN ŞİİRİ

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Yanlış yanlışla savunan şiir yazılarını, eleştirel denemeleri okumak yararlıdır; mizah tadı verirler. Bununla da kalmazlar; asimetrik bir bakış açısı kazandırır okurlarına. Önyargıların yanılmasıyla başka bir şey olmayan ancak yüzde yüz doğru ve mutlak yararlı sandığımız sanata ilişkin yorum ve eleştiri yazıları, yazarına çoğu zaman düşün harikası gelebilir; öyle olduğunu sanır. Son derece normal bir durumdur. Çünkü insan ne kadar aydın ve eğitilmiş olursa olsun, neyi bilmediğini bilememesi, olağan bir durumdur. Bu yüzden, kavramlar arasındaki anlamsal bağıntıyı ve hiyerarşik konumlanışı tam anlamıyla çözmeden; sanat felsefesi ile sanatın tözünü kavramadan; şiir adına yazılan bu tür yazılar; bugün anlıyoruz ki şiir dünyasında sırtıtmaktadırlar.

Hiçbir şey anlatmayan, gerçekte anlamsal karşılığı bulunmayan tümce kurabilmek veya tamlama yapabilmek, şiir ve eleştiri dünyasında özel bir yetenek, tutucu bir gelenek olmalıdır. Hele yanlış bir başlıkla başlayıp o başlıktaki yanlış, yanlışla savunmayı gayet ciddiyetle sürdürmek, mantığıyla dalga geçildiği konusunda kuşkuya düşürüyor okuru. Kavramların, terimlerin ve sözcüklerin anlamlarının kılık değiştirdiği bir dil mi var, diye sorgulamak zorunda bırakıyor. Gerçekten böyle yazılar okuyorsunuz değil mi? Ben çok sık karşılaşıyorum. Örneklerini vermek isterdim ama konu kişilere yöneleceği için yazınsal şiddet kapsamına girsin istemiyorum. Benim anlayışımda kişiler konu değildir; maksadım sistem ve sürecin değişimine katkı sağlamaktır.

Zaman oldukça değerlidir ve sayılıdır. Yetmiş yıl yaşayan bir insanın ömründe ortalama altı yüz on üç bin saat vardır. Uyku, yemek, temizlik ve çocukluk yıllarını da çıkarırsanız kullanılabilir

zaman, aşağı yukarı dörtte birine düşer. İş yaşamı ve diğer etkinlikleri de çıkarırsak en fazla elli bin saatlik zamanı vardır okumak için; okumayı seviyorsa. Niçin bu hesabı yaptım? Birincisi, okumak için seçici olmak zorundasınızdır. Bir yazarın bir romanını okuduğunuzda ikincisini okumak gibi çok zamanınız yoktur; eğer verimli ve çeşitli yazarların birikimlerinden yararlanmak istiyorsanız. Polimat bir bilgi dağarcığına sahip olmak istiyorsanız. Bunca yıllık bir okur olarak şunu deneyimlerimden söyleyebilirim: Bir yazar, bütün birikimini yazdığı kitapların herhangi birisine tamamıyla yansıtır. Yazarın dünyasına ilişkin alacağınız toplam yararı herhangi bir kitabından alabilirsiniz. Tabii ki bilimsel ve özel alanları konu edinen kitapları, bunun dışında tutmak gerekir. İkincisi, bir yazarın bütün kitaplarını okumanız aşırı lüks bir durumdur. Parantez içinde belirteyim: Ben verimli olanından söz ediyorum. “Renkler ve zevkler tartışılmaz” diye bir söz vardır; her ne kadar pek doğru olmasa da. Siz istediğinizi dönüp dönüp okuyabilirsiniz. Bir yıl içerisinde basılan iyi kitapların yüzde onunu bile, okumak için yaşamınızın yeterli olmadığını anımsatmak istiyorum.

Asıl ben yazar ve şair dostlarıma seslenmek istiyorum. Zaman bu kadar değerlidir. Bilgi ve kültür varlıkları bu kadar zengindir. Yarardan ve okuma tadından söz ediyorsak yazar ve şairlerin de çok dikkatli olması gerekir. Okura nitelikli yapıt sunulmalıdır. Şaire ne yapacağını söylüyorum algısı doğurmuş olmak istemem. Her ne yazıyorsanız yazın, diyeceğim yoktur. Okuru aptal yerine koyucu, bir anlam taşımayan metinleri okurların önüne sürmemek gerekir. Gerçekte anlamsal karşılığı olmayan tümcelerden kurulu bir metinle; okurun morali, okuma sevgisi ve iç dünyasıyla oynanmamalıdır. Zamanı heder edilmemelidir. Dedikodularla, magazinsel söylemlerle, bir temele oturmayan genellemelerle; şiir yazınını kirletmemek gerekir. Basılı kitapları geçtim, dönüp kültür, sanat ve yazın dergilerine bir bakınız. Şiirler neyse iyi veya kötü. Ama şiir yazılarına baktığınızda olmasa daha

yararlıdır türünden yazılarla dolu. Kimse şiire olağanüstü bir format giydirip, genellemelerle anlamsız süslü edebiyat yapmak zorunda değildir; gülünç oluyor. Sanat bilimi denen bir bilim vardır; neyin ne olduğunu herkesin anlayabileceği şekilde göstermektedir. Şiir bir sanat alanıdır ve kendi gerçekliğini koruyabilir. Övgüye gereksinimi yoktur. Şiir sevgisinin ve sanat kültürünün oluşması için, şiire yönelik gülmece, magazin ve felsefi yazılar yazılması gerekir; ne var ki atar tutar yazılar da şiiri bilen insanları rencide ediyor dostlar...

Ayrıca, okurda değişiklik/haz doğurmayacak metinleri, yayımlamamak veya insanların gözüne gözüne metin sahibini övmek için dayamamak daha akıllıca bir tutum olur. Ne çok eleştirel deneme var, nasıl bir dil kullandıysa anlamak olası değil; zaten bir şey de söylemiyor. Sıksan sıksan bir dirhem şeker çıkaramıyorsunuz. Ne çok şiir yazsı var, genellemelerle dolu, bırak bir şey söylemeyi, yanlış kurşun sektiriyor. Bilinçli okurlar; sanatın, inancın, öğretinin ve dünyanın neresinde durduğunuzu daha ilk tümcelerinizde anlıyorlar. Uçuk tümce kurulumuyla, anlamsal kapsamı oturmamış terimlerle, anlamsız bağdaştırmalarla; yazınıza çekicilik kazandırmaya çalışmanıza gerek yoktur. Metnin dilsel, zamansal ve anlamsal dizilimini kırmak; yaratıcılık ister, bilimsellik ister. Zaman ve insana saygı, çağdaşlığın temel göstergesidir. Okura saygı duymak zorundayız. Anlamsız, tutarsız, bağdaşıklık taşımayan ve okura bir kazanım sağlamayacak metinleri üretmeden önce kendimizi sorgulamalıyız. Bilgi artık uzakta değil, bir tuş sesi kadar yakınınızda duruyor. Onu bulmak size düşüyor. Aralarındaki bağintiyi çözmek ve kurmak, çabanızı bekliyor.

Genellemelerle boğmayın artık şiiri...

24 Mayıs 2020, Narlıdere

KARŞIYAKA BELEDİYESİ HOMEROS EDEBİYAT ÖDÜLLERİ 2020 BİR ŞİİRİ İNCELEME YARIŞMASI DEĞERLENDİRMESİ

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Sarmal Çevrim Dergisi, 15. sayısında Homeros Edebiyat Ödülleri 2020 Bir Şiiri İnceleme Yarışmasında dereceye giren şiir incelemelerini yayımladı. Bu sayede dereceye giren incelemeleri topluca okuyabildim. Bilindiği gibi Türk yazınında, edebiyat yarışmalarının açıklamalı sonuçlarına ulaşmak olası değildir. Seçici Kurul, ödüle layık gördüğü şiir incelemelerinin neden ödüle layık olduğuna ilişkin gerekçeli kararını açıkladı mı, bilmiyorum. Türk yazınında böyle bir gelenek, uygulama veya yöntem var mıdır? Böyle bir uygulama yoksa, en azından etik olması, emeğe saygı duyulması, şeffaf ve adil bir tutum açısından hemen başlatılmalı. Ödül alan yapıtlara ilişkin seçici kurul gerekçeli kararını, net olarak ortaya koymalı ve basın yoluyla açıklamalı. Sadece bu yarışma için değil; tüm yazın yarışmaları ve diğer etkinlikler için geçerli bir tümce kurmalıyız burada: 'Bu tür işlerde ne kadar bilinmezlik varsa o kadar sorun var demektir.' Şiir sanatı sorun kaldırmaz...

Karşıyaka Belediyesinin düzenlediği şiiri inceleme yarışmasına ben de katıldım ve sonuçlarına göre üçüncülüğü Dizdar Karaduman'la paylaştık. Yarışmanın tarafı olmam yüzünden adil bir yorum yapamayabilirim diye düşünenler olabilir. Bu yazımda, kimlerin incelemesi ödüllendirilmişten ziyade; neyin, nasıl ödüllendirildiği üzerinde duracağım. Bu yüzden, yarışmanın içinde olup olmamam çok şey değiştirmeyecektir, umarım.

Bir şiiri inceleme yarışmasında dereceye giren incelemeleri okuyunca bu yazıyı kaleme alma gereği duydum. Yeni ve bilimsel esaslara dayalı, şiirin ontik (varlıksal) bütünlüğü ve integral yapısı

gereği şiir çözümleme tekniği ileri sürmüş birisi olarak bu yazıyı yazma hakkını kendimde görüyorum. Ayrıca bu ve buna benzer yazınsal yarışmalarda sonuçlar, enine boyuna tartışılmalıdır; etik yanından adilliğine, tarafsızlığından şeffaflığına, dil yapısından değerlendirme ölçütlerine kadar... Tartışmaya esas olmak üzere her yarışmanın sonucu, seçici kurul gerekçeli kararı olarak açıklanmalıdır. Etik değerler, mantıken bunun böyle olmasını söyler. Ortada bir emek vardır, seçici kurulun bir çabası vardır; bunlar görünür kılınmalıdır. Yapılan işe, harcanan emeğe hakkı verilmelidir.

Şiir incelemesi yarışmalarında seçici kurul tarafından nelerin ele alınması, nasıl olması, neden böyle bir yöntemin uygulanması ve nelerin dikkate alınarak ödüllendirilmeye gidilmesi konusunda, bilinenlerden farklı şeyler söylemek istiyorum. Yarışmaların, kapsam ve yöntem olarak bir çerçevesi, belirli sınır ve kuralları olmalıdır. Bu yarışmada belirli bir kapsam ve yöntem olmadığı gibi nasıl bir inceleme istendiği açık ifade edilmemişti. Buna karşın yarışmaya başvurdum ve yarışma sonucuna ilişkin bazı tahminlerim vardı. Ne var ki bu kadar düş kırıklığı yaratacak bir durumun olabileceğini hiç düşünmemiştim; peşinen söylemeliyim.

Türk şiirindeki ödül ve eleştiri sisteminde; ne nerede aksıyor, ne neden eksik; ortaya koymak, eksisini artısını konuşmak gerekir. Aksi durumda gelenekten edinilen uygulamalarla çağdaş sanat döneminde evde göce dövmeye devam ederiz. Homeros Edebiyat Ödülleri 2020 için söylemiyorum; genel anlamda yazınıımızdaki ödül ve eleştiri sistemi, belirli bir ölçüt, yöntem veya tekniğe sahip değil; hiç saygın değil, yazara, şaire, okura güven vermiyor. Bu yüzden; genelleme, doğrulama ve yinelemelerle şiir bilgisi öğrendiğimiz, şiir incelemesi yaptığımız bir edebiyat dünyasından bazı ayrıntılara dokunup uyandırmalıyız uyuyan yerlerimizi. Özellikle şiir, bütün disiplin ve kültürleri kapsayan bir düşün sanatıdır. Kavramların hiyerarşisi ve anlamsal

konumlarını, birbirleriyle ilişkilerini çözmeden yapılacak ve hakkında metin yazılacak bir sanat alanı değildir. Hele hele inceleme metni...

Bugüne kadar yapılan şiir inceleme yarışmaları ve ödül sisteminde sorgulanması gereken çok şey olduğunu bazı metinlerden anlıyorum. Öncekileri ayrıntılı incelemedim; net bir şey söyleyemem, zaten dereceye giren yapıtlara ulaşmak sıkı bir çaba gerektiriyor. Ayrıca gerekçeli karar açıklaması yok... Bugüne kadar bir şiir kitabı için gerekçeli karar açıklaması gördüm: Her tür metin için geçerli olabilecek, sanat bilimini yerle bir eden üç beş genelleme tümceydi... Yalnız şiir incelemesi değil; şiir alanındaki tüm ödül ve yarışma yöntemleri, sorgulanmalı, en uygun, adil ve uygulanabilir olanı ortaya konmalıdır.

Yarışma, ödül ve eleştiri sistemindeki sorunlara kısa sürede çözüm üretilebilir mi? Tabii ki üretilemez; bu, anlayış ve kavrayış sorunudur. Tespit edilip değerler dizgesinde değişikliğe gidilmesi gereken bir durumdur. Zaman ve bilinç olgunluğu gerektirir. Çağdaş sanat anlayışının kavranması ve bilimlerin eşgüdümüyle ele alınması gereken bir durumdur.

Uzatmadan kısa, açık ve olumsuz bir soru sormak istiyorum:

Şiir incelemesi ne demek değildir?

Çoğunluğunu **Karşıyaka Belediyesi Homeros Edebiyat Ödülleri 2020 Bir Şiiri İnceleme Yarışması'nda** dereceye giren incelemelerden çıkardığım maddelerle, şiir incelemesinin ne olmadığı konusunu burada açmak istiyorum.

Öncelikle **Şiir İncelemesi** demek;

Süslü kompozisyon yazma tekniği demek değildir.

-Şiirdeki kahraman ya da konuların ruhsal çözümlemesinden şairin öyküsüne ulaşmak demek değildir.

-Şairin öyküsüne dayanarak bunun üzerinden şiir anlayışını kanıtlamak demek değildir.

-Şairin dünya ve yaşam algısından yola çıkılarak şiirinde ne dediğini kanıtlamak demek değildir; tam tersidir.

-Sanat felsefesi ve estetik kavramlarının kuru sıkı sallanmasıyla oluşturulan, süslü ve bilinenleri yineleyen bir metin yazmak demek değildir.

-Şiir ve şairi konu mankeni yapıp öyküsü üzerine edebiyat parçalamak demek değildir.

-Şairin şiir anlayışını yüceltmek için referanslara yaslanıp yalan yanlış çıkarımları sıralamak demek değildir.

-Şiirin okurla olan ilişkisini, okurdaki etkisini bir kenara koyup övücü genellemelerle şairin şiirini nasıl yazdığını saptamak demek değildir.

-Şairin herhangi bir izleği üzerinden genelleyici deneme yazmak demek değildir.

-Dizelerin anlam açılımını sıralamak demek değildir.

-Şairin ne dediğini kanıtlamak demek değildir; dediğinden doğan sonucu ortaya çıkarmaktır. Şiirin etkinliğini, yetkinliğini ve etkisini ortaya koymaktır.

Öyleyse şiir incelemesi ne demektir? İşte asıl yanıtlanması gereken soru budur.

Şiir incelemesini kısa ve net tanımlamak gerekirse: Şiirin; “sanatsal, şiirsel ve estetik” değerini ortaya koymaktır.

Kısa ve basit bir tümcedir. Nasıl yapılır? İşte bunun için bütünlüklü bir sistem gerekir. Şiir incelemesi dediğimizde şiir, ameliyat masasında tanısı konmamış bir hasta gibidir. Bütün organlarını tek tek ele almamız gerekir. Bunu yaparken de şiirin arka planındaki yaşamsal tüm fonksiyonlarını incelemek ve organlarla ilişkisini belirlemek gerekir. Bütün bilimlere, özellikle sanat bilimine başvurmadan içinden çıkamayacağımız bir karmaşa durumudur bu. Kaotik olmakla birlikte çözümlenemez

şeyler olmadığını peşinen söylemeliyiz. Maksudımız bağcı dövmek değil de üzüm yemekse, soruları ve hedefi net ortaya koyarak yola çıkmalıyız. Şiir incelemesi demek; şiiri her yönüyle, olabilecek her tür soruya yanıt verebilecek şekilde incelemektir. İnceleme sözcüğünün kavram kapsamı, sözlüklerde bu şekilde açıklanır ve zihnimizde anlamsal karşılığı budur. Çünkü her şiir; varlıksal (ontik) bir bütünlüğe sahiptir, ön ve derin yapıdan (nesnel ve duyuşsal alan) oluşur. Bu iki alanın ayrıntılarına el atmadan şiir incelemesi yapamazsınız; tanı koyamazsınız. Şiiri anlam yönünden inceleyin veya anlatım yönünden inceleyin dersiniz o zaman durum farklılaşır, kapsam daha daralır ve hedef netleşir. Bir şiiri inceleme dediğinizde, şiiri; sanat felsefesi açısından, dil açısından, anlam, anlatım, çağrışım, ses gibi tüm yönleriyle incelemeli ve ödül de böyle bir incelemeye verilmelidir. Burası işin yöntem sorunudur. Bu tür etkinliklerde, yerleşik bir alışkanlık durumuyla yola çıktığımızdan, sonucun da alışkanlıklarla paralel işlediğini her zaman her yerde görebiliriz.

Şiir incelemesi, şiir incelemesi ne demek değildir, başlığı altında saydıklarımın hiçbirisiyle yapılamaz. Bunlardan bazıları incelemede ele alınmalıdır ama bu metinlerde olduğu gibi değil. Şiir bir sanat yapısıdır; asıl ele alınması gereken yanı, şiirin düşünce sanatı olması ve şiirin ekinliği ile okurda bulduğu karşılığıdır. Yani sanat değeridir. Bir şiirin; biçimsel, anlamsal, anlatımsal, sessel, çağrışımsal, coşumsal değerlerini incelemekten; şiir değerini, sanat değerini ve estetik değerini, ortaya koyamazsınız. İnceleme yapmak için, incelemeye yönelik sistem bütünlüğü gereklidir. Bunları yapmadan yaptığınız her inceleme; biraz üfürme, biraz şişirme, biraz kıyısından köşesinden dolaşma, biraz da şiir ve şair üzerinden edebiyat parçalama anlamına gelir. Şiir, bir dil sanatıdır ve tutarlılık, bağlaşıklık, metinler arası ilişiklik gibi metin dilbilimi gerekleri yanında bir de sanatsal ifadenin estetik bilimi bağlamında görünürlüğü söz konusudur. Her şeyden öte estetik değer inceleme metninde duyumsanır kılınması gerekir.

Yarışmada istenen ile beklenen ve isimlendirme uyumlu olmalı; bunun yanında istenen ile sonuç, örtüşmelidir. Bu durumda, yöntem ve ele alınacak konuların seçimi; hem seçici kurul hem de yazarlar için kolaylaşacaktır. Biz atalarımızdan böyle gördük, bizde bu kadarı var diyorsanız, bu ödül sistemini ve seçici kurulları öpüp başınıza koyabilirsiniz. Hayır biz bilgi çağının insanıyız; sanatsal ifadenin gerekleri, şiirsel görünüme esas ayrıntılar ve bilimsel olgular ne diyorsa oradayız diyorsanız, oturup sanatın döngüsüyle ilgili bilgilerimizi sorgulamalıyız.

Diğer bir konu da şudur: Eldeki metinler ne ise seçici kurul da o metinler arasından en iyisini seçmek durumundadır. Öyle olsa bile sanat felsefesi açısından ciddi hatalar taşıyan metinler, bir kenara konmalıdır; öyle olmuştur ümit ederim!? Alışılmış ve kanıksanmış bilgiyle verilen yargı, sanatın da sanattaki ödül sisteminin de en güçlü düşmanıdır. Bunun adı, yeniliğe duyarsız olmaktır ve şairin; beyin ölümünün başladığını, sanatın kış uykusuna yattığını gösterir. Sanatta sınır ve sonsuzluğun yanında özneler arasılık gibi kuram ve savların etkisini de dikkate almalıyız bunları sorgularken. Kişidir; düşünmesi, anlaması, görmesi göreceli ve özneler arasılık söz konusudur. Öyle olsa bile istenen biçim ile varılan sonuç, uyumlu olmalı, amaçla çelişmemelidir. Yeniliğin, farkındalığın, farklılığın ne olduğunu anlamadan şiir gibi bir sanat alanında metin yazmak, karar vermek, ben yaptım oldu şeklinde bir tutum takınmak sağlıklı bir sonuç doğurmaz.

Şiir incelemesinde maksat, en azında incelenen şiirin, şiirsel değerini ortaya koymak olmalıdır; genellemelerle şairini övmek ya da şiirin bir özelliğini çözümlemek değil. Bu maksatla, şiir inceleme yarışması düzenlenecekse yarışmanın; kapsamı, hedefi veya şiirin incelenecek alanı belirlenmelidir. Örneğin, anlam açısından inceleyin diyebilirsiniz. Bir şiiri incelemek dediğiniz zaman bütünlüklü bir incelemeden söz ediyorsunuz demektir. Bu durumda sadece ruhsal çözümleme yapan bir metne şiir inceleme ismiyle ödül vermek, yarışmanın ciddiyetini ve bilinçli

yapılıp yapılmadığını gündeme taşır. Yarışma; ismi, konusu ve sonucuyla çelişmemelidir. Yarışmada ödül alan yapıtlardan yola çıkarsak bu yarışmanın adı şöyle olmalıydı: “Homeros Edebiyat Ödülleri 2020 Bir Şiir Üzerine Deneme Yazma Yarışması” denmeliydi. Yarışmanın ismi böyle olsaydı, tüm olumsuz yorumların yolunu kapamış olacaktı. Çünkü denemenin biçimi ve kapsamı belirsizdir; istediğiniz şekilde yazabilirsiniz. İnceleme dediğinizde bunun; sistemi, belirli yöntemi ve tekniği olmalıdır; dayanakları olmalıdır, söylemlerle işleyen bir tür değildir. Bu durumda ele alınan şiir, tüm yönleriyle bütünlüklü bir biçimde incelenmelidir ki adı inceleme olsun.

Sonuç olarak, şiir gibi düşünce sanatları, ayrıntılı düşünmeyi gerektirir. Gerek eleştiri gerek şiir ödülü gerek diğer etkinliklerde, şiir kendine şiir gibi davranılmasını bekler.

Özet: Yarışmalarda ödül verilen yapıt, seçici kurul gerekçeli kararının alt maddelerini kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ayırıcı nitelikleriyle doldurmalıdır. Doldurmuyorsa ya istenende ya yapılanda ya da sonuçta sorun var demektir.

19 Eylül 2020, Narlıdere/İzmir

GÖRSEL-SAYISAL ŞİİR

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Görsel-Sayısal Şiir; nedir, amacı nedir, nasıl yapılıyor ve yapılmalıdır?

Uzun zamandır kendime sorduğum ve üzerinde düşündüğüm soru şuydu: Fotoğraf, resim ve şiiri bir arada nasıl kullanabilirim? Şiirde, görsel estetik değer ile sözlü imgesel estetik değeri nasıl birleştirebilirim? İkisinin birleşiminden nasıl bir sonuç elde edebilirim? Bu soruların yanıtlarını biraz olgunlaştırdıktan sonra, “Umut Bekler Bizi” isimli görsel-sayısal şiir kitabımı 15 Mayıs 2020’de bilgisunar ortamında ve PDF dosya biçiminde yayımladım. Tablolar ve şiirler bana aittir, fotoğrafların bir kısmı alıntı ve birleştirmedir. Yanlış bilmiyorsam bu, Türk şiirinde ilk denemedir. İyi bir sonuç verip vermeyeceğini, kalıcı olup olmayacağını zaman gösterecektir.

Neden “Görsel-Sayısal Şiir?” Öncelikle isimlendirme konusuna değinip bir an önce görsel-sayısal şiiri, merak konusu olmaktan çıkarmalıyım ve anlaşılmasına katkı sağlayacak şekilde üzerinde konuşalım.

Görsel diye nitelendirmemin nedeni, görsel sanat olan resim sanatı ve fotoğrafın, şiir sanatıyla bütünleştirilmesinden doğmasıdır. Görsel imgenin, sözsel imgeyi desteklemesi veya tersi durumdur. Okurda ortak ve daha zengin bir imgelem dünyasını yaratmak için görsel ile sözeli bir arada kullanma çabasından doğar.

Işık, renk, yazı gibi sanatın gereçlerinin ekranlarda görünümü, sayısal bir anlatımdır ve en küçük birimi pikseldir. Bilgi sunar ve bilgisayar ortamında görüntülenebilmesi sayısal kodlar (piksel)

üzerinden yapılmaktadır. Görüntü ve imge görünümünün, sayısal/dijital kodlarla ifade edilmesidir. E-kitap (Sayısal Kitap) olarak bildiğimiz teknikle benzerlik gösterir. Bu yüzden ‘sayısal’ sözcüğünü kullandım. Bu yöntem, basılı kitaptan daha çok ekran görüntüsü biçiminde tercih edilmelidir. Cep telefonu veya diğer ekranlar, resmi ve fotoğrafı basılı kitaba göre daha sağlıklı görüntüleyebilir. Ekran görüntüsüyle daha yüksek etki sağlama olanağına sahiptir. İşte bunlara dayanarak tasarımı, “Görsel-Sayısal Şiir” olarak isimlendirdim. Bu yeni bir şey mi? Teknik gereklilikleri içeren, sanatsal gereklere göre uyarlanan, imge bütünlüğü oluşturan ve çağrışımsal imgelem alanı yaratan kitap bütünlüğünde ayrıntılı bir çalışma ile karşılaşmadım. Ne var ki sayısal teknolojide uygulanan bir durumdur. Pek çok kişi, sosyal medyada şiirlerini buna benzer bir şekilde paylaşıyor; genellikle imgesel bütünlüğü esas almıyorlar. Örneğin kendi fotoğrafıyla paylaşıyor. Çoğu yazıya da fotoğraf ekliyorlar, fotoğraf olduğunda okunurluk oranı yüksek olduğu için.

Görsel-sayısal şiir, Türk şiirinde bilinen görsel veya somut şiir anlayışından ayrılır. Bildiğimiz görsel ve somut şiir, şiirin kendi kullandığı malzemeye imge açılımı yapmaya, biçim üzerinde oynamaya çalışan bir tekniktir. Harfler ve dizelerin veya birimlerin biçimsel kullanımıyla oluşturulan bir yöntemdir. Türk şiirindeki örnekleri, bize bunun bu şekilde anlaşılıp uygulandığını göstermektedir. Görsel-sayısal şiir ise iki sanat alanını birleştiren ve bunların imge gücünü topluca kullanan, birlikten bütünlük doğurarak daha yüksek estetik değer yaratan bir yöntemdir. Resim sanatı, şiir sanatı veya fotoğraf-şiir sanatının ayrı ayrı ortaya koyduğu imge gücünü, imgelem yeteneğini birleştirir ve estetik değeri yükseltir. Bileşke güçten yeni, sinerjik (görevdeş) bir estetik değer yaratma mantığı üzerine kurulu bir yaklaşımdır.

Şiirde biçim; her ne kadar tartışılıyor olsa da bütün katman¹²ları sırtında konumlandırıan önemli bir taşıyıcıdır. Sanat eserinin varlıksal bütünlüğü gereği, tıpkı insan vücudu gibidir. Yapıtın hem tüm organları hem de ruhsal/duyusal dünyası, biçim üzerinde konuşlu olmak zorundadır. Bilimsel olarak da böyledir zaten. Ne var ki biçim, heykel sanatı veya resim sanatında olduğu gibi şiirin estetik değerine etkisi konusunda başat katman değildir. Başka bir deyişle şiirde biçimin, imgesel güce ve estetik değere çok fazla katkısı yoktur. Heykelde durum daha farklıdır. Tiyatro sanatında daha farklıdır. Sanat terimleriyle anlatırsak biçim, yapıtın nesnel ve duyusal alanlarını üzerinde barındıran kısmen görünür bir yapıdır. Görsel şiir veya somut şiir diye bilinen şiirler, yapıtın biçimi üzerinde değişiklik yaparak farkındalık yaratmak üzerine kuruludur; bu uygulamadan kısmen imgesel bir verim de alınabilir ama benim anladığıma göre sınırlıdır. Bana göre görsel-sayısal şiirin yanında çok sönük kalır.

Sanatın maksadı, en yüksek düzeyde estetik değer yaratarak insanı estetik yaşantıya sokmaktır. Estetik yaşantıya sokarak, duyarlılığını ve yaşam sevincini güçlendirmektir. Yaşamsal varlığını ve sürekliliğini sağlamaya yönelik anlam kazandırmaktır. Şiirin maksadı da budur. Öyleyse biz, neden bütün sanatların bileşke gücünü kullanmayalım? Örneğin sinemanın yaptığı gibi; resim, fotoğraf, hareket, müzik, şiir ve yazın dallarını aynı karede neden bütünleştirmeyelim? Engelleyen bir durum yok bildiğim kadarıyla; önyargı dışında... Öyleyse görsel bir sanat türünü veya teknolojik bir durumu, daha yüksek estetik değer yaratacak şekilde şiirle birlikte kullanabiliriz. Bu, fotoğraf ve resimle sınırlı olmamalıdır. Daha teknolojik ve değişik yöntemler de kullanılabilir; grafik veya hologram gibi...

¹² **Katman;** şiirde birbirine benzer belirli özelliklerin; içsel, dışsal, fiziksel, duyusal nitelik veya niceliklerin, bir arada bulunduğu bir yapıyı belirtir. Ses katmanı, anlam atmanı gibi...

Şiir, kolay yapılabilen bir sanat gibi dursa da aslında çok zor bir sanattır. Herkes şiir yazabilir; ancak metnin şiir olabilmesi için anlatım, ses ve anlamla sıradan metinlerden ayrılması gerekir. Diğer sanatlara göre imge oluşturma gereci oldukça fazla, imgelem yaratma gücü oldukça yüksektir. İlgi ve etki alanı çok geniştir; yaşam, nesne ve evren arasındaki soyut-somut tüm olgu ve olayları en ayrıntısına kadar çağrıştırmaya gücüne sahiptir. Şiir sanatının sahip olduğu bu olanak, neden resim sanatı ve fotoğrafla bütünleştirilip bunların bileşke gücünden daha yüksek bir değer yaratmak için kullanılmasın? Mantıken de doğru bir yaklaşım değil midir? Bana doğru geliyor ve bunu denedim.

Resmin, imge gücü ve imgelem yaratma yeteneği şiire göre daha özel alanı kapsar. Bir anlamda sınırlıdır imge ve imgelem gücü. Fotoğraf da resim sanatı gibi kısıtlı imge ve imgelem yeteneğine sahiptir. Örneğin resim bir kare olmasına karşın şiirle aynı kareden çok sayıda ve çeşitlilikte resim yaratabilirsiniz. Yani görselin, görünenin dışına taşma, çağrışımsal imgelem kurma, rastlantısal anlam kurma olanağı kısıtlıdır. Daha durağan ve statiktir. Şiirde sözlerin; çağrışım yelpaze¹³ oldukça geniştir, anlam genişlemesine açıktır, çoğul anlama açıktır, imge olanağı oldukça fazladır, çok fazla resim oluşturabilir. Dolayısıyla imgelem yaratma gücü çok yüksektir. Çağrışım, çağrışımsal imgelem, ezgisel imge, rastlantısal anlam ve rastlantısal imgelem gibi şiirsel/sanatsal özellikler, şiirde imge oluşturma ve imgelem yaratma gücünü sınırsız kılmaktadır. Bir anlamda görseller şiirin çağrışım gücünü yükseltmek üzerine kurgulanmalıdır. Örneğin bir fotoğraf bir coğrafyada yaşanan dramı göz önüne getirebilir; ne var ki şiir bu dramın ayrıntılarına değinir, inceliklerine dokunur, çeşitli durumlarını çağrıştıır. Şiirde; anlam, anlatım ve sesle ortaya konulan bu değerler, görsel estetik değerle birleştğinde iyi bir sonuca gider kanısındayım.

¹³ Çağrışım yelpazesi: Okurun çağrışımla ulaşabileceği en geniş anlam alanı.

Fotoğraf, salt kadrage takılan karelerle sınırlı değildir. En iyi fotoğraf, çekilen değil; **yapılan fotoğraftır**. Yani teknolojiyle oluşturulan fotoğraf, istediğiniz görüntü ve imge kurgusuna açıktır. Resim zaten elle yapılan bir sanat olduğu için, istediğiniz gibi hareket edebilirsiniz. Burada önemli olan şudur: Resim, şiir ve fotoğraf hem anlamda hem imgede hem görüntüde bütünleşmeli, aynı çağrışım yelpazesi sınırları içinde olmalı, aynı hedefe yönelmeli ki estetik değeri, sarsıcılığı ve vurgusu daha güçlü olabilsin. Bunun için yapılacak iş çok basit değildir. Fotoğraf yapmayı ve birleştirmeyi bileceksin. Resim yapmayı bileceksin, iyi şiir yazmayı bileceksin ve her üçünün imge gücünü birleştirerek yapının çağrışım yelpazesini kurgulayacaksın. Şiirin kendi içinde dilsel ve sanatsal bir tekniği var; resmin ayrıca bir tekniği var; fotoğrafın da kendine özgü tekniği ve teknolojisi vardır. Görsel-sayısal şiir yazmak istiyorsanız, resim, fotoğraf ve şiir dalında; yapım, çizim, çekim ve yazım konularında iyi olmalısınız. Fotoğrafı başkasından, tabloyu bir başka yerden alınılırsanız, konu ve imge bütünlüğünü kurmakta zorlanabilirsiniz. Fotoğraf-şiir veya resim-şiir bir arada ve aynı zaman dilimi içerisinde kurgulanmalıdır, yapılmalıdır, yazılmalıdır. Bu tekniğin, profesyonel yaklaştığımızda önemli oranda estetik değer üreteceği kanısındayım.

Nasıl yapılmalıdır? Fotoğraf-şiirde, şiirin anlamsal ve çağrışımsal gücünden yola çıkarak fotoğraf karesini fotoğraf yapma tekniği ile, yani fotoğrafları birleştirerek düzenleyebilirsiniz. Veya fotoğrafı kurgulamak istediğiniz temaya göre çekip, fotoğrafın imgelerini destekleyecek biçimde şiiri yazabilirsiniz. Zor olan şiir yazmaktır; şiir ortaya çıktıktan sonra şiirin temasına göre fotoğrafı çekerseniz ve imge bütünlüğü oluşturacak şekilde birkaç fotoğrafı birleştirebilirsiniz. Resimde uygulayacağınız teknik de aynıdır. Fotoğrafta olduğu gibi ya resimden şiire ya da şiirden resme yönelmelisiniz. Hangi yöntem daha kolaydır dersenez? Bana kalırsa hem görseli hem şiiri aynı zaman dilimi ve aynı tema

içinde var etmek daha uygun ve kolaydır. Resimde kurgulayacağınız imge bütünlüğü ile şiirde kurgulayacağınız imge bütünlüğü birbirine koşut olmalıdır. Ayrışmadan bir hedefe yönelmelidir, bütünlük oluşturmalıdır. Bunların, imge yönü ve okurda yaratacağı imgelem yeteneği birbirini bütünler biçimde olmalıdır. Bu yüzden, imge bütünlüğünü kurmak, çağrışım yelpazesini bir temaya yöneltmek, rastlantısal anlamı, çağrışımsal imgelemi ortaya koymak ve imgelem olanaklarını hesaplayıp görsel-sayısal şiiri kurgulamak; ayrıntı, zaman ve emek isteyen bir iştir. Bu, önemli anlamda sanat bilgisi gerektiren bir durumdur.

Sanatta sınır ve kural tanımıyorum; temel ve teknik gereklilikler dışında. Sınırsızlık, sonsuzluk ve yaratıcılık; sanatın temel ilkesi ve çıkış noktası görülmelidir. Örneğin görsel-sayısal şiir, şiir türlerinden bildiğimiz somut şiir ve görsel şiirle de birleştirilebilir. Fotoğraf-resim-görsel şiir-somut şiir-şiir, şeklinde de ele alınabilir. Yenilik ve farklılığın sınırı yoktur. Bunu engelleyen bir durum var mıdır? Yoktur. Yeni bir durum olarak düşünülebilir. Estetik değer yaratacağı inanılan her şey yapılabilir. Yapılacak bir tek şey vardır: Öğretilmiş olanları, dayatılmış olanları, sınır ve kural getirilmiş olanları buruşturup atmak. Bilgi, bilgiyi üretir; akıl, bilgiyi teknolojiye dönüştürür. Bunlar da şiiri geleceğe taşır. Düşüncenizi ve düş gücünüzü özgür bırakmak, sanatta yaratıcılığın olmazsa olmazıdır.

Görsel- sayısal şiirle ilgili olumsuz bir durum öne sürülebilir mi? Her şeyde olduğu gibi olumsuz birkaç yönü olabilir. Örneğin görselin şiirdeki imge ve imgelem gücünü sınırlayabilir, görüşü ortaya atılabilir; bu olasılığı da vardır. Görseli sözle uygun kullanırsanız bu kısıt da aşılabılır. Daha yüksek imge gücü ve imgelem zenginliği yaratılabilir.

Sonuç olarak Görsel Sayısal Şiir; görsel sanatla dil sanatını birleştirerek daha zengin, daha güçlü ve daha somut imge elde edebilen; okuru daha zengin ve kapsamlı imgeleme taşıyan;

daha yüksek estetik değer elde ederek okur zihninde kalıcı ve sarsıcı bir tat bırakmaya yönelen şiirdir. İşte ben böyle bir yöntemi denedim. Estetik ve sanatsal değeri ile kalıcılığı hakkında gelecek karar verecektir. Ne var ki ortaya koyduğum görsel-sayısal şiir; her yönüyle tartışılmalı, eksik yanları tamamlanmalı, sıkıntılı yanları giderilmeli; eleştiri konusu olarak ele alınmalı; gelişime açık yanları ilgili uzmanlar tarafından denenmeli ve okur/yazar zihninde olgunlaştırılmalıdır. Akıl akıldan üstündür ve her ileri sürülen eksiklik veya güzellik, ek değer katacaktır. Bu tür girişimler, üzerinde düşünülmeyle olgunlaştırılır.

Not: Denemede sözünü ettiğim, 'Umut Bekler Bizi' isimli görsel sayısal şiir kitabımı yayından kaldırdım. Normal Şiir kitabı olarak yayınlıyacağım. Nedenine gelince; kitapta yer alan görsellerin (Tablo ve fotoğrafların), eşleştiği şiirin konusu, kapsamı ve temasıyla birebir örtüştüğüne ikna olamadım. Yani görseller ve eşleniği şiirler, eşzamanlı ve eş duygu durumuna göre yazılıp çizilmeden yapıldığını ve profesyonelce olmadığına kanaat getirdim. Zaman bulabilirsem, görsel sayısal şiiri, kendi fotoğraf çekim ve fırça çizimlerimle kitap oylumunda yeniden deneyeceğim.

İNSAN NEDEN SANAT YAPAR?

İnsan neden şiir yazar, resim yapar veya dans eder? Daha genel soralım, neden sanat yapar? İnsanın sanat eseri üretme amacının temelinde ne yatar? Bunu bir kez de birey olarak kendimize soralım; neden şiir yazar veya resim yaparız? Bu ve buna benzer sorular sürekli sorulagelmiş ve bakış açısına göre yanıt, çoğunlukla değişiklik göstermiştir. Bunlar, basit sorular gibi görünse de işin ayrıntısına girildiğinde evren döngüsü ve insan davranışları ile ilişkileri işin içine girer. “Sanat için sanat, toplum için sanat” gibi birkaç açıdan ele alınmış bir önerme ile durumu açıklayamayız.

İnsanoğlunun sanata yönelik çabasının başında, kendini gerçekleştirmesi olduğu düşüncesinden hareket etmeliyiz. Sanatı insan üretir; bu eylemin nedenleri, fizyolojik dürtü, psikolojik güdü ve toplumsal olgular olmak üzere, bilinçaltı, bilinç ve bilinç üstü ile duygu-algı-anlamasından doğan bir amaç vardır.

Hangi tür canlıyı ele alırsak alalım hepsi, varoluşunu koruma ve sürekliliğini sağlama çabası içindedir. Bu temelde fizyolojik ve biyolojik bir güdüdür/dürtüdür. İnsanoğlu ise bu amacı gerçekleştirmek için, güdü, duygu, mantık ve zihin denen toplam akılla daha da sıkı örgütlenmiştir. Ülküsel varsaydığı etkinliklerle varoluş ve sürekliliğini daha çekici yapma çabası içindedir. Aklını kullanarak; güzele, yüceye, iyiye, rahata, uyuma ve geleceği şekillendirecek olan en mükemmele ulaşmaya çalışır. Kimilerinin ‘saf istek’, kimilerinin estetik tavır, kimilerinin güzele ulaşmak dediği görüngünün temelinde yatan gerçek; sırasıyla temel dürtüler, duygu, bilinçaltı, bilinç ve toplam aklın en mükemmele

ulaşma çabası yatar. Tüm canlıların, varlığını ve yaşamsal sürekliliğini sağlama çabasının altında yatan gerçeği tanımlamak için; özellikle erkek ve kadının arasındaki bütünselliğe, birbirini tamamlar ilişkiye bakmak gerekir. Özel bir gayrete gerek kalmaksızın, kadın ve erkek arasındaki geometrik uyuma, hormonal zorunluluğa, biyolojik çekime, tensel ve gensel dengeye, güzeli ve güçlüyü arama tutumuna, yine bu amaca yönelik kendini gerçekleştirme çabasına bakalım. Bunlar, sanat yapmanın temelinde yatan ve değişik biçimlerde dillendirilen gerçek hakkında bilgi veriyor olmalıdır.

İster makinist dünyadan kaçınmak ve daha korunaklı bir yere sığınmak için diyelim; ister kendini kanıtlamak için diyelim; ister ekonomik kaygıdan diyelim; sanat üretme çabasının altında yatan şey; bilinçaltı ve bilincimizin en iyiye, en üstüne, en yaşamsal gerekliliklere yönelik çalışmasıdır. Dış dünya kaygılarından kaçınmak, iç huzuru kendinde yakalamak vb. gibi hangi gerekçeyi öne sürersek sürelim, insanın güzeli aramasının temelinde yatan neden, onun güdü diskinde doğal olarak yüklü olmasıdır. Diske yüklü bilgiler; güzeli yaratarak daha yaşanabilir dünyaya ulaşmak; kendinden sonra egemen olacak genlerin varoluşunu ve sürekliliğini sağlamak içindir. Gerek sosyal düzen gerek toplumsal olgular gerek kişisel eğilim etkisiyle, yaşamımızda yeniden şekillenirler. Bu, yaşamsal süreklilik ve neslin egemenliği üzerine kurulmuş bir varoluş gerçeğidir. Yaşamın sürekliliğine yönelmeyen, varoluşunu garanti altına alma çabası içinde olmayan, bitkiler dahil hiç canlı gördünüz mü?

Cinselliğe, canlıların üreme davranışlarına, bitkilerin çoğalma şekillerine baktığımızda, bazı şeylerin kesinlik taşıdığını görebiliriz. Ayrıca, sanatın cinselliğe bağlı gerçek güdüler ile yakın bir ilişki içinde olduğunu pek çok düşünür söylemektedir. Ancak bu ilişkinin dayandığı temeli doğru yorumlamak önemlidir diye düşünüyorum. ‘İnsanın fizyolojik güdüler ile sonradan kazandığı olgular, kendisi için daha yaşanabilir dünya kurmak ve kendinden

sonra egemen olacak genlerin sürekliliğini sağlamak üzere yapılır.’ Bu tümceyi biraz açalım isterseniz.

Fizyolojiyi ve özellikle beynimizin çalışma yöntemini uzmanların açıklamalarından az çok anlıyoruz. Buna dayanarak, dürtü, güdü, bilinçaltı, algı, anlama, bilinç, bilinç üstü ve insanın diğer duyuşsal niteliklerini açıklayabiliyoruz. Bilincimiz dâhilinde yaptıklarımız ile bilinçaltı-zihnimizin yaptırdığı, sayısız etkinlik söz konusudur. Bunlar, biyolojik ve psikolojik emirlerdir. Doğuştan genlere kodludur ve bunlardan hareket almaktadır, diye düşünüyorum. Bana kalırsa bu açıklamayı somutlaştırmanın en kolay şekli, cinsellik ve aşk kavramlarına bakmaktır.

İnsanın bazı davranış ve eylemlerini, erkeklik ve kadınlık hormonlarının ürettiği enerji yönlendirmektedir. Enerjinin sönümlenme amacına yönelik insanı, ısrarla sürüklemektedir. İşte burada önemli bir nokta vardır. Enerjinin sönümlenme amacına uygun yönelim, öğrenilmiş kalıplar ile tehlike doğuracak durumlar söz konusu olduğunda baskı altına alınabilmektedir. Dürtü, güdü ve duyular aracılığıyla, bilinçaltı ve bilinci harekete geçirmektedir. Cinsellik gibi aşk da, ruhbilimsel olduğu kadar biyolojik bir eylem türüdür. Bilinçaltı ve bilincin emirleri ile yönetilir. Bu eylem, canlının en önemli gördüğü bir gerekliliğin dışavurumudur; doğal ve karşı durulamaz bir emirdir. Canlı organizmaların mutlak davranışıdır. İnsanda açığa çıkan bu enerjinin sönümlenmeye yönelik çabası, güçlü ve güzel olanda kendini gerçekleştirme üzerine kuruludur. Dikkat edilirse ‘estetik kaygının doğuş gerekçesi’ burasıdır. Cinsellik ve aşkın birinci aşama amacı; bilinçaltısında kodlu olan bilgiden hareketle; güçlü, üstün, seçkin ve güzel olanda kendini gerçekleştirmektir. Bir diğer anlamda güç sahibi olmak veya güzel olmak bu amacın gerçekleştirilmesinin en risksiz yoludur. Sağlıklı geni geleceğe taşımak; güçlü, üstün, seçkin ve güzel olmaya bağlı olduğuna dair algı; canlı doğasında gizil bir zorunluluktur. Bu amacı gerçekleştirmek için, güç sahibi olmak veya çok güzel görünmek doğal bir istek olarak karşımıza

çıkır. Bilinç ve bilinçaltı yazılımı, transfer ve hazzın gerçekleştirilmesini bu özellikler üzerinde görür.

Buraya kadar olan kısmı, insan davranışlarının birinci aşama eylemleri olarak adlandırabiliriz. Cinsellik ve aşkın nihai amaca ulaşması, yani birinci aşama eylemleri, sadece insana özgü, duygu ve bilincin yönettiği duygusal, naif, estetik biçimde gelişir. Bu, eylemin nesnel, biyolojik ve kimyasal yanıdır, aynı zamanda bunun içinde daha karmaşık olan duygusal alan vardır; ancak burada daha fazla ayrıntıya girmeyelim.

Ayrıca şunu da belirtmekte yarar vardır; estetik değer, estetik tavır, estetik yargı, güzel, haz ve hoşlanma kavramları sadece insan için geçerlidir. Bunlar, doğal olarak sadece insanda vardır. İnsan neden sanat yapar, sorusunun yanıtını tamda bu noktada, yani cinsellik ve aşkın birinci aşama eylemlerinde aramalıyız. Varoluş ve yaşamsal eylemlere yönelik tüm dengelerin, neslin sürekliliği üzerine kurulu olması ayrı bir tanıktır bu teze.

Kant ve Shiller gibi düşünürler, estetik tavrı 'auto-talos' kavramında görürler. Diğer bir söyleyişle, 'kendinden başka ereği olmayan' tavır olarak ele alırlar. Estetik tavır, bir eserden haz duyma veya estetik yaşantı, kendinden başka ereği olmayan estetik tavır olarak tanımlansa da bunun çok geçerli bir söylem olabileceği akla uygun gelmemektedir. Yüzeysel baktığımız zaman, bir çocuğun oyun oynaması kendinden başka ereği olmayan estetik tavra örnek verilebilir belki. Ne var ki bunun altında, aklın gelişmesi ve yaşama hazırlık için bir çaba olduğunu söyleyebiliriz. Yaşamsal gerçekleri çözümlemiş bir insanın, kendinden başka ereği olmayan bir estetik tavrı yaşayabilmesi bana göre olası görünmüyor. Adı geçen estetik tavrı yöneltten, doğuran mutlaka bir altyapı gerçeği, artalan bilgisi vardır ve her farklı insan için farklı biçim alır. Tıpkı çağdaş sanat anlayışına göre, sanat eserinin her insan algısında farklı bir kavrayışı sağladığı gibi.

İşte bu noktada, gerek güdü, duyu ve bilinçaltı gerek bilinç ve gerekse bedensel gereksinimler; bireyin bilinçsiz, bilinçli ve öğrenilmiş olan davranış kalıplarını yönetir. Üstün olma, güç sahibi olma, önde olma, güçlü olma, güzel olma, güvende olma, kendini kanıtlama, beğenilme gibi görüngüleri doğurur. Birey, kendinde bulduğu yetenek ve olanakların sınırlarını zorlayarak bunları; hareket, söz, ses, çizim ve yazı ile dışa vurur. İçinde var olan, öğrenilmiş, gelenekten alınmış eylemleri; sevme ve hoşlanma duygusunun yoğunluğuna bağlı olarak gerçekleştirilmeye yönelir. Bilinçaltı emirlerine uygun olarak; duygusal, psikolojik ve sosyal yönelimleri ile sonradan öğrenilmiş olgulara dayanarak; kendini gerçekleştirebildiğine, kanıtlayabileceğine ve beğenileceğine inanır. Bu yüzden herhangi bir sanat alanına sevgi ve tutku ile bağlanır. Beğenildiğini ve alkış aldığını gördüğünde, iktidar ereğine, kişisel tatmin ve hazza ulaşır ki kendini gerçekleştirmenin en somut dışavurumudur bu.

Buraya kadar açıkladıklarımızdan şu yanılığa düşmeyelim. Sanat edimi, sadece cinsellik ve aşk temelli bir eylem olarak düşünülemez. Cinsellik ve aşk, sanat üretme eyleminin temel çıkış noktasını oluşturması açısından önemlidir. İnsandaki estetik kaygıyı doğuran; dürtü, olgu ve olaylardır. İnsanın sanat üretmeye yönelişinin, doğal ve ilkel temelini bu düzlem oluşturur. Bundan sonrası, öğrenilmiş ve sonradan yapılandırılmış olgulara dayanır. Örneğin, kişisel yararlılık duygusu, kendini kendinde görme, anlama, gösterme, kanıtlama, gerçekleştirme, toplumsal bilincin oluşturduğu ideolojik misyon veya inanç baskısının yarattığı yaratmanın en iyi kulu olma çabasıdır. Bunların yanında, ölümsüz olma isteği, dünyayı iyileştirme ve anlatmaya çalışma gibi olguları sanat yapmaya yönelten durumlar olarak gösterebiliriz. Ne var ki burada saydıklarımız, sanat yapmak için ikincil gerekçe olmaktan öte geçemezler.

Sanat yapmanın temelinde yatan birincil gerekçe, insanın nihai amacına ulaşma kaygısıdır. Bu kaygı kendini gerçekleştirme

olgusunda ortaya çıkar. Zaten bu konuda çoğu düşünür benzer yaklaşımlarda bulunur. Bunlar yine bilinçaltı kodları üzerine oturmuş, bir kısmı sonradan kazanılmış ancak bilinçli (yeniden yapılandırılmış) bir yönelimdir. Neresinden ele alırsak alalım, sanat ediminin en önemli ve değişmez parametresi, insanın nihai amacına hizmet eden bir eylem olmasıdır. Buna göre sanat yapmaya yönelten ikincil gerekçeler; inanç, misyon, yararlılık, kendini gerçekleştirme, toplumsal gücü sağlama... gibi değişkenlerdir. Bunların bir kısmı, büyük oranda öğrenilmiş, öğretilmiş, duygulara ekilmiş, inandırılmış ve yönlendirilmiş insan davranış kalıplarıdır. Bir bakıma, yönelimlerin, sistemlerin, olayların, yönetim ve eğitim tekniklerinin yardımıyla; dürtü, güdü ve gereksinimlerin yaşam sürecinde güncellemesidir.

Kandinsky, “Sanat, içsel bir zorunluluktur.” der. Bu bana göre, insanın nihai amacından doğan bir kaygıdır. Kendini gerçekleştirme isteği, bu kaygıyla ortaya çıkan bir insan tutumudur. İçsel zorunluluk, kendini gerçekleştirme isteği doğurur. Konunun kökenine indiğimizde, varoluş ve neslin sürekliliği kaygısının doğurduğu bir zorunluluktur. Zorunluluk sonucunda sanata yönelik eğilim, sonradan yapılandırılmış olgu ve olaylarla ilgilidir. Sanata yaklaşımı; kişi, ortam, kültür, bilgi ve coğrafya gibi etkenler nedeniyle farklı farklı biçimler alır. Aslında amaç aynıdır ve aynı kaygının sonucudur.

Özetlersek, sanat yapma veya sanata yönelme, birincil olarak varoluş ve süreklilik kaygısından doğar; içsel bir zorunluluktur. İnsana özgü bir kaygının sonucudur. Kaygısını; yüceye, iyiye güzele ulaşmakla; üstün olmak, en başarılı olmak, güç sahibi olmak gibi görüngüler üzerinde gidermeye çalışır. Bu tutuma, kendini gerçekleştirme çabası da diyebiliriz. Sonra ikincil kaygı kendini gösterir. İnanç, kültür ve algı biçimi gereği yaşam sürecinde yeniden yapılandırılarak daha farklı boyuta, yaklaşıma, anlayışa evrilir. Kiminde estetik kaygı, kiminde ekonomik kaygı, kiminde politik kaygı, kiminde inanç kaygısı öne çıkar. Sanat

anlayışını buna göre şekillendirir. Hiç kimse ama hiç kimse, ben sevdiğim için resim yapıyorum diyerek kendisini bize tanımlayamaz. Çünkü sevmenin gerisinde, art alan bilgisi ve bir döngüyü gerçekleştirme çabası vardır; süreklilik... Sanat ediminin gerisinde var olan zorunluluk gibi...

DİLSEL ŞİDDET

Dilsel şiddet. Bu da nedir demeyin! Estetik bilimi penceresinden bakarsak şairin kullandığı dilde dikkat etmesi gereken en önemli konu, şiirlerinin **‘dilsel şiddet’** içerip içermediğidir. Bu kavramdan ne anlamalıyız? Bunu sekiz kategoriye ayırır Franz Kiener. (*İleten İmran Karabağ, Dil ve Şiddet, İkaros Yayınları*) Maytap geçmeden başlayıp küçük düşürme ve sözlü saldırıya, hakaretten küfre kadar varan konuşma dilidir. Bir başkasını incitmeye, onun duygularını ve saygınlığını ezmeye yönelik sözlü eylemler bütünüdür.

Salt düşüncede kalan eleştiri yöntemi, kızgınlık göstergesi veya anlatım özgürlüğü içerisinde bir konuşma dili olarak düşünülmemelidir. Fiziksel şiddetin gerisinde tamamlayıcı rol oynayan bir olgudur dilsel şiddet. Tersinden söylersek, düşüncede yerleşmiş şiddet anlayışının birebir çıktısıdır. Şiddet eğiliminin gerisindeki gösterendir, dışavurumdur. Fiziksel şiddeti olağan karşılayan, hakareti, baskıyı, saldırıyı, korkuyu, terörü ve ölümü onaylayan bir anlayışın dil kullanım biçimidir.

Baskı, korku, şiddet ve güvensizliğin egemen olduğu bir ortamda yetişen bizlerin; bugün hâlâ aynı mantıkla eğitilmekte olan bir kısım çocukların; dilsel şiddetin altında yatan gerçeği tam anlamıyla kavrayabileceğini beklememek gerekir. Dilsel şiddet içeren her metin, bu şiir olsa bile, sırasıyla baskı, korku ve egemenlik kaygısı üzerinde konumlanır. O metni okuyan kişi ise doğduğu ortamın onda yarattığı kaygılara dayanarak, metni olumlu karşılar ve anlamlandırma yoluna gider. Şiddet havasını olumlar ve yeni bir yandaş olarak istenmeyen ortamda sürekliliğini korur. Hangi sanat alanı olursa olsun, esere giydirilen şiddet havası, ‘ben’ kavgasının en etkili ve uzun menzilli silahıdır.

Bu anlayış ve ortamdan beslenen okur ise bu silahı edinme çabası içine girer.

Konuya daha sağlıklı baktığımız zaman şunu görürüz: Şiddet içeren söylem ve davranışlar, sağlıksız ve bozuk duygu durumunun dışavurumudur. Sanat ruhunun karşıtı bir durumdur. Şiddeti normal davranış biçimi olarak gören bir anlayışın çıktısından başka bir şey değildir bunlar. **Bütün dinlerde olduğu gibi tanrı korkusuyla ya da ideolojilerin egemenlik baskılarıyla şekillenmiş günümüz insanları, elbette dilsel şiddet kavramını anlamakta güçlük çekecektir. Hatta bu tip söylemlerin sanatı geliştireceğini, insanı dönüştüreceğini, terbiye edeceğini savunacak kadar ahmaktırlar. Bu söylemlerle kendini gerçekleştirme yolunu benimsemiş zavallılar, elbette şiddetin gerisinde yatan ereği ve yıkıcı etkilerini anlayamazlar.** *(Son üç tümce için okurlarımdan özür dilerim; bold yazılan üç tümce, dilsel şiddete yerinde örnek olması için kurulmuştur. Okurlara yönelik değildir; bu tümceler konuyu görünür kılabilmek içindir.)*

Şiir; duyarlılığı, duygulanımı ve estetik kaygıyı uyarıcı bir anlatımı öngörür. Daha doğrusu bütün sanatların asıl ereği, estetik değer yaratmaktır. Bununla birlikte şiirin maksadı, sevgi duygusunu var ederek insanda yaşam sevincini doğurmaktır. Bu nedenle; baskı, korku ve şiddet içeren söylem biçimi, şiirin duygusal ve sanatsal değerini, dolayısıyla estetik değerini yok eder. Dilsel şiddetin şiirde yaratacağı iticilik, sanata ve şiire gönül vermiş şairlerce iyi okunmalı, şiddet ile şiire giydirilen söyleyiş biçiminin sınırı doğru yerden çizilmelidir.

Şiirin kullandığı gereçler, ideoloji ve inançlarla birlikte tüm bilgi kaynaklarıdır; bunu göz ardı edemeyiz. Şair, ideoloji ve inançları sanat ve şiirin gerci değil de onların emrine girmiş bir yaklaşım tarzı sergilediğinde durum sanat ve şiir dışında başka bir düzleme evrilir. Bunun en bilinen tanımı; propaganda, irşat (dinsel tebliğ) ya da misyonerliktir. Daha hafifleterek ve açıklayıcı biçimde

söylersek, egemenlik ve üstünlük kaygısı taşıyan her tür sanat dili, ister istemez dilsel şiddetin türevlerine başvurmak zorunda kalır.

Okurlar, sanatçılar veya sanat eleştirmenleri; egolarına yenilerek, ideoloji, inanç, öğrenilmişlik ve önyargı zinciri altındaysa, diğer bir deyişle zihinleri bazı edinilmiş kalıplardan dolayı baskı altındaysa, estetik kaygı diye tanımladığımız durum farklılık gösterir. Bu durum, estetik kaygıdan dayatmacılık ve yararcılık kaygısına evrilir; sanat dünyasında yaşanagelen ve bugün yaşadığımız en geçerli davranış gibi görünen temel sorunla karşı karşıya olduğumuzu gösterir.

Ayrıca sanat, özgürlük kavramından anladığımız kadar özgür; sanatçı ise, önyargı ve bilinçaltı güdülerini ehlileştirilebildiği kadar tarafsızdır. İnsan zekâsı; önyargı, inanmışlık, şartlı öğrenilmişlik gibi durumlarda, sanatsal anlamda yeni görme ve duyma biçimlerine yönelemez. Ona giydirilen kalıpları kıramayacağı için, yaratıcı ve farkındalıklı düşünme sürecine giremez. Artalan bilgisi dediğimiz, bilinç ve bilinçaltına saplanmış mutlak kabulleri kırmak pek kolay değildir. Sanatın en büyük düşmanı bu tür ön kabullerdir, keskin köşeli çizgilerdir. Bir anlamda yaratıcılığın önündeki en güçlü engellerdir. Aslında bu, estetik algı dediğimiz olgunun önünde duran en çetin hastalık durumudur.

İnsanlığa yaraşır barışçı ve yaşanabilir bir dünyanın halen kurulamamasının altında yatan gerçek, insan olarak insanı, evreni ve aralarındaki ilişkiyi okuma ve görme yetilerimizin çoğunlukla şiddetten besleniyor olmasıdır. Sanat, özellikle dil sanatları ve şiir, dilsel şiddete pirim vermemelidir. Şiirin ereği, baskı kurmak, korku üretmek, öğretmek, egemenlik taslamak ve insanı dönüştürmek değildir; sevme duygusunu duyumsanabilir hale dönüştürmektir, sevgiyi var etmektir, yaşam sevincini doğurmaktır. Sevgi duygusunu güçlü yaşayan insan, estetik değer üretebilir, güzellik yaratabilir, yeni ve yaşanabilir dünyaya doğru

yönelebilir. Yaşanabilir dünyayı bu niteliklere sahip insan kurabilir.

Bir ülkenin okuru, sanatçısı ve öne çıkanları; şiddet ve dilsel şiddet nereden gelirse gelsin, hedefi ne olursa olsun, çağdaş insan ile uyuşmayan bu tür konulara karşı duyarlı olmalılardır. Şiir; şairin duygu gücü öncelikli etken olmak üzere, algı-düşünme-anlama-yargı sisteminin dış gerçeklik ve gerçeküstülüğü yorumu ile şekillenir. İşte bu yüzden şairin dünyayı okuma, anlamlandırma ve görme biçimi çok önemlidir. Şiirden önce kendisi şiir kadar şiir olmalıdır. Her ne kadar konusu şiir de olsa, önemli olan insandır. Şiir sanatında asıl amaç, estetik kaygıyı güçlendirecek estetik değer yaratabilmektir.

Estetiğin doğuma hazırlandığı rahim, kişisel algı ve yargının özgünlüğü ile ortamın özgürlüğüdür. Şiddetin bulunduğu yerde özgünlük ve özgürlük olamaz.

Estetik ya da güzelduyu dediğimiz kavram, insanın tam insan olabilmesine katkı sağlayacak verilerin yaşam alanıdır ve güzelliğin yaşanma biçimidir. Her ne kadar güzelliği gereksinimlerimiz arasında ele almıyor olsak da güzelliğin her insanın temel gereksinimleri arasında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle aydın insanın iş görme, sanat üretme yetisi, güdülenmesi, iç huzuru, doyumu, mutluluğu ve yaşam sevincinin sürekliliği, güzellik olgusunun içinde gizlidir.

Bu bağlamda üzerinde tartışılması gereken önemli bir dönemden geçiyoruz. Yirminci yüz yıl sanat bildirilerine baktığımızda, çoğunluğunun yıkmak, kırmak, dökmek, devirmek üzerine kurgulandığını görürüz. Örneğin, sürrealizm, Dadaizm vs. gibi akımların yaklaşım ve uygulama tarzlarına bakalım. Modern sanat diye tanımladığımız zaman diliminde; Birinci ve İkinci Dünya Savaşı travması; on dokuzuncu yüz yıldaki diğer kargaşalar; totaliter rejimlerin baskısı gibi sıra dışı koşullar; sanatsal eğilimleri çatışma mantığına yöneltmiştir. Zamanın koşullarını

anlayabiliyoruz; normal karşılayabiliriz. Ancak, sanatta veya şiirde çatışma kültürünün günümüzde hâlâ sürüyor olması anlaşılır bir durum ötesi gibi geliyor.

Sanatın beslendiği kaynaklar; çatışma, karşıtlık, uyumsuzluk, yenilik, aşırılık gibi durumlardır. İnsanı insana, kuramları kuramlara, sistemleri sistemlere, devleti devletlere egemen kılma adına çatışmalardan söz etmiyorum burada. Bugün çatışma kültürü, toplumlarda saplantılı, önyargılı ve ayrıştırılmış akışkan kitleler yaratmıştır.

Bireyin, kul olma özentisi ve çabası içinde olduğu bir dönüşüme yakından tanık oluyoruz. İşte biz böyle bir ortamda sanat eseri ve izleyici üzerindeki dilsel şiddet, estetik değer ve algısından bahsediyoruz. Toplumsal katmanlar hangi hamurdan yoğrulmuş olursa olsun, sanatın işlevi ve yolu, aydınlık ve yeni bir dünya algısının başat olduğu evrendir. Sanatçı da bu bağlamda, zihin ve duygu gücü ile geleceği öngörüp yaşadığı dünyanın döngüsünden daha hızlı davranmak zorundadır. Bakınız dünya tarihine, tiranlar, baskılar, korkular, şiddetler, savaşlar tarihidir. Hangisi ayakta kalabilmiştir? Savaş, terör, şiddet ne zaman insan için iyi bir sonuç üretmiştir? Kaldı ki dilsel şiddet şiire estetik değer kazandırmaz; tam tersi itici, ayrıştırıcı bir oluşuma yöneltir ve şiddet algısını güçlendirir. Dolayısıyla bu tür şiirler, şiir tavrıyla gelişirler.

Sonuç olarak, çağdaş şair ve çağdaş şiir; şiddeti olumlayan ya da olağan karşılayan algı ve duyuları naif koşullara yaslayarak harekete geçirmeli, olumlu duygu durumuna dönüştürmelidir. Şiddeti kaşıyan bir dil değil; sevinci güçlendiren bir dildir sanatta asıl olan. Şiir deyince bizlerde oluşan imge ve imgelem, güzellik dediğimiz değerler üzerinde anlam bulmuyor mu? Ağustos 2018

ŞİDDET VE YAZIN

Altının avarı, durduğu rafın ya da yanında bulunduğu diğerk nesnenin/kişinin niteliğine göre belirlenmez; kendi saflık derecesiyle belirlenir.

‘Edebiyatın, şiddeti önleyici etkisini nasıl artırabiliriz’ diye sorduğumuzda, buna doyurucu yanıt verebilecek çalışma var mıdır? Çocuk edebiyatında şiddet konusu üzerinde özellikle durulduğunu biliyoruz ancak yetişkinler için aynı çalışmaların yapıldığını söyleyebiliyor muyuz? Sanırım buna yanıtımız olumlu değildir. Çoğunluğumuz, neyin dilsel şiddet, neyin eleştiri olduğunu veya neyin alaysama olduğunu ayırt edemeyecek durumdadır. Şiddetin her türüne karşı çok duyarlı bir toplum olmadığımız gibi şiddet ve dilsel şiddet konusunda bilgi noksanlığımız olduğunu hemen söylemeliyiz. Bu yüzden, dilsel şiddet içeren metinler, iyi bir şiir olarak topluma sunulabiliyor ve bunlar alkış alabiliyor. Şiddet duygusunu kamçıl原因an şiir, öykü veya denemelere yapıt denebilir mi, bunlar ayrıca tartışılmalıdır.

Yazın dünyamızda, şair veya yazarlar hakkında yazmak pek yaygın ve geçerli bir tutumdur. Neredeyse bir yazın türüne dönüşmüştür; biyografi olmayanlardan söz ediyorum. Ritüeli şuymuş, alışkanlıkları buymuş, böyle yazar şöyle çizermiş, kahvaltısını böyle yapar, paltosunu şöyle giyer, votkasına şarap karıştırmış gibi dedikodudan öte bir anlam içermeyen yazılar... Yapıtları hakkında söyleyeceğiniz bir şey varsa, eleştiri gibi eleştiri yapıp etkinliğini ve yetkinliğini yazacaksanız diyeceğim yoktur. Şair ve yazarları öteki tarafa koyup kendi tarafına geçerek, inceleyip eleştirmek yerine övgü ya da yergiyle metin yazmak sığ bir konu gibi geliyor bana. Çünkü yetkin bir eleştiri sistemi

olmadan haklarında ortaya koyacağımız yargı, bir temele dayanmayacak, onları sadece övecek ya da yerecektir.

Konumuz şiddet ve edebiyatsa, saygınlık, makam, mevki algısından, yani kişisel dürtülerin en ilkel olanıyla hareket eden bir kitleden söz etmeliyiz öncelikle. Sadece sanatçılar arasında değil; hemen hemen her ortamda olan bu kaygı ve tutumdan. Ayrıştırılmış, akışkan, birbirine saldıran, birbirinin üstüne basan 'bir ben' kaygısının görünürlüğü vardır buralarda. Ne var ki bu kaygıdan doğan tutum, dilsel şiddetin (edebî şiddet) altında yatan temel öğedir. Görünür olmak, bir başkasının omzuna çıkmakla veya yakınında olmakla özdeş tutulmaktadır. Sanata gönül vermiş insanları bu tür davranışlara zorlayan, ele geçirilmiş ve dayatılmış sistem ile alışılacelmış algı biçimidir, düşüncesindeyim.

Toplum tarafından saygınlık görüyor olmak, kişiye rütbe ve makam verilmiş anlamına gelmez. Diğer taraftan iyi şiir yazmak ve çok güzel tablolar yapmak, ne rütbe verir ne de makam sahibi olmanızı sağlar. Sosyal medyada bir paylaşım, çok hoşuma gitmişti. Aklımda kaldığı kadarıyla şöyle yazıyordu: "Galaksinin içinde binlerce gezegenden birinde, taş çatlasa altmış-yetmiş yıl yaşayan küçük bir canlı formusun, senden önce milyarlarca insan yok oldu, sen de çevrendeki yirmi-otuz kişi dışında kimsenin umurunda değilsin. Ne diye kasiyorsun kendini?"

İnsan; sıkıntılarını, isteklerini ve eksikliklerini gidermeye çalışır. Bunlar, çoğu zaman yerleşik kurallara aykırı davranışlar olarak ortaya çıkar. Ancak başka bir konu vardır ve işin temeli burasıdır diye düşünüyorum. Üstün olma ve saygınlık sorunu... Bu sorunun ikincil ayağı; insanda sonradan oluşan bir durumdur. Üstün olma güdüsüyle ilgilidir; ancak bu metinde, toplumsal olgu ve olaylardan öğrenilen sözde saygınlık sorunundan söz ediyorum. Toplumsal olgu ve tutumlar, kişiler üzerinde etkilidir. Bu tutumlar, bir anlamda toplum içerisinde öğrenilip taklit edilen, sonra da davranış biçimine dönüşen şeylerdir. Ayırdına

varamayanlar veya davranış değişikliğine gidemeyenler, başkalarının ona dikte ettiği makam, mevki, iyi şair, ortalama şair gibi yakıştırmaları gerçekliğe taşıyarak bunlara boyun eğmek durumunda kalırlar. Buna göre tutum geliştirirler ve herkesin saygı duymasını isterler. Deyim yerindeyse, ‘Dünyayı kurtardığını’ düşünerek herkesin onu omuzlar üstünde taşımasını bir hak olarak görürler. Ne yazık ki okuduğumuz çoğu metinde bu tür yaklaşımlar sıklıkla görülür. Buna, insan oğlunun kendisini savunma mekanizmasıdır, deyip geçelim.

Sosyal medyaya, dergilere, kitaplara, sanat veya şiire ilişkin yazılara şöyle bir bakalım. Bu yazıların çoğunda, yazar veya şair, kendini ıııklı bir vitrinin en üst noktasına yerleştirmiş, diğerklerini; kötü, bilinçsiz, bilgisiz, şiirden, yazından habersiz bir kalabalık olarak görmektedir. Sanatsal ve bilimsel yazılar konu dışı olmak üzere, eleştiri adı altında yazılan metinlerin büyük bir kısmı böyledir. Yukarıdaki tümceler, birer saptama olduğu için satırlara girdi. Yazınımızda sık sık karşılaştığımız eleştiri amaçlı metinler, çoğunlukla dilsel şiddet içeren metinlerdir. Yazı ve şiirlerimizde kullandığımız dil, başkasının üzerinden pay çıkarmaya, yarar sağlamaya, görmezden gelmeye, ölç almaya, tanınırlık devşirmeye, saygınlığına zarar vermeye, küçük düşürmeye ve gülünç duruma düşürmeye yönelikse bunlar, dilsel şiddet içeren metinler olarak görülmelidir.

Başkalarını aşğılamak, kendine makam mevki vererek bir yerleri işgal etmeye yeltenmek, bir diğerkini değersiz görmek, güzel değeri olmasına karşın sırf saplantılarınızdan dolayı bilerek görmezden gelmek, sanatta ve edebiyatta bir şiddet türüdür. Şiddeti sekiz kategoriye ayırıyor Franz Kiener. (*İleten İmran Karabağ, Dil ve Şiddet, İkaros Yayınları*) Maytap geçmeden başlayıp küçük düşürme ve sözlü saldırıya, hakarettten küfre kadar varan konuşma dilidir. Bir başkasını incitmeye, onun duygularını ve saygınlığını ezmeye yönelik sözlü eylemler bütünüdür.

Bunu biraz açalım isterseniz. Ruhsal şiddetin en etkili aracı dildir. Diğer bir deyişle sözle yapılan saldırılardır. Şiddet açısından düşünecek olursak çoğu metinde var olan, ancak çok üzerinde durmadığımız ayrıntılardır bunlar. Elbette dilsel şiddet konusu, eğitim ve yaşam anlayışıyla doğrudan ilgilidir. Ayrıntılı düşünmeyi gerektirir. Bu tür söylemlere başvuran kişi, kendisine bir yarar sağlamak amacıyla yapar. Ne kadar özen gösterilip gösterilmeyeceğini, toplumdaki ortak davranışlar belirler.

Dilsel Şiddet (Sözlü saldırılar) Kategorilerini şu şekilde belirliyor Franz Kiener:

Şüpheye dayalı olanlar; yalan söylemek, bir başkası hakkında çarpıtıcı bilgi vermek...

- *Yerleşik kurallara aykırı olanlar; azarlama, uyarma, ön yargıya dayalı eleştiri, yargılayıcı sözler, alay etmek, görmezden gelme,*
- *Kötü niyetli olanlar; suçlama, iftira ve ihanet türü sözler, öç alma, dolaylı yoldan zarar verme, haysiyet ve onurunu kırma...*
- *Teşhir ediciler; küçük düşürücü, suçlayıcı, tahrik edici, saygınlığını yok edici söylemler*
- *Taciz ediciler; tartışmaya yönlendirenler, saygısız konuşmalar,*
- *Tehdit edici-meydan okuyucular; okura bağırma, saygı sınırlarını aşan söz kullanımı*
- *Sert tartışmaya neden olanlar; hakaret, küfür, hor görme, aşağılama...*
- *Gülünç duruma düşürenler; alaycı, taklit edici, iğneleyici ve makaraya alıcı, maytap geçme.*

Aslında 'şiddet, övgü, eleştiri ve dilsel şiddet' ayrımı önemlidir. Sınırları çok dikkatli çizilmelidir. Eleştiri olmadan gelişim olmaz. Dilsel şiddet içeren ancak göz ardı edilebilir gibi düşünülenler vardır ki bunlar, ruhsal çöküntüyü için için körükleyen şeylerdir. Görmezden gelme, hor görme, küçümseme söylemleri gibi... Neden özellikle bunu belirtiyorum? Okuduğumuz pek çok metin, eleştiri gibi görünmesine karşın çoğunlukla dilsel şiddet

içermektedir. Biz bunları eleştiri yazısı ya da deneme diye okuyor, üstelik 'Ne güzel yazmış, ağzına sağlık' diyoruz. Çünkü bizden başka birini aşağılıyor veya toplum gözünde onun saygınlığını zedeliyor. Çoğunlukla bunlar, bizim de şiddet duygumuzu kaşıyan metinlerdir. Büyük çoğunluğumuz da bunların dilinden hoşnut oluyor.

Eleştiri düşüncesiyle yazılan çoğu metin; kişi, grup, sınıf gibi hedef aldığı kitlenin toplum gözünde saygınlığının zedelenmesine neden oluyor. Bunları çok kötü iş yapıyor olmakla suçlayarak veya yaptıklarını kötüleyerek, okurların uzak durmasına yardımcı oluyorlar. Birey olarak bizler, birbirine bakarak karar vermeye eğilimli kişileriz. Olumsuz bildirilerden etkilenerek, etkinlikte, dergi sayfalarında veya bir grubun yanında bulunmaktan kaçınıyoruz. Hem de çok açık bir şekilde yapıyoruz bunu. Sanat dünyasında bilerek ya da bilmeden yapılan bu tür girişimler, etkili birer şiddet türüdür, diye düşünüyorum. 'Altının ayarı; durduğu rafın ya da yanında/ilişkide bulunduğu diğer nesnenin/kişinin niteliğine göre belirlenmez; kendi saflık derecesiyle belirlenir.' Sanatçı da altın gibidir. Bulunduğu, durduğu yere göre saygınlığı belirlenmez. Bu, dayatılmış ve sonradan öğretilmiş bir anlayış kalıbıdır. Diğer yazarın iyi ya da kötü olması kimsenin iyi yazar olmasıyla ilgili değildir. Düzeyleri hakkında karşılaştırma yapabilmek için somut bir kanıt da yoktur elimizde. Sınırsızlık, sonsuzluk ve özgürlük ortamında üretilmelidir her yapıt. Kimin ne yaptığını ve kimin nerede durduğunu küçümsemek bağnaz bir yaklaşımdır. Birinin yanında durduğu için şişinmek, kendi yetkinliğini kanıtlayamamış kişi tutumudur; başkalarına karşı dilsel şiddet kullanmak ise eğitimsizliktir.

Edebiyatı şiddetten uzak tutacaksa, daha doğrusu toplumda şiddeti önlemeye yönelik edebiyatın işlevini etkin kullanacaksa; önce yazar ve şair olarak, şiddetin kaynaklarından kendimizi arındırmalıyız. Dilimizden, kalemimizden uzaklaştırmalıyız. Dilsel şiddet, tek başına bir eylem/olgu değildir; içimizde yatan asıl

şiddetin dışavurumudur. İster istemez kalemimize yansır. Okura aynı şekilde geçer. Okuru estetik yaşantıya yöneltmek yerine, şiddet eğilimli bir varlığa dönüştürür. Kadın, çocuk veya toplumun her kesimine karşı şiddet, içsel bir sıkıntının sonucunda ortaya çıkar. Bu sıkıntılar, sanat ve yazın gibi alanların gücüyle azaltılabilir. Yeter ki yazar ve şairler, son zamanlarda olduğu gibi içlerindeki şiddeti sağa sola cömertçe saçmasınlar. Ön almak için öncelikle yazar ve şairler dikkatli olmalılardır. Geçmişte kalmışlar gibi, şiire silah, eleştiriye mezarıcı, öyküye gardiyan ve denemeye bildirge görevi verilmemelidir. Şiiri veya yazınsal metni, öteki üzerinde üstünlük kurma gereci olarak görmemeliyiz. Şiirin/sanatın hedefi, okuru ezmek ya da ötekini dövmek değildir; okuru estetik yaşantıya sokmaktır. 14 Aralık 2019 Narlıdere/İzmir

PARADİGMA DEĞİŞİMİ

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Şiir Sarnıcı (e-dergi)'nin blog başlığı açıklamasında: “Türk yazınındaki kalıplaşmış edebiyat anlayışını ve yayın kültürünü kırıp sanat bilimi ışığında; çağdaş, tarafsız, çıkarsız ve nitelikli bir yazın ortamı kurmak istiyoruz. Dünyadaki tüm yazar, şair ve okurları bu ortamda buluşturmaktır amacımız. İyi sözü, iyi dizesi ve sağlam öyküsü olan her sanatçı; yer alabilmeli dergimizde. Bilgi çağını yaşıyoruz. Ayrılmışlık, bölünmüşlük, öğreti, inanç gibi sınıflandırmaları bir yana atıp şaire-şiire, yazara-kitaba, bilime-sanata değer yüklemeliyiz. Sanatsal ve estetik değer üretecek imgelem dünyasının kapılarını aralamalıyız. Tarihten miras aldığımız sanatsal bilgiyi aşmanın zamanı geldi ve geçiyor.” diye yazdım.

Günümüz şair ve yazarlarını, özellikle yazın konusunda ciddi çalışmaları olan yazın emekçilerimizi, bu tümceler ilk bakışta rahatsız edebilir. Bilgiye, sanata, yeniliğe, deneyime ve emeğe sonsuz saygım olduğunu öncelikle söylemeliyim. Maksadım, geçmiş ve bugünün yazarını-şairini irdelemek değildir. Sanatta geleceği kurgulayıcı tutumların önünü açabilmektir. Geleneksiz gelecek, geçmişsiz bugün, deneyimsiz yenilik olmaz. Bunları düşünebilecek bilgi birikimine ve bilince sahip insanlarız. ‘Saf Sanattan İnsana’ isimli kuramsal kitabımda da kerelerce yinelediğim gibi Türk yazınında paradigma (değerler dizgesi) değişimine gereksinim vardır. Salt yazında değil; şair ve yazarın, insana yaklaşımında da paradigma değişimine ivedilikle gereksinim vardır.

“Paradigma, bir bakış açısıyla oluşan değer, düşünce, inanç ve tekniklerin bir dizisidir. Sadece bilim alanına özgü bir kavram değil, bireyin günlük hayatında etkin olan düşüncelerin, değerlerin ve algıların bir bütünüdür. Bir olaya farklı bakış açıları

ve geliştirilen kavramsal algılar, paradigmanın kısa tanımları olarak görülebilir.¹⁴” diye tanımlanabilir. Paradigma değişimi, haydi deyince olacak bir şey değildir. Zaman, anlayış, birikim, deneyim ve özellikle bilimlere egemenlik gerektirir. Sanat, insan ve dünyaya; daha ayrıksı bir açıdan bakmayı gerektirir. Ahmet Haşim’in bülbülünü, İlhan Berk’in ritüellerini bir yana bırakıp şiirin felsefesi ve felsefenin felsefesine sarılmakla olasıdır. İnsanın algı-anlama-düşünme edimi ile bilgi, çok hızlı evriliyor; bunları yakalamadan çağın şiirini yazamayız; hele geleceği kucaklayan şiiri asla. Şiir, kuramların ve felsefenin arkasında gizlidir; bütün sanatlar gibi. Bu gerçekliğin ayırdına varmak, yine bilginin bilgiyi açığa çıkarması ve bilincin bilgiyi işleyebilme yeteneğine bağlıdır.

Türk yazını ve yazın emekçileri arasında şöyle bir gezinti yapalım ve hangi konularda paradigma değişimi önceliklidir görelim:

Bugünün yazarı ve şairi, şiir tanımlanamaz diyen bir mantıktan artık kopmalıdır. Şiirin de tanımlanabilir bir sanat alanı olduğunun ayırdına varan bir bilinç dünyasına evrilmek zorundadır. Bilimsel sonuçlar, şu yorumu yapmamıza olanak tanıyor: Dünyada tanımlanmayacak hiçbir şey yoktur; yeter ki o alandaki veri ve bilginiz yeterli olsun. Ölçülemeyecek hiçbir şey yoktur; yeter ki ölçü aygıtı ve biriminiz uygun olsun. Şiir gibi açık dokulu kavramların tanımlanabileceğini ve tanımının da açık dokulu ve dinamik olacağını göreceğimize sahibiz. Şiir, sınırsız somut ve soyut bir evrenin dilsel var olanıdır; tanımı yine o evrenin içindedir. Sanatta, daha özelinde şiirde paradigma değişimi, eski bilgi ve yorumların sağlıklı bilgi ışığında yeniden irdelenmesiyle başlayabilir. Sanatın kuramsal ve felsefi yönünü, çağın bilgisiyle açığa çıkarmadığımız sürece, geçmişini yinelenmekle yetinmek zorunda kalırız. Değişimin gerisinde kalmak, yok olmak demektir.

Yenilikçi şiirden söz edilir çoğu söylem ve metinde. Yeni şiir söylemleri arkasında, bildiriler (manifestolar) dolaşır ortalarda.

¹⁴ <https://www.iienstitu.com/blog/paradigma-nedir>

Yazınsal bazı teknikler dışında bunların içeriğinde kuramsal tespit ve paradigma değişimine ön ayak olacak bir yaklaşım görmedim henüz. Şiir; yerleşik beğeniye, alışılmış, kalıplaşmış söz öbeklerine karşı elbette kendini yenilemelidir; ancak kendini yenilerken var olanı reddetmek yerine; geçmiş bilgiyle geleceği kaynaştırmak, onu çağdaş bir biçimde dönüştürmek zorundadır. Ne yıkmakla bir sonuca varılabilir ne de geçmişe bağlı kalarak yeni şiir üretilebilir. Deneyimler gösteriyor ki yenilik; bilginin bilgiyi üretmesiyle, bilginin anlamı, anlamın anlamı genişletmesiyle olasıdır. Salt şiirde değil, gerçekte her olay ve olguda bu ilke geçerlidir. Önümüzde metinler arası ilişki, tarihsel bilgi, bilginin sürekliliği, anlamın anlamı büyütmesi gibi gerçeklik; tanımlı dururken, şiir sanatı gelenekten beslenmeli mi beslenmemeli mi gibi anlamsız sorular, tartışma konusu olarak dergileri işgal etmemeli artık. En azından şiir adına manifesto diye ortalara kişisel algı ve sapkınlıkların izdüşümü çizilmemeli. Sanatta yenilik ve yaratıcılık; görme, duyma ve bilginin değişimiyle doğru orantılıdır. Şiirde yenilik, toplam akılla ve sağlam bilgiyle yapılır; kısıtlı bilgiyle değil. Kuramsal bilgiden kaçınan ve sanatı bilimle iç içe düşünemeyen bir anlayış, sanat bildirisi oluşturmayacağı gibi ne yeni şiir yazabilir ne de başka alanlarda küçük bir yenilik ortaya koyabilir. Yazar-şair, sanatta yeniliğin önünü açmak istiyorsa başını kaldırıp dünyaya bakmalı, bilimin kılıcını kuşanmalı ve sanata yönelik yeni bilgi üretmelidir.

Sanatı, öğreti ve inançların küheylanı olarak gören jokey şair ve yazarlarımız çoğunluktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda bölünmüşlüğü, ayrılmışlığın, kalıplaşmışlığın ve taraftarlığın en görünür alanı olarak karşımıza çıkıyor. Yazın platformlarının büyük çoğunluğu bu eksen üzerine oturtulmuş ve her biri kendince bir duruş yüceliği safsatası uydurmuştur. İnsana ve yaşama karşı her birey, duyarlı bir duruş sergilemek zorundadır. Her yazın ortamı, sanatsal ve estetik değer için çabalamalıdır. Herkes, topluma, toplumsal olgu ve olaylara duyarlı olmalıdır. En

iyiye en güzele yönelten tutumları sanatta öncelemelidir. Öncelik; insandır, candır, yaşamdır. Sanatçıysa eğer kişi, zaten yaşama ve insana karşı yüksek değerler ile yaşamsal gereklilikler açısından içsel bir zorunluluk taşıyor demektir. Herkesin bir din algısı ve siyasi görüşü vardır elbet. Edebiyat, din algısı ve siyasi görüşünüzü kanıtlama ve yaşam alanına sürme yeri değildir. Dilimiz; bilim ve sanat dili olmalıdır. Bilim ve sanat, insanlığın ortak dilidir. Bir tarafın algısı ve çalgısıyla söz ya da nesne üretemez. İster sanat ister başka bir alan olsun, her alanda bilim ve onun yolu dışında kurgulanan her sözde dik duruş, bir gün bükülmeye mahkumdur. Sanat ve sanatın çıktıları, tarihin en başından beri sürekliliğini korumuştur ama hiçbir öğreti ya da inanç, sürekliliğini koruyamamıştır. Bu açıdan bakıp şiirde değerler dizgesinin özellikle sorgulanması gerekiyor. “Cami ne kadar büyük olursa olsun imam bildiğini okur” diye bir ata sözümüz vardır. Ben ne dersem diyeyim; “Politik bilinç olmadan şiir yazılamaz” diyen bir akıl, sorgulama yapamaz. Ondandır; çağdaş, aydınlık, sınırsız bir evrenin varlığını görmesini bekleyemeyiz. İşte bu noktadan hareketle, bu alanda paradigma değişimine yönelecek yeni bir bakış açısı üretilebilir mi? Yazın kültüründe dönüşüm gerektiren en önemli nokta burasıdır.

Şiiri, salt dil konusu olarak gören edebiyat severlerin varlığı çoğunluktadır. Şiir, dil demek değildir; dil, şiirin yalnızca gerecidir. Sanat alanıdır; dil sanatıdır ama dilin kendi sınırları içerisinde değerlendirilemez; sanat bilimiyle ele alınması gerekir. Şiir yazılarına baktığımızda, büyük bir çoğunluğu, dil ve dilin sınırlarını sorgulayan yazılardır. Oysa şiire sanat alanı gözüyle baktığımızda önümüze çok ayrıksı sorular çıkacaktır. Örneğin, her şeyden önce karşımıza bütün sanat alanlarının temel bileşeni estetik bilimi dikilecektir. Sonra insan bilimlerinden olan sosyoloji, psikoloji ve felsefe, temel uğraşı alanımız olacaktır. Dil-düşünce-akıl-sanat ve bilimin birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu net olarak söylemektedir. O zaman, “Şiir sözcükle yazılır, şiir duyguyla

yazılır, şiirde anlam aranmaz, şiir yaşanır yazılır, şiir akıl dışıdır, şiirin ölçütü olmaz, şiirde duygular anlatılır...” gibi altı dolduramayacak tartışmaların yüzeysel söylemler olduğu ortaya çıkar. Şiirde propaganda dili, irşat dili kullanmak yerine sanat diline yöneliriz. Ayrıca, şiire ve şaire ödül, övgü ve yergi; biraz olsun anlam kazanır. “Körler sağırılar birbirini ağırlar” mantığından kurtulmak için bir basamak olur. Bunun yanında, okur odaklı, eser odaklı, şair odaklı veya izlenimci eleştiri mantığını bir kenara atıp öz ve içeriği, sanat değeri oluşturan öğelerde aramaya yöneltir. Kısacası, sanat ve insan ilişkisinde var olmayan yakıştırmaları bir kenara buruşturup atmamızı sağlar. Hiçbir şey söylemeyen, sanat değeri olmayan, duygu değeri taşımayan, öykünen ve alışlagelmiş bağırın şiir yazmaya paydos diyebiliriz. Artık çağdaş sanat anlayışı, doğayı veya nesneyi birebir tuvale yansıtmayı, öykünerek rastgele sözlerle dize kurmayı sanat kabul etmemektedir.

Şair ve yazarın, okur nezdinde saygınlığı nedir? Asıl sorgulamamız gerekense şairin, şair gözünde saygınlığı nedir? Açık sözlü olmalıyız. Dergi, kitap, gazete ve diğer yayın ortamlarında, yayımlanan bir yapıtın maddi ve manevi karşılığını alan kaç yazar vardır? Neden soruyorum bunları? Şairin, şaire saygısı yoksa, her fırsatta birbirlerine dilsel şiddet uyguluyorlarsa okurun şaire saygı duymasını bekleyemezsiniz. Yapıtını gönderdiği derginin editörü, yapıtını aldığına yönelik bildirimde bulunma inceliğini göstermiyorsa bu ortamın havasını koklamayan okurdan saygınlık beklememelisiniz. Şair ve yazar, yeni bir şeyler üretme çabası taşır. Üretirler de. Peki yapıtları, ne kadar saygınlık görür şair-yazarlar arasında, komüne kayıtlı değilse?

İyi yapıt, iyi bilgi ve yeni bilgiyi görmezden gelmek, salt bilgi ve yazar-şaire haksızlık değil, bütün insanlığa yapılmış bir haksızlıktır. İyi bilginin örtülü kalma gibi bir korkusu yoktur ancak geç kalınma sorunu vardır. Bilgiyi geç ayırımsamak ise sanatsal gelişimi geciktirir; bu da şairin bilinciyle ilgili bir durumdur. Şiir sanatında

olduğu gibi eski çağ söylemlerine sığınıp yeni bilgiyi görmezden gelmek, şairin kendisine ve şiire yapabileceği en büyük kötülüktür. Komüne kayıtlı değilseniz ağzınızla kuş tutsanız kimse görmez. İkinci nedense, bilgiye ve bilime karşı bilinçsizliktir. Türk sanatında daha özelinde Türk şiirinde, paradigma değişiminin gerekliliği buralarda kendini gösteriyor. Bilgiyi ve bilimi önümüze koymak; geleceğe yol almak için hantallıktan kurtulmak ve dinamik olmak gerek. Bu da ancak Türk şiirindeki bazı tabuların sorgulanıp yıkılmasıyla olasıdır. Ayrıca şunu da belirtmeliyim: Türk şiirinin önündeki en büyük engel Türk şairinin kendisidir. Türk şiirinde paradigma değişimi şairin değişimiyle başlayabilir; bu da birkaç kuşak gerektirir kanısındayım.

Sanatın tüm alanlarında olduğu gibi şiirin amacı, okura bir şeyler öğretmek, algısını güdülemek, düşüncesini değiştirmek, yapılandırmak veya dönüşüm yaratmak değildir. İnsanda duyarlılık yaratmak ve sevmeye duygusunu güçlendirerek yaşam sevinci doğurmaktır. Bilincini olgunlaştırmak ve sevgi kavramını bilincine yüklemektir. Oysa Türk şairi, okurun düşüncelerini yapılandırma kaygısı altında şiir yazmıştır ve halen büyük bir çoğunluk bu kaygıyla şiir/öykü/roman yazmaktadır. Sanatın işi, okurun inanç ve öğreti dünyasını düzenlemek değildir; ruh dünyasını düzenlemektir. Duyarlılık yaratarak okurda yaşam sevincini doğurmaktır. Öyleyse sanat adına taşıdığımız kaygı ve bakış açısı değişmelidir. Değerler dizgesi, değişmelidir. Sanatı daha özelinde şiiri, küheylan olarak gördükçe elinde kırbaçla dolaşan jokey çok olur.

Özet olarak, Türk sanatı daha özelinde Türk yazını, bilimsel veri ve kuramlarla sorgulanmalı ve paradigma değişimini gerektiren değerleri olgunlaştırmalıdır. Yazın; toplum düşüncesinin, imgelemenin ve tasarım yeteneğinin önünde olmalıdır. Toplum düşünce ve düşünün önünde değilse kendi kendini öldürüyor demektir. Günümüzde olduğu gibi aktarma bilgiyle kendini var

kılmaya çalışmak, yazının gelişmesine değil; öykünmenin kronikleşmesine yol açar. 10.02.2021

KENDİMİZE BİR MASAL ANLATMALIYIZ

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Yazın yolcularının inançlarını, duygularını ve kabullerini yıkmak istemem ama belirtmem gereken birkaç durumu da yazmadan geçemeyeceğim. Konumuz; şiir, edebiyat daha genel söylemle sanat ise oturup biraz geçmişimize sonra da ayrıntılı günümüze bakmak zorundayız. “Görünen köy kılavuz istemez” diye bir atasözümüz vardır. Şiir ve yazın sanatının kapalı yanlarını görebilmek için veriye dayalı değerlendirme yapmalıyız; kulplu önyargılarımızı bertaraf ederek... Bilim, sanat ve insanlığın evrensel olduğu düşüncesinden hareketle; veriye ve deneyime dayalı bilgiye yaslanarak...

Pek çok konuda doyuma ulaşmış kuşaklar olarak bizler, göğsümüz kabarak şiirimizden, edebiyatımızdan, sanatımızdan haklı olarak söz etmek istiyoruz. Tarihin sayfalarına ayrıntılı baktığımızda, kayıt altına alınan dönemden (7. yy'dan) bu yana yeni imgelem olanaklarının önünü açmak yerine hep öykünme, diğer adıyla taklit denizinin içinde var olmaya çalışmış bir geçmiş var elimizin altında. En yakın örneği, Arap ve Fars kültürünün etkisiyle yaratılan divan edebiyatı. Tarih öncesi Köktürk ve Uygur alfabesi varken Türkçeye uygun alfabe bunca yıl oluşturulamamış. Haberimiz bile olmamış böyle bir alfabenin varlığından. En sonunda zorunlu olarak Latin alfabesi uyarlanmıştır. Günümüzde akademisyenlerin deyimiyle “Batı kültüründen etkilenen Türk Edebiyatı” gibi eleştiriden ödül sistemine kadar daha pek çok konuyu, savıma örnek olarak verilebiliriz. Bu gerçeği, hamaseti ve güdülenmiş aidiyet duygusunu bir kenara koyarak kendimize itiraf etmek zorundayız. Bilgi evrenseldir; ırk anlayışı, kutuplaşmış siyasi yaklaşım, inanç,

öğrenilmiş aidiyet algısı bir yere kadar geçerlidir. Bugün, gerçekle yüz yüze gelmek için bilginin evrenselliğinden yola çıkıp veriye dayalı değerlendirme yapacak birikime sahip olduğumuzu düşünüyorum.

Derin bir kültüre ve köklü geçmişe sahip bir toplum olarak neden edebiyatta öncü konumunda olamadık? Geçmişimizde edebiyatın çoğu türünde yapıt üretmiş bizler, neden roman, şiir, öykü bilgisini transfer yoluyla öğrenmek durumunda kalmışız? Açık söylemek gerekirse ben, sanat ve edebiyatımızın, bizim dışımızdaki kültürlerin etkisi altında taklit ve öykünme biçiminde gelişmesini, transfer bilgiyle dönüşmesini sağlıklı bulmuyorum. Böyle bir yaklaşımı, böyle bir beklentiyi dahası diğer kültürlerin bilgi varlıklarından nemalanma tutumunu sevmiyorum ve bu tutuma tamamen karşıyım. Hatta kendi kendini ve sahip olduğu kültür varlıklarını aşağılayanın ustaca hazırlamış renkli bir kılıfı olarak görüyorum. Elbette sanat, güneş ışınlarına benzer; yansıdığı bölgeyi kendi rengine çevirir. Bilgi de öyle; kolay yayılır. Zaten bu yüzden sanat evrenseldir diyoruz ya... İnsan bilinci ve beğenisine göre doğruluk ve uygunluk değeri yüksek olan kavramlar, din-dil-ırka bakılmaksızın genellik taşıyan durumlardır. Dolayısıyla yerel ya da evrensel olduğunu varsaysak bile genellik taşıyan insan algısı, sanat yapıtının içerik ve biçimine yön verir. Yoğun iletişim ortamında da, en Batı ile en Doğu arasındaki mesafe küçülerek sanatta biçim ve içerik en uygun olana yönelir. Ülke geneline ve önde gelenlerin anlatımlarına baktığımızda, ne yazık ki lisans eğitimi ders kaynakları dâhil, öykünme ve tarihlendirme dışında bir şey yapmamanın açık örneğini oluşturan bir süreklilikle yüz yüzeyiz. Sonuç olarak her sanat dalı dünya üzerindeki etkinliklerden etkilenir; ne var ki bizim yaptığımız gibi kendi ufkumuzu köreltip başkalarının ufkunda rota aramak bana çok aşağılayıcı bir durum geliyor. Biraz ayrıntılı baktığımızda bu durumun bugün de sürekliliğini koruduğunu görüyoruz. Söylemeye çalıştığım şey; bilginin genelliği ve bilimin

evrenselliği çerçevesinde daha özgün, yaratıcı, yön verici, bilgi üretici ve izlenir olabilecek donanımlı insan gücüne sahibiz; ne yazık ki bu gizil gücü kullanamıyoruz. Birincisi, bunun nedenlerini araştırmamız gerekir. İkincisi ise, isterseniz sağduyumuzu yanımıza alıp kişisel olarak enine boyuna ayrıca sorgulayalım. Var olandan değil; sanat adına bugünkü bilgi varlıklarımızla var olması gerekenden yola çıkalım... Elbette var olması gerekenden yola çıkmak, altyapı ve öngörü gerektiren bir durumdur. Bu durumun üstesinden gelmek için özgüven dışında; altyapı, öngörü ve sezginin insanımızda var olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Diğer taraftan sanatın özü ve estetik tavrı; biriciklik, özgünlük ve duyumsallığın içinde var olan bir olgudur. Bir yerlerden bilgi transferi yapmak yerine kendimiz sanat bilgisini üretmeyi denesek, en azından bu anlamda baksak şiire, öyküye, romana... Örneğin şiirin, keşfi tamamlanmamış çok fazla kapalı alanı var. Ne var ki akademik eğitim de dâhil, şiirin tarihsel bilgisi üzerinde çalışmak dışında yaratıcılık ve gelişim yönüyle ilgilenen sağlıklı kaynak ya da eğitim ortamı bulmak zor. Yapılmışı tarihlendirmek akademik eğitimin asıl işi değil kanımca... Onun işi, tarihsel bilgiyi irdelerken konunun felsefesinden yola çıkarak açılmamış alanların yolunu açmak olmalıdır. Dahası bu anlamda insan yetiştirmektir. Bu yaklaşımda olmadığımız sürece -ki olmamış- akademik personel dâhil şiirin önde gelenleri, gelecek için sağlıklı bilgi üretemezler; bilgi transferi yapmak dışında katkıları olmaz. Örneğin günümüz şairlerinin kitaplarını inceleyip şiir düşünceleri hakkında sıradan yorum ve çıkarımlar yaparak makale yazdığını sanan, deneme türü metnini makale türü adı altında hakemli dergide yayımlattığını söyleyen, hakemli derginin de bu yazıyı makale diye yayımlaması gerçekten üzerinde ısrarla konuşulması gereken bir konudur. Makaleyle deneme arasındaki mesafeyi henüz kavrayamamış bir eğitim altyapısına mı sahibiz, diye sormadan geçemeyeceğim. Abarttığımı düşünmemeniz için bir örnek daha vereceğim: Tarihe dönüp baktığımızda İlk Türkçe

yazıların (Göktürk, Uygur Metinleri, Yazıtları) çözümünü bile Türkçe konuşmayan insanlar yapmış. Türkçe konuşan ulusların akademisyenleri bunları sonradan duymuş ve henüz bir şeyler kopya ederek sınırlı da olsa bizleri bilgilendirmeye çalışıyorlar. Ulusalçılık ya da ırkçılık yaptığımı düşünmeyin lütfen; biraz geçmişe tarafsız baktığımızda önemli bir sıkıntının varlığını, bugün bile tuttuğumuz yol ve yöntemin işlerlik derecesinin ve işlevinin düşük olduğunu görebiliriz. Ayrıca edebiyat alanında akademik eğitimin çerçevesine baktığımızda bir şeylerin eksik ve bilinçsizce uygulandığını görüyoruz. Örneğin, edebiyat bir sanat ve aynı zamanda bir bilim dalıysa –ki ders kitaplarında öyle yazıyor- estetik bilimini okumayan bir edebiyatçıdan bir yapıt hakkında yorum yapması ya da edebi bir yapıt üretmesi ne kadar sağlıklı olabilir? İçerik ve biçim hakkında nasıl bir tavır almasını beklersiniz? Eleştirmen veya edebiyat eğitimcisinin, edebiyatın estetik değeri konusunda yorum yapabilmesi ne kadar bilimsel olabilir sizce? Bütün bunları önümüze koyup daha ayrık ve yaratıcı bir çıkış noktası belirleyebiliriz. Hem siyasi hem de insan kaynakları olarak, genel ve bilimsel önlemler alınmazsa eğer çok iyi bir sonun beklemediğini şimdiden söyleyebiliriz.

Anlamsız bahaneler üretmenin bir yararı yoktur. Siyasi yönelimlerin hatta ideolojilerin bile ithal olduğu kanıksanmış bir anlayışın gölgesinde varlık bulmaya çalıştığımızı yadsıyabilir misiniz? Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Mustafa Kemal, kısmen özgün bir model uygulamaya çalışmış ne var ki biz çeşitli bahanelerle kazanımların altını boşaltmışız ve boşaltmayı sürdürüyoruz. Beynimize nakşedilmiş ithal kültürün pas kokuları altında aydınlığı çıkmaza nasıl sürükleriz, çabalıyoruz. Geçmiş başkalarının ağzından dinliyoruz; bugün, popülist uygulamaların kurbanı edip gelecek kaygımızın olmadığı bir rahatlıkta yaşıyoruz. Üniversiteye gitsen, kahveye gitsen ya da rastgele bir toplantıya katılsan, görüyorsun ki herkes o kadar bilgili ki hiç kimsenin diğerinin bilgisine ihtiyacı yok; herkes her şeyi biliyor. Buna

karşın, özgünlük ve biriciklik ilkesini koruyan ortada üretilmiş gözle görünür bir değer yok sayfaları karıştırdığımızda... Gerçekliği ve uygulanabilirliği düşük öykülerle bilim yaptığımızı düşünüyoruz. Fen bilimleri için aynı şeyi söyleyemem ama özellikle edebiyat gibi sosyal bilimler alanında hikâyeden öte elle tutulur, dişe dokunur bir sonuç görmediğimizi fen bilimlerinde lisans sosyal bilimlerde yüksek lisans deneyimime dayanarak söyleyebilirim.

Tarihteki ilk yazılı kayıtlardan 18. yy'da haberdar olunması, 18 ve 19. yüzyıllarda yaşamış ve günümüze eser bırakmış pek çok sanatçı hakkında bile sağlıklı bilginin yokluğu, yukarıda açmaya çalıştığım konuyu farklı açıdan destekleyen örneklerdir. Kayıt tutmadığımız gibi, sanatın felsefesine ilişkin küçük bir açılım gösteren belli başlı kaynağımız olmamış... Varsa bile dünyanın modern sanat dönemine geçtiği zamanın berisindeki kayıtlar; onlar da bir yerlerden alınmış, kopya edilmiş ya da derlenmiş bilgiler... Örneğin, Divan Edebiyatının felsefesi, tamamıyla transfer bilgiyle derlenmiş. Her alanda olduğu gibi sanat dallarında da tarihsel bilgi büyük öneme sahiptir; yadsımıyorum. Ancak, tarihsel bilgiyle uğraşacak kurumlarla bilgi üretecek kurumlar ve görevleri farklı olmalı. Bana göre bilgi üretebilecek kurum olarak en başta geleni fakültelerdir. Gördüğüm kadarıyla halen öğrencisi olduğum fakültenin, bilgi üretmesi şöyle dursun bilgiyi doğru transfer etmekte bile sıkıntı yaşıyor. İdeolojik algısı, inancı ve kabullenilmiş aidiyeti çerçevesinde bireysel bilgi aktarımı söz konusu... Örneğin Hoca Ahmet Yesevî'nin hurma rivayetinde olduğu gibi şehir efsanesini keramet adı altında öğrenciye gerçek bir olay gibi sunarken bir akademisyen oturup düşünmelidir. Yazım ve imlemeyi doğru kullanamayan, güncel olmayan bir dille konu anlatmaya çalışan, şehir efsanelerini ders kitaplarında gerçekmiş gibi öğrenciye sunan, öykünmeden öte geçmeyen çıkarımları örnek versem, sanırım içiniz acır; benim acıyor.

Karamsar bir tablo çizmek yerine daha ılımlı ve iyi yanlarını gösteren bir hava yaratabilirdim bu denemede. Yapılmışı hor görmek ve geçmişte hiçbir şey yapılmamış gibi bir anlam oluşturmak istemem, bunca yıllık birikimi de bir kenara koymuş değilim; okurda böyle bir kanının oluşması da çok sağlıklı değildir, farkındayım. Evreni ne kadar geniş ve ne kadar derin okuyabilmişsek o kadar da yeni ürünler vermişiz. Edebiyat sanatının gerçek dünyayla ilişki kurmasını ve gerçeğe kurduğu ilişkide Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa ve Şinasi gibi dönüşüm çarkının dişlilerini, Fikret'i, Nâzım'ı yok sayamayız elbet; bayrağı onlardan teslim alan kuşakları da... Ne var ki ben bu metinde var olandan değil var olması gerekenden yola çıkıyorum. Örneğin yapılmış inceleyerek/açığa çıkararak unvan alan akademisyeni değil; yapılmamış yani yeniyi üreten akademisyenin unvan alabildiği; hak eden yapının ödüllendirildiği bir sistemden; sanat ve eğitim ortamından söz ediyorum. Bu ortam nasıl oluşturulur; genelin kolaycılık anlayışı, kopi-pest tutumu, popülist yaygınlık, asılsız övgü, yeterlilik düzeyi düşük hak edilmiş unvan, gerekçe açıklamaktan aciz kurulların sanat ödülü vermesi gibi pek çok aksaklık nasıl önlenir; çok kolay bir değişim ve dönüşüm gibi durmuyor. Bedel ödenmeden de böyle bir dönüşüm ve değişimin olamayacağını biliyorum. Yine de iyi düşünmek, doğrunun, iyinin yerini bulacağına inanmak gerek...

Edebiyatın temeli masalarda gizlidir. Hatta şiir, masalların üzerine bina edilmiştir; aslında edebiyatın her dalı... Toplum olarak kendimize bir masal anlatmalıyız. Çünkü masallardaki düş ve imgelem olanakları, inanın sahip olduğumuz bilgiden çok daha fazla kullanılabilir bilgi üretme gizilgücüne sahiptir. Belki o zaman yukarıda sözünü ettiğim sıkıntıların ayırdına varırız ve yavaş yavaş transfer değil, bilgi üretmek için kolları sıvarız. En azından akademik eğitimi, şöyle sağından solundan silkeleyerek niteliğini artırabiliriz. Yönetici olarak bulunmadığım sadece öğrenci olarak bulunduğum fakülteler hakkında daha somut bilgi vermem çok

olası değil, ayırdındayım. Ne var ki ulusal ve uluslararası istatistiki veriler, yurdun dört bir yanına dağılan insan kaynakları; ele alınır, dişe dokunur bir sonucun olmadığını bize gösteriyor zaten.

Bu sorunları dile getirmekteki amacım, sanatın özelde edebiyatın yolcularını uyarmak ya da kulaklarına su kaçırmak değil. Günümüze kadar kazanılmış değerleri ve birikimi yok saymamız da olası değil. Yaratıcı ve yeni bilgiler üretebilecek gizilgüce sahip olduğumuzu, donanımlı insan gücümüzün varlığını bir kez daha vurgulamak istiyorum. Genlerimize örülmüş o sisli dünyanın pasından kurtulmanın ve evreni daha sağlıklı okumanın bir yolu olmalıdır. Aslında herkesin bildiği, her ortamda tartıştığımız ama uygulamada gerçeğini göremediğimiz alışılıp sıradanlaşmış sorunları dile getirdim bu denemede. Bu sorunları, çok yakında yaşadığımız acıklı darbeye olduğu gibi, bilmedik duymadık gibi bir durumun oluşmasına karşı gelecekte sıradan bir anımsatma olsun düşüncesiyle kayıt altına almak istedim. Umarım yakın geleceğimizde tekrar tekrar üzerinde düşünülecek alışılmış bir durumun görünürlüğüne katkı sağlamışımdır. Kendimize öyle masallar anlatmalıyız ki her birey, o masalların yumuşaklığında büyüsün ve gerçeğini yaşayacağını duyumsayabilsin...

10 Ağustos 2024

SÖYLEM

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Şiire ve sanata yönelik neyi, ne zaman, nerede söylemek gerek işte ben bunu pek beceremedim. Sanırım söylediklerim çok uçuk geliyor çoğu kimseye. Kalabalığın söyledikleriyle de bir türlü barışık ve koştur olamadım. Alışagelmiş söylemlerin sağından solundan baktığımda illa ki bir yanının açık olduğuna tanık oldum. Bu yüzden sanatın özellikle de şiirin her yönünü en ayrıntısına kadar araştırıp kendimce bir sonuç çıkarmaya yöneldim. Sonuca giderken, bakılması ve incelenmesi gereken yolları belirlemeye çalıştım. Değişik yöntemlerle nasıl daha iyi bir sonuca gidilir, her açıdan sorguladım. Bu nedenle, şiir için etkin sonuç verecek bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum.

Özellikle şiir sanatında şiirin felsefesiyle değil de yerleşik, kalıplaşmış söylemleriyle yazıp çizerseniz daha çok ilgi görürsünüz. Hatta daha iyi şair ve daha çağdaş bir yaklaşım sergilediğiniz düşünülür. Pek çok sanatseverin duygularına rehberlik etmiş görürsünüz. Biraz da kişi bağlamında yazılarınızda övgü içerikli, yandaş tümceler kurduğunuzda izlenmeye değer hatırlar bir şair oluverirsiniz. Bunun tam tersi, genel söylemlerden farklı, şiirin içeriğinden hele şiirin temelinden söz ediyorsanız, sıkıcı olmanız kaçınılmazdır; boşa kürek çekiyorsunuzdur. İnsan doğasıdır, sanat konusunda doğrudan sonuca gitmek ister. Örneğin şiirinin herkes tarafından okunup alkışlanmasını ister; zamanının en iyi şiirini yazmış gibi... Hatta yazılmış şiirlerde ne var ve bu işin temelinde ne yatar, bakmaksızın. Beğenilmekten ötesi gereksiz bir uğraştır. Beynimizin çalışma yöntemi de sonuç odaklı değil mi? Sözü çok dolaştırmayayım. Şiir sanatı, öylesi geniş bir uzama sahiptir ki sınırsız bir düş dünyası gerektirdiği gibi sonsuz bir bilgi kütlesi ister. Başka şekilde söyleyelim: Kullanılabilir bilgi ve kültür

varlıkları, şiir sanatının temel besin kaynağıdır. Bu kaynaklar, kişinin düş gücüyle yoğrulabiliyorsa sanatsal bir şeyler üretilebilir. Tersı durumda hiçbir işe yaramaz.

Öncelikle metin boyunca kullanacağım ‘söylem’ terimini biraz açayım ki neye niçin karşı durduğum anlaşılsın. Şiirin öğrenilmesine, anlaşılmasına, çözümüne, eleştirisine ve yazılmasına yararı olmayan ama şiir yazınında ve etkinliklerinde dilden düşmeyen sözde felsefe görünümlü önemli sözlere söylem diyorum. “Şiirin tanımı olmaz; Şiir dili yapay bir dildir; Şiirde anlam aranmaz; Şiir anayasaya aykırıdır” gibi... Gelmiş geçmiş şairlerin söylediğı, zamanın bilgisine göre bir temele oturmuş gibi görünen pek çok söylemi peş peşe sıralayabiliriz. Bunların çoğı, bugünkü bilgimizle üzerinde duracak kadar bir anlam içermediğı gibi şiir üzerinde ayrıkşı düşünmeyi de engelliyor. Özellikle şiire yeni başlayanların bakış açılarını daraltıyor. Diğer taraftan hayran olunacak bir durum gibi öne çıkarıldığı için şiir sanatının boşlukları üzerinde çok fazla düşünölmüyor. O koca şiir dünyasını birkaç felsefe kokulu altı boş söylemlerle görünür kıldığımızı sanıyoruz. Hatta bunları doğrulamak için söyleşiler bile düzenliyor diğer taraftan şiire büyük hizmetler ettiğimiz kanısıyla huzura dalıyoruz.

Şiir düşünce dünyamızda şiir sanatının felsefesi değil de daha çok öyküleştirilmiş bilgi ve söylemleri, okur ve şairler tarafından fazlaca değer görüyor. “Şairin hayatı şiire dâhildir, sanat sanat için mi yoksa toplum için mi” gibi söylemler, inanın şiirin gelişimine küçücük bir şey katmaz... Bunlar felsefi görünümlü magazinsel söylemlerdir. Örneğın şiir ya da herhangi bir yapıt, doğrudan şairin düş dünyasının çıktısıdır, ürünüdür. Ekmek, aynı hamurdandır. Onun yaşamının dışında olması ya da şiire yaşamının giydirilmemiş olması felsefi ve fiziki olarak olası değildir. Bunu tartışmaya ya da büyük bir buluşmuş gibi öyküleştirmeye nasıl bir gerekçe gösterebilirsiniz? Öyleyse böyle bir şeyi söyleyip tartışmanın kime neye ne kadar yararı vardır,

herkes kendince sorgulayabilir. Sloganlaştırılmış pek çok söz ya da söylem, bana göre içerikle değil magazin kısmıyla ilgilenmekten başka bir şey değildir. Daha doğrusu söylemler üstüne kurulan bir sistem, işin özüyle değil de sağına soluna ilıştırılan gözle görülür süslü nesnelerle uğraşır. Ben şiir düşünce evrenimizi bu yargıya benzetiyorum. Şiirin öz ve içeriğiyle değil de söylemleriyle zaman kaybetmek ve bu söylemlerden tanınırlık devşirmeye çalışmak inanın ki köylü kurnazlığından öte bir tutum değildir. Bu arada ciddi araştırmacı, yazar ve şairlere haksızlık ediyorsam peşinen özür dilerim. Ben gözlemlerimden ve tanık olduklarımdan yola çıkarak yazıyorum. Böyle bir tutumun karşısında olmak ve bu konuyla ilgili bir şeyler yazmak biliyorum ki bana da bu işle uğraşanlara da bir yarar getirmeyecektir. Buna karşın farklı bir bakışın önünü açabilmek için, yine de saptamak ve görünür kılmak gerekir, diye düşünüyorum.

Deneyimlerini ve bize kazandırdıklarını bir kenarda tutmak koşuluyla yaşı geçkin şairlerimizi geçtim; onlara bazı şeylerin anlatılması, kemikleşmiş bilgilerinin aşılması, yaşamı ve şiiri algılayış biçimlerinde farklılık yaratılması olası değildir. Benim asıl ulaşmak istediğim genç şairlerimizdir. Ne yazık ki genç şairlerimiz de aynı şekilde şiirin söylem yanı sıra çok fazla ilgileniyorlar. Çoğu, kemikleşmiş bilgi hamalı olma yolunda iyi birer izleyiciler. Farkındayım, modelleri gibi düşünmek zorundalar, modellerine uyum göstermedikleri zaman adları silinecektir şiir dünyasından. Bu yüzden genç şairlerimizin de aynı geleneği sürdürme çabası içinde olması normal bir tutumdur. Biliyorum herkesin tuttuğu yol kendisi için en uygun olanıdır. Ne var ki lisansüstü eğitim almış, bilimsel araştırmanın ne olup olmadığını kavramış şairlerimiz de bu moda çevrimin dışında değillerdir. Bunlara ve düşüncelerine; dergi ve diğer iletişim kanallarında sık sık tanık oluyoruz. Şaşırtacak, bildiklerimizin üzerine yeni bir şeyler koyacak veri alamadığımıza göre durum söylediğimden çok farklı değil demektir.

Şiirin, her bilim alanından üzerine giyineceği çok şey vardır; özellikle insan bilimlerinden. Örneğin Yusuf Alper çok güzel bir iş yapıyor. Şiirin psikoloji ve psikodinamiğiyle ilgili çalışmaları var. Ben bu tür çalışmalara saygı duyarım. Sosyoloji, psikoloji ya da felsefe eğitimi almış bir başkası neden şiirin bu alanlarına girip ayrıntılı çalışmalar yapmasın! Bir araştırma görevlisi ya da bir akademisyen şair, bunun yerine neden diğer bir şairin öykülerinden ve söylemlerinden yağ çıkarmaya çalışır? Doğaldır ki hem akademik platformda hem de okur gözünde değer görülmediği için şiirin felsefesine ve bilimlerle ilişkisine kimse girmek istemiyor. Zaten okur da sanatsever de akademisyen de böyle bir istekte bulunmuyor. Çok ilginç tez konuları ve çok değerli metinler şiir yazınına kazandırılabilir. Tersine daha kolay yoldan hedefe ulaşmak için adı bilinir bir şairin ya da şairlerin şiirini herhangi bir açıdan irdeleyip çok önemli bir iş yapmış gibi kendilerini ve okurlarını oyalıyorlar. Bunlarla ilgili bir sürü tez çalışması var; açıp okuyabilirsiniz. Demem o ki şiirin bilimlerle olan ilişkisini açığa çıkaracak çalışmalar olmalı gelişim için. Çağa, değişime, insanın günden güne gelişen estetik algısına yanıt veren; şiir kültürünün oluşturulması çok zor olmasa gerek...

Kuşak belirleme çalışmaları, tür belirleme tartışması, bildirilerle şiir yönlendirme girişimleri; almış başını gidiyor. Şiir eleştirisiyle ilgili kaynak olarak gösterilecek eleştirel deneme neredeyse yok yazınımızda. Şiir dalında kitaba ya da şiire neden ödül verildiğini felsefesi bağlamında açıklayan bir seçici kurula tanık olmadım. Bir şiire ya da şiir kitabının nesine ödül verilir? Bunun doğrusu, estetik değerine ya da sanat değerine ödül verilir; şairin yaşamı tutuş biçimine değil. Seçici kurullar tarafından açıklanan ödül gerekçeli kararlarında şiirin estetik değerinden söz eden bir adet tümce duydunuz mu? Öğreti ve inanç güdümlü terimler şiirin başına musallat olmuş, şiirin öz ve içeriğiyle uğraşmaya bir türlü sıra gelmiyor, farkında mısınız? Estetik biliminin bile öğreti temelli yaklaşımlardan nemalanıp bilimine aykırı terimler

üretildiğini hepimiz görüyoruz; ne var ki farkında değiliz. Toplumcu estetik, mücadele estetiği, estetik bilinç gibi... Beğeni, beğenidir; beğenin türü, biçimi, yönü, yöntemi, yordamı olmaz.

Örneğin yaşamdan öğ almak için şiir yazan, kavgaya eden, karşıtlık anlayışı adı altında kendisine aşılarmış düşüncesini dayatan, bunun da en doğru yol olduğunu sanan; pek çok şiir düşünürümüz olduğuna tanık oluyoruz. Şiirin felsefesinden baktığımızda bunun öğrenilmiş bir tutuculuk olduğunu, kavgayla, karşıtlıkla, kindarlıkla estetik değer üretilemeyeceğini söylemek; erken bir yorum olur, biliyorum. Ne dersek diyelim; “Cami ne kadar büyük olursa olsun imam bildiğini okuyacaktır.” Elbette azımsamamak gerek, şiirin felsefesine hatta amacına ters de olsa çoğulcu yaklaşımın bir çeşnidir, olmalıdır da... Yaratıcı düşüncenin önünü açar en azından... Şiire yeni başlayanlar bilmelidir ki sanatın her dalında kavgayla estetik değer değil, kindar devşirilir. Bu doğrusal bir denklemdir ama eski kuşaklara bunu anlatmak olası değildir. Onlar için “Evrensel İnsan Temelli Dünya” henüz doğmamıştır ve yoktur... Varlığı fark edilmeyen ve duyumsanmayan bir şeyin anlatımı da olası değildir.

Kimsenin düşüncesini değiştirmek ya da düzeltmek gibi bir çabam yoktur. Kendimce sanata/şiire yeni bir bakış açısının yolunu aydınlatmaktır. Söylemlerle, yinelenen bilgilerle şiir sanatına yön vermeye çalışmak kendimizi oyalayıp şiiri etkisiz kılmaktan öte bir sonuç vermez. Oysa şiir sanatının uzamı öyle geniş ki hangi alanı ele alırsanız o alan bir derya olarak karşımıza çıkar. Çünkü şiir, düşünce ve toplam bilginin duygularla örülmüş biçimidir. İşte o düşünce dünyası, keşif ve yaratıcılık bekleyen sonsuz bir boşluktur. Ne kadar düşleyebilirsiniz o kadar öteye uzanabilirsiniz. Şiirde paradigma (değerler dizgesi) değişiminin gerekli olduğunu birkaç yazımda ve kitabımda belirtmiştim. Söz ettiğim paradigma değişimi, alışılmış söylem ve yinelenen şiir yazılarıyla olmaz. Şiire ayrıksı bakmak, estetik bilimi ile insan bilimlerini çok iyi yorumlamak, çağın gereklerine göre yeni baştan

ele almak, bilgi ve kültür varlıklarımıza daha derinden bakarak yorumlamak, bilimlerin saptadığı verilere olabildiğince uyum sağlamak ve özellikle kuramsal bilgiye değer vermek gerekir. En önemlisi de kalıplaşmış söylemlerin tartışılıp daha bilimsel ve sanat felsefesine uygun çözüm yolları üretmeye yönelmek gerek. Bu değişimi ancak, bilim ve kültürün değer yargılarını içselleştirmiş genç şairler başarabilir. Geçmişe öykünmek yerine gelecekteki değişime kulak kabartırlarsa. Özellikle akademik çevrenin şiir ve sanatla ilgili metinlerini okumaya çalışıyorum. Bilgi yinelemesi ya da ithal edilmiş kavramların gölgesinde var olanı irdeleme dışında dikkate değer çok şey bulamıyorum. Bir anlamda şiirin öyküsünü yazıyorlar, diğer bir söyleyişle sanat tarihçiliği yapıyorlar. Sanat tarihçiliği, sanat kültürünün bir parçasıdır ama sanatın gelişim ve yaratıcılığına beklenen katkıyı yapamaz. Şiire ivme kazandırmaz.

Her sanat dalına ayrıksı bir bakış açısı geliştirebilecek kadar bilgi ve kültür varlıklarımız oldukça zengindir. Sanat alanında eğitim alan ve eğitim veren yeterince yetişmiş insanımız da vardır. Kısacası, yaratıcılık gizilgücüne ve bilgi yüküne sahibiz toplum olarak. Dış kaynaklara, geçmişe ve geçmişin bilgisine göre bugünün yanlışlarına; öykünmeyi bırakıp değişimin bize dayattığı yöne baktığımızda kolaylıkla açabileceğimiz yollar mutlaka vardır. Sanatta tutuculuk, ben buna öykünmecilik diyorum; her sanat dalının kendi kendini geçersiz ve gereksiz kılma eylemidir. Bu yüzden, değişime şiirin de katılması gerekir, özellikle şiir bilgisinin; diğer söyleyişle şiir felsefesinin... Alışagelmiş söylemlerin çevresinde dolaşıp durursak ne doğruyu ne yanlış saptayabiliriz ne şiire bir adım yol aldırabiliriz ne de yaratıcılığı yakalayabiliriz...

Sonuç olarak, şair, yazar, çizer; temcit pilavından vazgeçip yeni lezzetler arayışına girmelidir. Şiir evreni, henüz keşfi tamamlanmamış bitimsiz bir uzaydır.

TÜRK ŞİİRİ Mİ, TÜRKÇE ŞİİR Mİ TARTIŞMASI

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

“Türk Şiiri” mi, “Türkçe Şiir” mi, diye bir tartışmaya girişmişler her nedense. Tartışma, sorunun kökenini incelemek yerine onun bunun söylemleri üzerinden sürdürülmektedir; öyle olunca da anlamsız bir gürültü kopmuş gidiyor. Çağdaş Türk Dili Dergisi'nde yayımlanmak üzere, konuya açıklık getiren ayrıntılı bir yazı yazmıştım. Israrla gündemde tutulan bir konu olması nedeniyle, Şiir Sarnıcı'nın 7. Sayısı için de konuyla ilgili bir yazı kaleme alma gereği duydum. Kim ne demişi bir yana ve kimin aidiyet sorunu olduğu gerçeğini diğer yana koyalım; bilimsel ve kavramsal bir çözümlemeye gidelim istedim.

Dilimizdeki kavram, terim, sözcüklerin; anlamsal alanlarını, aralarındaki hiyerarşik yapıyı ve kavramlar arası ilişkiyi; mantık ve ilgili bilimlerin ilkeleriyle çözümleme yeteneği olmayanlar; yazdıklarını anlamakta güçlük çekebilirler. Edebiyatın önemli ilkelerinden biri; söz diziliminden doğan anlam alanını doğru kullanmaktır. Biliyoruz ki dilin uygun ve doğru kullanımı, bilimlerin ilkelerine egemen olmakla olasıdır.

Bilgi çağında olmamıza karşın yazılanlara bakınca, bilgiyi sağlıklı kullanmadığımızı ve bilgiye güvenmediğimizi anlıyorum. Bu yüzden, Türk Şiiri mi, Türkçe Şiir mi; sorusunu ayrıntılarıyla çözümlemek için bilgiler arası eşgüdümü kullanmamız gerektiğini düşünüyorum.

Herhangi bir sorunu ele aldığımızda, tanımlamakta ve net yanıt bulmakta sıkıntı yaşıyorsak, bu soruna değişik açılardan da bakma gereği doğar. Bazı sorular, bir konuyu örtmek için ortaya atılır; bazıları ise deşmek için. Öyle sorular vardır ki hassas olduğu kadar yanıtları da sıkıntılıdır. Sorun, sorunun içindeyse çözüm kolaydır;

dışındaysa çözüm anlayınız ki muğlaktır. Süregelen tartışmalardan anlaşılıyor ki bu isimlendirme konusu, paravandır; amaç başkadır ve çıkış kaynağı dışsaldır. Başka bir sıkıntının dışavurumudur. Türk Edebiyatı mı/Şiiri mi, Türkçe Edebiyat mı/Şiir mi, sorusu da dışsal bir sorunun dışavurumudur. Her ne olursa olsun öncelikle sorunun kapsamına bakalım ve dışsal soruna ayrıca değinelim.

Dilinize takıştırdığınız öğreti ve inanç terminolojisini unutun, önceden edindiğiniz düşünce kalıplarını da atın gitsin. Çok olası olmamakla birlikte önyargı ve saplantılarınızı da... Onun bunun söylemlerini de bilgi bazında ele alın ve geçerli olmadığını varsayın. Çünkü bu konuda ele avuca alınır şeyler söyleyen kişi, neredeyse bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az. Biz, gelin bilimlerle ve felsefeyle konuşalım. Kendi bilgimize güvenelim ve sağduyuyla hareket edelim.

İnsanların tutumunu belirleyen değerleri; araç değerler ve yüksek değerler (moral değerler) diye etik felsefesinde ikiye ayırarak tanımlarız. Toplumların inandığı, yaşadığı, duyumsadığı, kültür varlıklarına karşı gösterdiği saygı ve sevgi; yüksek değerler kapsamında düşünülür. Araç değerlerse beslenme ve barınma gibi konulara karşılık gelen birincil ve ikincil gereksinimlerdir. Bir anlamda maddi konulardır.

Yüksek değerler; toplumun adı, bayrağı, kurucusu, kuruluş felsefesi, inancı, tarihsel ve folklorik değerleri gibi tutkal niteliği taşıyan olgulardır. Bunlar; çoğunlukla işlenmeye, kullanılmaya ve saptırılmaya açıklardır. Çünkü kesin hükme bağlanmış kararlar değildir ve toplumlarca benimsenmiş yüce değerlerdir. Üzerine tarihsel, ruhsal, sosyal ve kültürel anlam yüklenmiş kabullerdir.

Türk Sözcüğü; köklü tarihe ve yaşam birlikteliğine sahip bir halkın kimlik tanımlamasıdır. Folklorik, sosyal, felsefi, tarihsel, ruhsal, siyasal ve toplumsal değerleri içinde taşıyan bir söz varlığımızdır. Herhangi bir ismin önüne sıfat olarak getirildiğinde o isme, içinde taşıdığı tüm değerleri yükler; folklorundan felsefesine kadar.

İsmin; duygu değerini, anlam değerini ve sosyal derinliğini güçlendirir. Belirli bir saygınlık yükler. Örneğin, Türk insanı dediğimizde, insan öznesinin üzerine; tarihsel, folklorik, felsefi, fizyolojik, metinler arası bilgi ve diğer tüm yüksek değerleri yüklemiş olur. Bu sözcüğün kavram alanı; tarihsel, siyasal, metinler arası, ruhsal, sosyolojik, genetik ve toplumsaldır.

Türkçe sözcüğü ise Türk sözcüğünün bir aracıdır. Kendini tanımlamak üzere kullandığı bir gerecidir; dilidir. Aynı yüksek değerleri üzerinde taşıması olası değildir; zaten böyle bir anlam yüklenemez. Siyasal, sosyal, tarihsel ve ruhsal bir olgu değildir. Yüksek ve araç değerlerin anlatımı için bir gereçtir. Sıfat olarak bir ismin önüne getirildiğinde, Türk sözcüğündeki gibi toplam yüksek değerleri değil, kendi kapsamındaki değerleri bir gereç olarak o isme yükleyebilir. Sonuç olarak aynı anlam uzayını ve derinliğini oluşturamaz. Sanıyorum ki bu, söylediklerim herkesin önceden görebileceği kadar basit bir çözümlemedir.

Basit bir çözümlemeden sonra, Türk yerine Türkçe sözcüğü (kavramı), şiir veya edebiyat sözcüğünün önünde eş anlamlı olarak kullanılamaz. Bu kullanım; gerçek durumu, aynı duygu ve anlam değerini veremez. Öyleyse anlamsız tartışmanın altında yatan gerçek nedir? Bu tartışmanın çıkış gerekçesi; tamlamanın anlam uzayı, dilbilim kurallarına uygunluk kaygısı ya da yeni bir yorum değildir. Açıkça anlaşılıyor ki; yetkin olmayan, güdülenen, bilinçsiz insanlar ile konunun duyarlılığından nemalanma amacı taşıyan insanlar; Türk Şiiri tamlamasından sıkıntı duyduklarını anlatmaya çalışıyorlar. Bu tür tanımlardan rahatsız olmak, basit ve dayanaksız bir düşüncenin mensesinde sıkıştırılmış olmak, sağduyulu düşünememek anlamına gelir. Peki bunun altında ne yatar?

Bilindiği gibi bu ve buna benzer tartışmaları, Ergenekon davaları ve FETÖ kalkışması sürecinde yaşadık, daha öncesi de var; deneyimliyiz. Sonra açığa çıkardık ki; yandan çarklı, güdülenmiş

bilir kişiler; birilerinin emirlerini uygulamak üzere birtakım senaryolar yazıp topluma şırınga etmeye çalışıyorlarmış. Tepemize bomba yağdırıldığında anladık bunları. Zor da olsa anlamış olduk. Türk Şiiri mi, Türkçe Şiir mi olsun tartışması da buna benzer bir amaca yöneliktir; birileri tarafından yazdırılan senaryoların replikleridir. Öylesine ortaya atılmış replikler değil; üzerinde çalışılmış, denenmiş, bir amaca yönelik replikler. Öyle olsa bile altında yatan gerçeklere bakmak ve çözümlemek akıl gereğidir.

Yazımın başında dedim ki; “Öğreti ve inanç terminolojisini, önceden edindiğiniz düşünce kalıplarını atın gitsin.” İşte bunu yapabildiyseniz ortada tartışılacak bir konu kalmamıştır. Her şey açıktır. Türk Şiiri isimlendirmesi, doğal bir süreçte oluşmuştur ve dilin oluşum sürecine müdahale edilemez; etsek de bir anlam taşımaz. Tartıştığımız konu için de geçerlidir; doğal oluşan bir tanıma karşı yapay bir girdi yapamazsınız dil oluşum ilkelerine göre. Yaparsanız ne olur? Yanlış yanılışla doğrulamak için takla atanlara tanık olursunuz; kuklaları tanımış olursunuz. Bilinci oluşmamış, yorum yeteneği gelişmemiş, bilgiden bilimden bir haber; şairim yazarım diye dolaşan piyonlar görürsünüz. Konuyu şovenizm, ırkçılık ve faşizme kadar taşıyan faşist anlayışa sahip sepetler görürsünüz. Hatta bu konuyu kullanarak, nemalanmak isteyen bir yığın piyasa çakalları tanırırsınız.

Aidiyet duygusu, sömürülmeye açık bir duygudur. Her tür kötülüğü olağan gösterebildiği gibi her tür güzelliği de nefret edilen bir olgu olarak duyumsatabilir. Bu duygu durumundan dolayı, kendinizi Türk tanımının çatısı altında görmüyor olabilirsiniz. Herkesin aidiyetine saygı duymak çağdaş insan olma gereğidir. İnsan, evrensel değerlere ve evrensel haklara tabidir. Ne var ki toplumsal bütünlüğün göstereni olan yüksek değer taşıyan bir ismi yadırgamak; bundan kaçınmak için anlamsız çıkarımlarla boy göstermek; oturmuş kavramları değersizleştirmeye çalışmak; yapmacık ve bilinçsizce bir

tutumdur; bu konuda olduğu gibi. Günümüz insanı, bunlara değer vermez. Anlamsız bir isimlendirmeyi önümüze sürenleri de “Bilinci bu kadar demek ki ne yapsa yeridir” diyerek gülümser geçer. Akılla dalga geçmeye kalkılırsa, işte bu yazıda olduğu gibi payınıza düşeni veriverir. Bilgi yükünüz, bilgiyi kullanma gücünüz, yorum ve analitik çözümleme yeteneğiniz yetkin değilse, onun bunun söylemleriyle toplumun önüne çıkmamak gerekir. Çünkü yüksek değer kabul edilen bir sözcük üzerinde konuşuyorsunuz.

Ayrıca, kendisine dayatılmış düşünce kalıplarından kurtulamayan yorum fukaraları için şunu da eklemeliyim: Türk şiiri demenin, ırkçılık olacağını söyleyecek kadar bilinçsiz ve cahil sözde şairlerimiz varmış. İngiliz, Ermeni, Türk, Kürt gibi tanımlamalar, ırkçılığın söylemi değildir; toplumsal ve tarihsel bir kimliğin yıllar içinde oluşmuş bir adıdır. O toplumun folklorik değerlerini taşır. Bu adların kullanılması, ırkçılığı ve şovenizmi değil; bir toplumun folklorunu, anlayışını ve değerlerinin anlatımını içerir. ırkçılık ve şovenizm başka bir şeydir. Felsefesi gereği sanatın; içinde, önünde ve arkasında zaten kullanılamaz.

Bilim ve sanat, insanlığın ortak dilidir; yalan söyleme yetenekleri yoktur. Bir konuyu tartışacaksak bu iki alanın diline önem vermek zorundayız. Sanatı ve onun alt dallarını, küçük hesapların bir gereci yapmak gelişmemiş insan işidir. Toplumsal kimlik ve sanat gibi moral değer kabul edilen kavramlar, incelik, duyarlılık ve ruh gerektirir. Toplamların tutkalıdır; tarihsel bilgisidir, folklorudur. Ruh ve özünün aynasıdır. Önemsizleştirilecek kavramlar değillerdir; zaten yapamazsınız.

İsimlendirmeler, hiçbir sorunu çözmezler. İsme, biçime, tutuma; evrimsel gelişime ayak uyduramamış kafalar takılırlar. Şiir sanatını, yazını ve toplumun duyarlı olduğu değerleri, yormamak gerek isim-cisim görünümü altında. Örneğin, Türk şiiri, magazinsel söylem ve dedikodular üzerinden kendine yol bulmaya çalışan bir sanat dalıdır. Şiirle ilgili Türk yazınında elle tutulur kaynak,

nerdeyse yok gibidir; varsa da bir elin parmaklarını geçmez. Anlamsız işlerle uğraşmak yerine şiirin eksik yanlarıyla uğraşmak daha akıllıca ve uygar bir tutum olur. Şiir konuşacaksak, daha nitelikli tartışma konuları bulup gündeme taşımalıyız. 16 Aralık 2020 Narlıdere

TÜRKÇENİN ANLATIM OLANAKLARI

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Yazına gönül vermiş yazar ya da şair, kullandığı dile sahip çıkmalıdır. Benimsemeli ve sorumluluk duymalıdır. Yayımlayacağı kitabının içeriği izin veriyorsa dilimizle ilgili düşüncelerini aktarmasında yarar olduğu kanısındayım. Kitabında kullandığı dille bu konudaki düşüncesini zaten aktarıyor, diye düşünebilirsiniz. Bence bu yeterli değil, Türkçe üzerinde kafa yordüğünü ve bunun gerekli olduğunu okuruna daha vurucu şekilde duyumsatmalıdır. Çünkü dil; bilimden sanata, siyasetten stratejiye, düşünceden yaratıcılığa kadar her alanda önemli bir etkindir. Aklınıza gelen her konuda gelişimin önemli bir çarpanıdır. Anlatım gücü, sözcük sayısı, anlam alanları, kavramların kapsamları, kuralları ve dil yasaları gibi konular oldukça önemlidir.

Kime sorarsanız sorun, “Dilimizin anlatım olanakları oldukça güçlüdür” diye yanıt verecektir. Buna katılmıyorum. Anlatmak istediğiniz düşünceyi, Türkçenin özelliği gereği eklemli bir dil olmasından yararlanarak, çevresinden dolaşarak ya da sözcük tamlamalarıyla anlatabilirsiniz. Ne var ki bu anlatım biçimi dolambaçlı ve beynimizin çalışma ilkelerine uyumlu değil. Hatta Türkçe, matematik kadar iyi tasarlanmış dünyada başka bir örneği olmayan güçlü bir dil. İlk bakışta anlatım olanakları oldukça güçlü diyebiliriz ama bence eksik kalan ya da bilimlerle eş zamanlı genişlemede sıkıntıları gittikçe büyüyen bir dil.

Örneğin sanat alanında, düşündüklerimin kavram karşılığını bulup sözcüğe dökmekte zorlanıyorum. Diğer dillerden alıntı, yalan yanlış Türkçeye çevrilmiş kavramları kullanmak zorunda kalıyorum. İletişim teknolojisindeki terimbilim konusunda da... Bilim ya da felsefe alanında da aynı durum geçerli. Dilimiz, sanat

ve bilimlerin ürettiği bilgi ve nesne karşısında yeterince genişleyemiyor kanısındayım. Yalnız iletişim teknolojisinde, dünya dillerinde yirmi beş bin sözcük üretildiği bilgisi var. Buna karşın biz, bunların çok azını kullanıyoruz; üstelik çoğunu başka dillerden alınmış şekliyle. Computere bilgisayar, internete bilgisunar demişiz ve yerleşmiş. Diğerleri sayılabilecek kadar az. Geri kalanını ya hiç kullanamıyoruz ya da diğer dillerden alındığı şekliyle kullanıyoruz. Arı, duru ve temiz bir Türkçe istiyorsak, anlatım olanaklarını güçlendirmek istiyorsak ki amacımız bu, bilimlerin ve sanatın ürettiği kavram ve terimleri, dilimizin özelliklerine uygun kullanılabilir duruma sokmamız ve yaygınlaştırmamız gerekiyor. Bu nasıl yapılabilir? Bunun yanıtını dilbilimciler vermeli.

Bazı duygu, hareket ve olayları, sözcük tamlamalarıyla anlatmak zorundayız. Anne sevgisi, kurbağa yürüyüşü, hastalık hastası gibi... Yukarıdaki üç tamlama, kavramlaşacak kadar sürekli yaşanan bir durumdur. Dilimizdeki bu olanak, sözcük çeşitliliğini sınırılıyor ve buna bağlı olarak düşünce uzayını daraltıyor. Aynı zamanda yerine yeni bir sözcük bulup koymamızı engelliyor. Bu durumun aşılması gerekir mi, tartışılır. Sözcük çeşitliliğinin artırılması, anlatımın yalınlaştırılması, anlamın tek gösterene indirgenmesi; algının kolaylaştırılması ve etkinleştirilmesi için gerekli olduğunu düşünüyorum. En azından yaşanan temel duygu durumları ve günlük yaşamda sürekli yapılan hareketler, sözcük tamlamasıyla değil de kavramlaşmış tek sözcükle anlatılabilir. Bu hem sözcük çeşitliliğini doğurur hem düşüncede yeni anlam alanları yaratır. Örneğin sevgi sözcüğü. Sevginin çeşitli yaşanma durumları var. Aşk, hayvan sevgisi, çocuk sevgisi gibi. Sevgiyle aynı duygu durumunu gösteren ancak başat bir duygu olduğu için sevi (aşk) gibi tek ve başka bir sözcüğü kullanıyoruz. Hayvan sevgisi ve çocuk sevgisi, başat bir duygu durumudur. Bunlar, neden tamlama yerine kavramlaşmış ayrı tek bir sözcükle anlatılmasın? Bir başka örnek verelim: Yürümenin birçok çeşidi

var. Koşar gibi yürüyor, demek yerine bu yürüyüşü tek bir sözcükle anlatsak, bu hareketin resmi beynimizde kavramsallaşsa düşüncede bir zenginlik oluşturmaz mı? Bilim, sanat ve yazında daha özgür, kısa, yalın, etkin bir kullanım alanı sunmaz mı?

Kavramlaşmış ve deyimlere girmiş bir sözcüğün yerine yeni bir sözcük üretmek, dil çalışmalarının en kolay yanıdır. Türk Dil Kurumu'nun kuruluşundan bu yana yapılan ve halkın anladığı dil çalışması bu yöndedir. Bu çalışmalarla kırk bin kadar sözcük üretildiği biliniyor. Dilimiz kısmen temizlenmiş. Ne var ki çalışmalar, temiz bir Türkçe için yetersiz ve anlatım olanaklarına katkısı sınırlıdır.

Önemli olan yaşanan/yapılan, düşüncede var olan; hareket, olgu ve duygularda, sözcük eksikliklerini gidermektir. Örneğin sağ elimizin hareketleriyle yüzlerce şekil yapabiliyoruz ve yumruk dışında çoğunun sözcük karşılığı yoktur. Bu bir eksiklik mi, hem de önemli bir boşluk. Mimik var ve görüyoruz, hareketi yapabiliyoruz, bunları görüyoruz ama göstermeden anlatamıyoruz. Bu önemli bir boşluk değil mi? Dikkat çekmek istediğim nokta şudur: Düşüncede var olanın, yaşadığımız duygunun, kavradığımız her olgunun, yapabildiğimiz her hareketin, sözcük karşılığı olabildiğince çeşitli olmalı. Bunların düşüncede resmedilmesi ve dilde nesnelleşmesi kolay bir süreç değil. Dilimizi geliştirmek istiyorsak bu sürece yoğunlaşmak zorundayız. Bu sıkıntıya yönelik çalışma; donanımlı kurul, yetkin çalışma grubu ve bilimsel yaklaşım gerektirir. Bugün var olanı yıkarken, kazanımları bir bir yitirirken böyle bir çalışma gerçekleşir mi, bilmem ama bu er geç görülüp ele alınması gereken bir dil sorunudur.

Dilin zenginleşmesine ve düşünce uzayının genişlemesine kendiliğinden katkı sağlayan önemli bir konu daha vardır. Arapça ya da Farsça bir sözcüğün yerine TDK tarafından üretilen bir sözcük kullanıma sokulmuş. Ne güzel ki sözcük, üretilen sözcüğün

yerine değil, yakın anlamlı yeni bir kavram alanı oluşturmuş, yakın anlamlı başka bir sözcük olarak dilimize girmiştir. Bunun anlamı şudur: Düşüncenin gelişmesi ve saçaklanması; yani düşüncenin uzayının genişlemesi. Örneğin, fikir ve düşünce; mümkün ve olası... gibi sözcükler. Fikir, durağan bir düşünce topluluğunu çağrıştırırken; düşünce, hareketli ve işlem halindeki bir düşünce topluluğunu çağrıştırıyor. Mümkün, yapılabilir ya da olanaklı anlamına gelirken olası, bu anlama ek olarak olasılık boyutu da katıyor. Kavram kapsamı genişliyor.

Türkçenin gelişimini gerçekten istiyorsak, dil çalışmalarının değerler dizgesinde (Paradigma değişikliğine) değişikliğe gitmek gerekecek. Bugün olduğu gibi sözcükten dile doğru değil; düşünceden-duygudan-hareketten-olgudan sözcüğe doğru bir yaklaşım gerekiyor. Düşüncede kavramlaşmış ve resmi anlamlara çizilmiş olan pek çok olgu, duygu ve hareket varken bunların, sözcük karşılığı olmaması bana göre önemli bir anlatım boşluğudur. Dilbilimciler bunu görebiliyor mu, bilmiyorum ama çoğu eğitimci ve yazar, bu işin farkında bile değil; dil konusunda yazdığı metin ve uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla. Arapça ve Farsça sözcükleri dilimizden temizlemeye çalışırken en az bunun kadar önemli ve öncelikli dil sorunlarını göz ardı ediyoruz. Bilinçli ve kasıtlı olduğunu sanmıyorum. Her birey kendi dilini sever. Sorunları önemsizleştirme ya da hedef saptırması gibi bir kasıt da görmüyorum. Bir seçenek kalıyor; Türkçe üzerinde yeterince düşünülüyor.

Birkaç yabancı dil öğrenme çabam olduğundan ve Türkçe üzerinde kafa yorduğumdan, dillerin doğasını az çok kavradım diyebilirim. Dilde zorlamanın bir işe yaramayacağını, bileşen ve değişkenlerinin çok fazla olduğunu, en az çaba ve en yaygın kullanımın önde olduğunu, dilin doğal akışına kurallarına göre uymak zorunda olduğumuzu, toplumda kabul gören yüksek ve araç değerlerin ana etken olduğunu biliyorum. Bilimsel yöntemlerin dışında hiçbir zorlamanın dil gelişiminde işe

yaramayacağını da anlıyorum. Bugün dil çalışmalarında bir noktaya gelinmiş ne var ki istendiği gibi değil. Aşılması gereken çok eşik var. Dil gelişim ve olanakları, kendiliğine bırakılmış, isteyen istediği yöne çekmektedir. Dilbilim, göstergebilim, anlambilim, kökenbilim, terimbilim gibi kendi içinde ilkelerini oluşturmuş bilimler; dili ilgilendiren felsefeden insanbilimine kadar tüm diğer alanlar; edebiyat, tarih ve güzel sanatlar gibi lisans eğitimi veren kurumlar; iş birliği yapıp eşgüdüm ve eşzamanlı çalışmalıdır. Günümüzde bu konuyla ilgili ne kadar ve neler yapılıyor, ayrıntısını bilmiyorum ama böyle bir çalışma grubu ya da bilimsel bir iş birliğinin olduğunu duymadım.

Arap kültürüne gözü kapalı koşan bir toplumda temiz ve anlatımı yüksek bir Türkçeye nasıl ulaşılır, işte en büyük soru budur. Çünkü dil, felsefenin derinleşmesi, bilimin gelişmesi ve düşüncenin özgürleşmesi yanında araç ve yüksek değerlerin toplum katında bulduğu karşılıkla doğru orantılıdır. En önemlisi çağdaş devlet politikası ve yüksek anlayış gerektirir. Dil, yetim bırakılmayacak kadar önemli bir toplumsal konudur. Gecikmiş olsak bile biz, olması gerekeni ortaya koyalım ve tatlı düşler kuralım. Her düş gibi, bu düşümüz de er geç gerçek olacaktır.

Ocak 2022

DİL ÇALIŞMALARI

“Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak her aydının görevidir.” Yalnızca etkilendiği dillerin boyunduruğundan kurtarmak yetmez; aynı zamanda Türkçenin gelişimi için, düşünce-duygu-eylem boşluklarını bulup yeni kavram-terim-sözcüklerle dildeki anlatım olanaklarını artırmak gerekir. Dilimizdeki düşünce, duygu, eylem ve bunların yaşanma/oluş biçimindeki tanımsız alanlar saptanmalı ve tanımlanmalıdır. Saptanan boşlukların yerine; ses, anlam ve duygu değerine uygun yeni sözcükler üretilmelidir.

Türk diline karşı son derece duyarlıyız. Onu istediğimiz gibi yönetip istediğimiz şekli verebileceğimizi düşünüyoruz genellikle. Yanlış kullanım ve yazımlarda dil elden gitti, dile sahip çıkmıyoruz gibi yakınmalar ve suçlamalar ile sık sık karşılaşıyoruz. Kimlik anlayışı, saplantı, önyargı, geleneksel bilgi ve öngörüye dayalı olası gerekçelerle, dil ve dilsel süreci değiştirebiliriz, diye düşünüyoruz. Türkçeyi doğru kullanır ve kurallarına göre yazarsak önemli şeyler yaptığımız algısıyla haklı olarak kendimizi daha mutlu duyumsuyoruz. Haklı bile olsak, bunların yeterli ve sanıldığı gibi işe yarar şeyler olmadığını biliyoruz; en azından deneyim ve sonuçlarından. Ayrıca dilin bilimsel alanlarına egemen olmayan çoğu eğitimci ve önde gelenlerimiz, zorlamayla Türk dilinin özleştirilebileceğini, zenginleştirilebileceğini ve geliştirilebileceğini düşünmektedirler; dahası bilimsel temele dayanmayan çıkarımları çevresine sürekli dikte etmektedirler. Bunun yanında haklı olarak basın ve yazın dünyasındaki insanları yanlış kullanımından ötürü azarlamakta, yok saymakta, sınıflandırıp dışlamaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana (On dokuzuncu yy. sonlarından beri demek daha doğru olur.) Türkçenin geliştirilmesi için yoğun ve haklı bir savaşım verilmektedir. Bu uğurda emek verenler, bizlerin saygıyla önlerinde eğileceği aydınlarımızdır. Türkçeye katkıları büyük hizmettir. Ayrıca, Türkçenin "özleşmesi, zenginleşmesi ve gelişmesine" katkı sunan her bireyin önünde saygıyla eğiliyorum. Çünkü dil demek; düşünce evreninin genişliği; duyguları yaşamanın tanığı; yaşamı algılamanın ve duyumsamanın temel bileşeni; yaşamın estetik değeri; oluşturacağımız yaşam alanının niteliği; insan olmanın özü demektir. Bilim ve gelişimin temel bileşenidir. Aklın evriminde, geleceğin ve yeni dünyanın yapılandırılmasında, en güçlü etkindir.

Bu yazıda dil çalışmalarındaki süregelen eksiklikleri, başarıları veya yöntemleri bir yana koyup farklı bir bakış açısıyla düşünelim istiyorum. Geleneksel uygulamalardan bağımsız, çocuklar gibi safça sorular sorup yeni bir bakış açısı ortaya koymaya çalışalım. Metinde önerdiğim veya açıklamaya çalıştığım konular, daha önce üzerinde çalışılmış veya yeniden sorgulanmayı gerektiren konular olabilir; bunun yanında hiç ağzı açılmamış konular da... Geleneksel ve alışılmış bilgidен bağımsız, sizlerle birlikte sesli düşünelim. Çünkü ileri süreceğim değişkenler ve yaklaşım, dil çalışmalarında ele alınması gereken değerler dizgesinde değişim gerektireceğini umuyorum; mantıksal ama doğrusal bir yaklaşım olmayacağını söyleyebilirim.

Dilin düşünce ile özdeş olduğunu dikkate alarak, dilin düşünceyi, düşüncenin de dili geliştirdiği gerçeğini ayrıntılı irdeleyip ne tür varsayımlar ileri sürebiliriz? Bu varsayımlar üzerinde dil çalışmalarına daha farklı nasıl yaklaşabiliriz ve nasıl yaratıcı çalışabiliriz? Hedef; dilin geliştirilmesi mi olmalıdır, yoksa düşüncenin geliştirilmesi mi olmalıdır, sorularını kendimize sormalıyız. Tersinden düşünüp düşüncenin geliştirilmesi

varsayımını hedef olarak ele almış olursak altından neler çıkar, ayrıntılı incelemeliyiz.

Dilde "özleştirme (arıtma), zenginleştirme ve geliştirme" diye üç ayrı kavram kullandım. Sözümlü ettiğim üç kavramın önemli olduğunu düşünüyorum ve bu sınıflandırmayı yapmamız gerektiğine inanıyorum; öz ile önemi birbirinden ayırabilmek için. Bu üç kavramı açıklamadan önce üzerinde çok durulmayan bir soruyu yeniden düşünmenizi istiyorum; her ikisi de birbiri içerisindeymiş demeye kolaylığına kaçmadan. Soru şudur: Dil çalışmalarında **'hedef, düşüncenin geliştirilmesi mi olmalıdır, dilin geliştirilmesi mi olmalıdır?'** Başka bir biçimde soralım; hedef, dilin geliştirilmesi yerine düşüncenin geliştirilmesi olursa; dile ilişkin sorgulanması gereken ögeler ne olur? Daha özel bir soruyla pekiştirelim sorunun bağlamını: Hedef, düşüncenin geliştirilmesi olup bu açıdan dil gelişimine yönelirsek, sorgulanması gereken değerler dizgesi nasıl bir görünüme kavuşur? Kısacası, günümüzdeki çalışmalara nasıl yön verir? Türkçenin gelişimine ivme kazandırır mı? Somut ve verimli bir şeyler üretebilir miyiz?

Dildeki sözcüklerin üretilmesi, dilbilgisine uyumu, anlamsal çerçevenin belirlenmesi, halk arasında kullanımı ve yaygınlaşması ile uğraşırken bir anda bunları bir kenara koyuyorsunuz ve temel değişkeniniz "düşünce" oluyor. Bu durumda, **"Ne yapalım ki düşüncenin evrenini genişletelim ve dilimizi evrim sürecine sokalım"** diye karşınıza bir soru çıkıyor. İşte bu sorunun semsiyesi altında farklı bir düşünce ve yaklaşım belirlemeye çalışalım. Bütün bilinenleri bir kenara bırakmadan onların üzerine oturarak ve onlardan yararlanarak; önyargı ve ben bilirimciliğe düşmeden nasıl daha geniş bir açıyla düşünebiliriz? Birlikte beyin fırtınası yapalım...

Dil gelişimi için **"düşüncenin geliştirilmesi varsayımı"**nı baz aldığımızda karşımıza ne gibi sorular çıkacaktır? Dünyanın bir

noktasına her yönden gidilebildiği gibi hedef belirlendikten sonra ona ulaşmanın yolu sayısızdır. Özellikle açık dokulu kavramlarda bunun sayısı yoktur ve doğrunun doğruluk değerine çeşitli yöntemlerle ulaşılabilir. Metinde önereceğim hususlar da bunun gibi bir şeydir. Doğru tek değildir; yaklaşım yolu sayısızdır. Durağanlık varsa bir yerde, yaratıcılığı ve çözüm önerilerini sürekli kullanılan yolların dışında aramak gerekir. Umarım böyle bir yaklaşım daha verimli bir sonuç ortaya koyabilir.

Şimdilik bu soruları bir kenara koyalım ve dil çalışmalarında kullandığımız özleşme, zenginleşme ve gelişim kavramlarını düşündüğüm şekliyle açalım isterim. Çünkü konu dil olunca bu kavramların arasındaki ilişki ve birbirinden bağımsızlıkları önem kazanmaktadır. Özleşme deyince aklımıza ilk gelecek diğer bir tanımlama Türkçenin arıtılmasıdır. Bir anlamda, yabancı sözcüklerin kullanımdan uzaklaştırılarak yerine dilbilgisi kurallarına uygun üretilen yeni bir sözcüğün kullanıma sokulması olarak düşünülür. Bu tür çalışmalar, Türkçenin gelişmesi ve zenginleşmesine katkı sağlar mı? Elbette sağlar; ancak ileride açıklayacağım gibi yeterli bir sonuç üretir mi, işte bu tartışılmalıdır.

Var olan ve kullanılan bir sözcüğün yerine yeni bir sözcük türetiyorsunuz ve bunu kullanıma sokuyorsunuz. Yerleşmiş, deyimleşmiş, kavramsal alanı oluşmuş, kalıplaşmış, yaygın ve anlamsal çerçevesi anlaklara tam oturmuş bir sözcüğe sen benim değilsin-ki değil- sen git diyorsun ve yerine kapsamı tam oturmamış bir sözcüğü koyuyorsun. Zamanla bu sözcük anlam alanıyla birlikte halk ağzına yerleşiyor, kavramsal alanı oluşuyor, deyimlere giriyor, yaygın olarak kullanılıyor. Örneğin “edebiyat” yerine “yazın” sözcüğü gibi. Yani simgeyi başka bir simge ile değiştiriyoruz ve çok iyi iş yaptık diye övünüyoruz. Bu çalışma Türkçenin gelişimi için ne kadar etkilidir? Buradaki asıl soru budur. Ancak şöyle bir soru sormak istiyorum: Zaten var olan sözcüğün yerine yeni bir sözcük üreterek yerine koymanın

Türkçeye kazandırdığı aç, yol ve düşün uzayı ne kadar verimlidir? Bu çalışma yeterli bir çalışma mıdır? Var olan bir şeyin yerine daha yenisini koymak, kişisel görüşleri tatmin dışında başka ne gibi yararlar sağlar? Hırslarımıza yenilmeden bu konuyu sorgulayalım. Bu tür çalışmaların Türkçeye çok şey kazandırdığını biliyoruz. Yeni yeni kavram ve düşünce alanı yarattığını biliyoruz, ancak yeterli bir çaba mıdır, düşünmeliyiz. Ülkemizin eğitimcilerinin üzerinde özenle durduğu, dildeki gelişimi salt buna bağladıkları için özleşme konusunu özellikle sorguluyorum. Özleşmenin başarılı olması ve yaygın olarak kullanılması durumunda Türkçede bütün sorunların çözüleceğini düşünen ve kendisine dil uzmanıym diyen, büyük bir çoğunluğun varlığını biliyoruz. Kullanılan bütün sözcükler benim özümden doğan, kök ve ekleriyle benim olan; deyimler, sözcükler, terimler ve kavramlar olsun istiyoruz. Altı yüz bin Türkçe sözcük ve birçok deyim; özümüzden, kültürümüzden, sesimizden, gereklerimizde ve değerlerimizden doğsun istiyoruz. Haklıyız da. Ben de öyle istiyorum. Çünkü her bir sözcük, özümüzden doğan değerler ve ürettiğimiz kültür varlıklarımızın birer gösterenidir. Ürettiğimiz bir değerın karşılığıdır. Bu çabaya sonuna kadar katılıyorum; ancak ayrıksı düşünerek Türkçenin gelişimi için daha etkin bir yöntem bulabilir miyiz?

Açık söylemek gerekirse dilin özleşmesi, dilin gelişimi için devede kulak bir çalışmadır, diye düşünenlerdenim. Yinelıyorum; bu yöntemle az şey yapılmadı; Türkçemiz çok fazla sözcük kazandı. Bu sözcüklerin bir kısmı birebir yerine kullanılan sözcükle aynı anlama gelirken pek çok sözcüğün anlam alanı genişleyerek düşüncedeki boş alanları dolduran kapsamlı sözcükler oldu. Düşün ve fikir sözcükleri gibi. Bir anlamda düşünme yeteneğinin sınırlarını genişletti. Bu durum ister istemez dilin zenginleşmesi ve gelişimine katkı sağladı.

Yazınsal bir metin üzerinde çalışırken, sözcükler düşüncenizden aktığı dizgeyle oluşur ve diğer dillerden geçmiş sözcükler çoğu

zaman gelir takılır; örneğin Farsçadan geçmiş şu sözcük mü yoksa bu yeni üretilen sözcüğü mü kullanayım diye ikileme düştüğünüz anda tüm yoğunlaşmanız yok olup gider. Okurken de aynı durum söz konusudur. Bu, bir sayfalık metinde onlarca kez karşılaştığım bir durumdur. Şiir yazarken de aynı sorunu yaşamaktayım. Yani bu ikilem, yazınsal metinleri önemli derece etkilemektedir; kendi deneyimimdir. İnsanlarda tutuculuğun yok edilmesi için dil gelişiminde paradigma (değerler dizesi) değişiminin gerekliliği ilk olarak burada kendini göstermektedir. Sen şu sözcüğü kullandın ben bu sözcüğü kullanıyorum türündeki mahalle baskısını halkın sırtından indirmek gereğini düşünenlerdenim. Çünkü dil zorlamayla yönlendirilen bir konu olmaktan çıkmalı ve kendi rayına bırakılmalıdır; raylar uzaktan kumanda edilmeli, bilimsel olarak kontrol edilmeli ve tüm bilimlerin ilkelerine dayandırılmalıdır. Kullandığı sözcüklerle insanları sınıflandırmak, çağın koşullarına uymayan bir tutum olarak geliyor bana. Ayrıca sözcük kullanımı ve anlatım biçimi kişinin bilinç düzeyiyle ilgilidir; bu durumda kişinin anlatım ve sözcük kullanım kararını kısıtlayıcı tutum takınılmamalıdır; çağdaş olabilmenin ilk kuralı, insanın diline, düşüncesine ve tutumuna saygıdır.

Üretilen ve türetilen her sözcük yeni bir sözcüktür; kullanıma sokulabilmişse. Bu çok iyi bir şey ve dile önemli bir katkıdır. Aynı zamanda dilin gelişiminde de etkilidir. Bu alan, çaba harcanması gereken bir alandır; diyeceğimiz bir şey yok. Ancak bu tür bir yaklaşım bana göre yetersizdir; dilin zenginliği ve gelişimi için yeterli kazanımı sağlamazlar. Şunu söylemek istiyorum; var olan sözcüğün yerine değişik ses ve hecede yeni bir sözcük koymak, dilin gelişimi için yeterli sonuç vermez. **Asıl ele alınması gereken konu; düşünce, olay, olgu, duygu, durum ve harekette yaşanan/olan boşlukların yerine sözcük üretmektir.**

İkinci önemli kavram ise dilin “zenginleşme”sidir. Bu, dilin özleşmesine göre daha kapsamlı bir konudur. Ayrıntısına girmemiz gereken bir alandır. Zenginleşme deyince dilde kavram

ortaya koyma, sözcük çoğalması ve sözcüklerin anlam alanlarının genişlemesi, diye algılamak gerektiğini bir kez daha vurgulayalım; çünkü dilin zenginleşmesi dil gelişiminin altyapısıdır. Bununla ilgili ele alınması gereken üç ayrı konu vardır:

Dünyanın herhangi bir yerinde üretilen bilgi varlığını; dilbilgisi kurallarımıza, anlam, ses, duygu değeri ve anlam köküne uygun dilimize Türkçe sözcük olarak kazandırılmasıdır. Örneğin bilgisayar gibi... Bu son zamanların göz ardı edilen konusu olduğunu biliyoruz ve toplum kendiliğinden bunların bir kısmını benzetme yoluyla Türkçeye kazandırmaktadır. Bu ayrı bir sorundur ve kurumsal girişim ve yönlendirme gerektiren bir durumdur. Yani kurumsal yapı gerektirmektedir; Türk Dil Kurumu gibi... Bilindiği gibi üretilen her teknik, sistem, yöntem, olay, olgu, nesne; kendi kavram, terim ve sözcüklerini üretmek zorundadır. Her kültür varlığı, simge aracılığıyla dünya dillerinde tanımlanır. Bu evrensel bir olaydır. Dış dünyada tanımlananlar, dilimize kazandırılırken sokaktaki insanın söylemiyle değil; kendi özümze, dilbilgisi kurallarına ve konuşma ezgimize uygun tanımlanması Türkçenin bilim dili olması ve anlamsal alanın kolay kavranması için önemli olduğunu düşünüyorum. Arapça ve Farsça sözcüklerin boyunduruğundan dilimizi kurtarmaya çalışırken diğer yandan Türkçeyi batı dillerinin egemenliğine sokuyoruz. Bu, özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Sözcüğü olmayan ancak yaşanan durum, eylem, olay, olgu yerine yeni sözcük üretmektir. Üretmek sözcüğünü açalım. Sözcük üretmek; yeni bir buluşun, tanımlanmamış bir duygunun, duygunun yaşanma biçiminin, olgunun/eylemin oluş biçim ve çeşidinin, düşüncede yaşanan/olan/var olan bir boşluğun, yeni bir tasarımın tanımlanması ve isimlendirilmesi sonucu, düşünce varlığının göstereneni ortaya koymaktır.

Bu konuyu duygular veya zihni durum eylemlerinde de açıklayabiliriz; daha somut olduğu için hareketler üzerinden

açıklamaya çalışalım. Örneğin, insan elinin bilekten aşağı kısmının on dört serbestlik derecesi vardır, yani elin parmaklarla birlikte on dört farklı yöne hareket yeteneği vardır; parmakların birbirleriyle olan hareket ilişkisi vardır; bu hareket yeteneği ile çeşitli şekiller oluşturulabilmektedir. Bunlardan yalnızca birkaçı Türkçede isimlendirilmiştir; zafer işareti, tamam işareti (bu söyleyişler bile en az çaba yasası ve temiz dil gereği sıkıntılıdır), “yumruk” gibi... İşte buradan başlanıp yaygın kullanılan hareketleri; görünümüne, anlamına ve sesine uygun tanımlayıp yeni sözcükler üretilerek kullanıma sokulabilir veya önerilebilir. Daha açık söylersek, **yaşanan, duyulan, yapılan bir eylemin/duygunun/durumun tanımlanmasında Türkçede oldukça fazla boşluklar vardır ve bunlar tanımlanarak yeni sözcüklerle anlatılabilirdir.** Eylem, durum ve duygu durumu ile yaşanma biçiminde var olup sözcük olarak kazandırılmamış boşlukların tespit edilip tanımlanması gerekir. İşte bu boşlukları tanımlama, düşünce sınırlarını genişletme eyleminin önemli bir parçasıdır. Başka bir şekilde söylersek, boşlukları tespit edip düşünme hızına, derinliğine, genişliğine ve özgürlüğüne daha fazla katkı yaparız.

İki veya daha fazla sözcükle açıklamaya çalıştığımız; durum, olay, olgu, eylem, nesne ve duygu durumunu tek sözcükle çözenin yolları aranmalıdır. Örneğin anne sevgisi. Anne sevgisi dünyada önemli ve başat bir duygunun yaşanma biçimidir ve biz bunu tek sözcükle anlatamıyoruz. Bunu tek sözcükle anlatabilsek, doğrusal olarak bu sözcüğün türevleri oluşacak ve karşımıza yeni anlatım olanakları doğacaktır. Dil uzmanları, bilinenleri bir kenara koyup dil üzerinde ayrık bir bakış açısıyla düşünmelidirler. Çünkü birkaç sözcükle tanımlanan bazı konular tek sözcükle anlatılabilir; böylece beynin çalışma süresini biraz daha azaltabiliriz. Temiz dili diğer bir deyişle temiz Türkçeyi yaratabiliriz. Bilindiği gibi beyin en kısa zaman, var olan en az bilgiyle anlamlandırma ve tanımlama yöntemiyle çalışan bir organdır. Bu yüzden dilde

sadelik önemli bir konudur. Leonarda Da Vinci'nin söylediği gibi "Sadelik, en yüksek gelişmişlik düzeyidir", çağdaşıktır. Dilde en kısa yoldan anlatıma yönelmek, en az çaba yasası gereği dile yapılabilecek en büyük katkı olur demek yanlış olmaz düşüncesindeyim.

Duyguların yaşanma ve görünme biçimi o kadar çok çeşitlidir ki bunları nitelendirmeye/isimlendirmeye kalkarsak yüzlerce sözcük üretebiliriz. Gülmenin sayısız biçimini isimlendirebiliriz veya nitelendirebiliriz. Düşünme süresinin kısaltılması ve sadeleştirilmesi için fazla sözcük kullanmadan sorunu anlatabilecek altyapının kurulması, sözcüklerin anlam ve ses uyumuyla üretilmesi ve kullanımı önerilmelidir. Yürümeyle koşma arasında farklı eylem biçimleri vardır; bunları değişik nitelendirmeye veya birkaç sözcük kullanarak tanımlamaya çalışıyoruz. Oysa hızlı yürüyüş eylemini tek bir sözcükle belirtirsek, bu sözcüğün ekleriyle birlikte birçok türevi ortaya çıkacaktır. Bunun anlamı, Türkçeye yeni yeni sözcükler kazandırmak ve düşün evrenini genişletmek, dolayısıyla dil evrenini genişletmek demektir. Düşünme ve söyleyiş süresini kısaltmak ve yeni sözcüğün anlam alanıyla düşünce de anlatım derinliği kazandırmaktır. Beynin anlamlandırma süresini kısaltmaktır.

Dilin zenginleştirilmesi konusuna olağan bir bakış açısıyla değil; düşüncenin geliştirilmesi yönüyle bakılırsa karşımıza daha farklı sorgulanması gereken konular ve özel çalışma alanları çıkar. Örneğin, düşünme sürecini kısaltmak ve beynin anlamlandırma yetkinliğini artırmak için dile kazandırılması gereken özellikler neler olabilir, sorusu gibi... Var olan sözcüğün yerine sözcük türetmek değil; nesne, durum, ilişki, eylem, duygu durumu ve bunların dilde yaşanma/kullanım biçimlerinin tanımlanmasını kapsayan sözcük üretmek gerektiğini düşünebiliriz. Sözcükler, yalnızca gereksinimden doğmazlar/üretilmezler. Bugün beynimizin tanımladığı ancak sözcükler ile anlatamadığımız o

kadar çok şey vardır ki bunları somutlaştırma yönüne gidebiliriz. **Var olanı görüp-anlamlandırıp dilde tasarımıyla yolunu açan bir yaklaşım sergileyebiliriz.** Bu durumda, bilimlerin bize sunduğu olanakları sonuna kadar kullanmak zorunda kalırız ki o zaman temele dayanmayan ve sıradan yaklaşımları öteleyebiliriz.

Dil çalışmalarında temel değişken “düşüncenin geliştirilmesi” varsayımı ile yola çıkar ve bu değerler dizgesi üzerinden sorgularsak dilin eylem/duygu/olay/olgu boşlukları ile uğraşırız; bu tanımlanmamış bir şeyin üstüne gitmek olur ki gelişmenin en etkin biçimidir. Soyut veya somut hareket-nesne-eylem-duygu-olay-olgu boşluklarının sorgulanması; düşüncenin genişletilmesi, düşünceye yeni yeni alanlar yaratılması demektir. Sorgulama hızını artırmak, düşüncenin genleşmesini sağlamaktır. Düşüncenin evrilmesi, dilin uzamının genişlemesi ve yeni anlam alanlarına açılması demektir.

Üzerinde düşünülmesi gereken bir diğer konu şudur: Bilindiği gibi insanın, doğanın ve nesnenin; bazı eylemleri, davranışları, duyumları, sözcüklerle anlatılamamaktadır. Yaptığımız, duyduğumuz ve gördüğümüz, düşündüğümüz her şeyi ne oranda sözcüklerle anlatabiliyorsak dil o kadar gelişmiş demektir. Türkçe çok zengin bir dil olmasına karşın bütün dillerde olduğu gibi bu tür boşlukları vardır.

Dilin özleşmesi, zenginleşmesi ve gelişimi birbirleri ile iç içe olan bir konudur; küçük ayrıntılarla bunlar birbirlerinden ayrılırlar. Şu ana kadar özleşme, zenginleşme konularına kısaca göz attık. Şimdi dilin “geliştirilmesi” konusunu ele alalım. Çünkü dilin özleşmesi var olan sözcükler üzerinden hareket ederken dilin zenginleşmesi var olmayan sözcüklerin üretiminde varlık bulmalıdır; daha doğrusu bana göre bu şekilde tanımlanmalıdır. Türetmek sözcüğünü kullanmıyorum; çünkü türetmek demek, var olan bir kökten ekleme yaparak yeni sözcüğe ulaşmak demektir. Bu Türkçenin önemli bir özelliğidir; ancak elbette her

söz yeni anlam alanları açarak yeni sözcüklerin doğumuna yol verir. Sadece bu durumla sınırlanamamak için üretmek sözcüğünü kullanıyorum. Aynı aileden bir köke dayanmak zorunda değildir yeni sözcük; işlevsel özelliği, ses özelliği ve anlam alanı açısından düşünülerek yeni bir sözcük üretilebilir. Mutlaka bir köke dayandırmak, yaratıcılığı sınırlamak olur ki böyle bir zorunluluğumuz olmamalıdır.

“Dilde Gelişim”; özleşme ve zenginleşmeyi de içine alan kocaman bir alandır. Yani anlamsal olarak çok geniş bir kavramdan söz ediyoruz demektir. Neden? Özleşme, dilin gelişmesine katkı veren önemli bir çalışmadır. Zenginleşme ise insanoğlunun ürettiği yeni kültür varlıklarının dildeki karşılığını tanımlamak ve yeni anlam alanı kazandırmaktır. Olmayan sözcüğün yerine sözcük üretmektir. Bunları; ses, duygu, anlam ve köken olarak kavramsal bir alana oturtmaktır. İnsanoğlunun algıladığı ve anlamlandırdığı tüm soyut-somut varlık veya var olduğu varsayılanlar; her tür görüngü-hareket-eylem-duygu-yer-nesne vs. ile eş zamanlı dile kazandırılması demektir. Bir anlamda var olanı veya duyumsananı, düşünüleni, dile kazandırmak olarak anlamalıyız. Diğer dillerden taşınan, yeni bilgi ve teknik sonucu açığa çıkan terim/sözcükler dahil yüksek dolaşımı da içine alan bir alandır. Şöyle dersek daha anlaşılır olacak: Nasıl bilgi bilgiyi üretiyor, kültür varlığı başka bir kültür varlığını üretiyorsa bilgiler arası ilişki¹⁵, kavram ve terimi, terimler de sözcüklerin ortaya çıkmasını sağlıyorlar.

Sonuç olarak bunların hepsi, dilin kendini geliştirmesi gibi görünse de düşünce gücünün artması, daha kapsamlı anlatım olanakları, yeni bakış ve anlayışın oluşmasıdır; düşüncede tasarımılanmış yeni sözcükler olarak karşımıza çıkanlardır.

¹⁵ Bilgiler arası ilişki: Metinler arası ilişki, tarihsel bilgi, bilginin bilgiyi açığa çıkarması ve bilginin teknolojiye dönüşümü gibi kavramları içine alan bilginin işlem süreci.

Anlatım olanaklarını artıran, dolayısıyla düşünme gücünü zenginleştiren kaynaklardır.

İlkel olarak dilin amacı, bana göre kendi anlatım olanaklarını artırmak olmamalıdır. Dilin asıl amacı, düşüncenin uzam, uzay ve boyutunu güçlendirmek/genişletmek olmalıdır. Daha doğrusu dilin genişliği değil; düşüncenin genişliği temel öge olarak ele alınmalıdır. Öyleyse biz, dil çalışmalarında düşüncenin geliştirilmesi varsayımından yola çıkarak daha değişik bulgulara ulaşabilir miyiz? Düşünce dili araç olarak kullanır; dil düşünceyi değil. Bu mantıktan yola çıkarak dil çalışmalarında düşünceyi geliştirmeyi baz almak daha akılcı bir yaklaşım olabilir mi?

Dilde gelişim dediğimizde biraz daha ayrık düşünme gereği doğmaktadır. Benim düşünceme göre dil gelişimi, üretilen kültür varlıklarıyla ilgilidir. Daha açık söylersek, doğa, sosyal ve insan bilimleri ile soyut-metafizik kavramların mantıksal sonuçlarıyla ilgilidir. Ne kadar bilgi üretirseniz, -ki bilgi üretimi bilimler arası bir sonuçtur- düşüncenin evreni o kadar genişler ve ister istemez kendi gösterenini üretir. Örneğin telefonda başlayıp günümüz iletişim teknolojilerine kadar tanık olduğumuz iletişim dünyası, kendi kavram, terim ve sözcüklerini üretmişlerdir; yöresel dillerden daha fazla sayıda özgün sözcüklere sahip olmuşlardır. Buradan da anlaşılıyor ki dilde gelişimi sağlamanın tek yolu **düşünce evrenini** genişletmektir. Yeni bilgi üretmektir; bilgiyi teknolojiye dönüştürmektir. Üretilen bilginin gösterenini yerine koymaktır. Bilgi üretmiyorsanız dilde gelişim sağlayamazsınız. Son yıllarda ne dış dünyada üretilen bilginin gösterenini dilimize doğru uyarlıyoruz ne de kendimiz sağlıklı bilgi üretiyoruz. Bilgi üretmeden gösteren de üretemeyeceğimize göre Türkçenin kısır bir süreç yaşaması kaçınılmaz bir sonuç değil midir? Dikkat edilirse üniversitemizden yazın dünyasına kadar tüm sektör ve kurumlar, zengin ve güçlü bir taklit dünyasında var olmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, sanat dünyasında, sanatın önünü açan kuramsal yaklaşımlar, öne çıkan yazar ve şairler tarafından

küçümsemekte ve görmezden gelinmektedir. Bilgi üretiminden kaçış nedeniyle, farkındalıklı düşünen, özgün bir şeyler ortaya koyan, öne çıkmış bilimsel bir sonuç üreten, ülkemizde yok denecek kadar azdır.

Dili geliştirmenin temelinde yatan ana öge, düşüncenin gücü ve uzamı ile uzayını genişletmektir. Farkındalıklı yaklaşım ve bilgiler arası çözümlemelerle, düşünme açısı genişletilebilir, düşünce gücü derinleştirilebilir ve bu yolla yeni kavramlar üretilebilir. Yani kuramsal bilgiler ortaya konabilir. Diğer bir anlatımla, dildeki anlatım olanakları zenginleştirilebilir. Kuramsal bilgiler, bize genellenebilir, denenebilir ve izlenebilir kavramlara yöneltir ve bu kavramlar düşünce uzayına yeni yeni ufuk açar. Bildiğimiz gibi düşüncenin uzayı sınırsızdır ve buna bağlı olarak dildeki anlatım olanakları da sınırsızdır. İşte bu yaklaşım bize; insan, yaşam, nesne ve evren arasındaki ilişkilerin dilde yer almamış, anlatım olanağı kazanmamış boşluklarını tanımlar, yeni anlam alanları açar ve bizleri kavram üretmeye zorunlu kılar. Üretilen kavramlar kendi anlam alanlarını oluştururken aynı zamanda terim ve sözcüklerini üretmeye yöneltir. Örneğin sanata ilişkin bir kuram ortaya koyduğunuzda bu kuramı somut duruma dönüştürmek için anlamsal alanı belirli bir kavramla tanımlamak zorunda kalırız.

Açıkcası Türkçeyi şöyle kullandın böyle kurallarını hiçe saydın, mutlaka böyle kullanmalıyız gibi söylemler, dile ne bir katkı sağlar ne de ne de dilin kötüye gitmesini engeller. Bu söylemler, kendimizi ışıklı bir vitrine koymak dışında hiçbir anlam içermez, diye düşünüyorum. Çünkü dil yaşayan bir olgudur ve bu olgunun içinde düşünme görüngüleri çözülememiş bir değişken vardır. Bilimsel verilere göre tutum takınmak, en mantıklı yaklaşımımız olur. Ayrıca dil geliştikçe düşünce de buna koşut olarak gelişir, genişler; bunu görmezden gelemeyiz. Dil ile düşünce iç içe bir olgudur. Ele aldığım konu bir yöntem konusudur ve baz alınması gereken noktalara açıklık getirmektir. Bir anlamda dile ilişkin

gittikçe kısırlaşan çalışma biçimine devinim ve yeni bir bakış açısı getirebilmenin yollarını araştırmaktır. Bilimsel çalışmalarda yöntem ve sorgulanması gereken ölçütler değiştikçe, yeni yeni durumlar ortaya çıkar ve sorunların çözümü kolaylaşır.

Dilde özleşme, zenginleşme ve gelişme kavramları; birbirini tetikleyen ve birbirini var eden kavramlardır. Şekil üzerinde açıklarsak; piramidin tabanını dilin geliştirilmesi, orta bölümü zenginleştirme ve özleşme ise üst kısmı temsil eder. Sonuçta düşünce evreni; özgürlüğünü, derinliğini, genişliğini, yetkinliğini ve yaratıcılığını kendi ekseninde var eder; bunlar sağlıklı ve tutarlı bir biçimde doğrudan dile yansıtılır. Bir anlamda dilin simgelerini düşünebildiği oranda ortaya koyabilir; bunun anlamı, dilin gelişmişliği düşüncenin evreni kadardır. Yani dili geliştirmek gibi bir işe soyunuyorsak, asıl değişken olarak düşünceyi baz almalıyız. Özet olarak en geçerli yaklaşım: ‘Dil, düşüncenin gösterenidir; dilin göstereni düşünce değildir’, olmalıdır. Açıkçası şunu söylemek istiyorum. Uygulamada gördüğümüz kadarıyla, dil çalışmaları istendiğimiz oranda başarılı değildir; elbette çok değerli çalışmalar yapılmıştır ancak bu konuda karakucak bir savaşım veriliyormuş izlenimi vardır. Dili geliştirmenin yolu düşünmenin sınırlarını genişletmektir; çünkü düşünmenin sınırı yoktur ve düşünce kendi uzayında genişledikçe kendi kavram ve terimleri ile sözcüklerini üretir.

Bu açıklamalardan sonra bir kez daha soruyorum: Dil çalışmalarında baz alınması gereken yaklaşım; **düşüncenin geliştirilmesi mi**, yoksa **dilin geliştirilmesi mi** olmalıdır? Düşüncenin geliştirilmesi yaklaşımı baz alınırsa “sorgulanması gereken değerler dizgesi” nelerdir? Yöntem ve yaklaşım değişikliği nasıl bir sonuç üretir? Uygulamada somut bir şeye ulaşabilir miyiz? Bu sorular; bilimsel, deneysel ve ayrıntılı araştırmalar gerektirmektedir. Diğer yandan, dil baz alınırsa şu anda yaptıklarımızdan çok farklı bir şey yapmayacağımız için düşünmeden oturmaya ‘devam edebiliriz’. Örneğin tırnak

içindeki, “devam edebiliriz” yerine neden “sürdürebiliriz” sözcüğünü kullanmadın diye birbirimizi suçlayarak Türkçeyi geliştirme algoritmasının üzerinde yerimizi alıp kısır döngüyü alkışlayabiliriz.

Sonuç olarak, özleşme çalışmaları bugün olduğu gibi daha kapsamlı olarak sürdürülmelidir. Dilin zenginleştirme çabalarına ise daha bilimsel bir açıdan yaklaşılmalıdır. Dilin gelişimi, özleştirme ve zenginleştirme ile gerçeklik kazanır ancak bu, yeterli değildir. Başımızı kaldırıp bilimlerin ileri sürdüğü kuramlara bakmalıyız, yeni kuramlar saptamalıyız ve düşüncede var olup da dilde göstereni olmayan nedir, bunları çözmeye yönelmeliyiz. Kısacası dil çalışmalarına fen, sosyal ve insan bilimlerinin toplamının gözünden bakmalıyız.

Türkçe, köklü bir kültüre ve uzak geçmişe (binlerce yıl) sahip olmasına karşın günümüzde palazlanıp uçmaya hazırlanan yaralı bir kuş yavrusu gibidir. Bilimlerle donatılıp, güçlendirilip ve farklı bir yaklaşımla hareketlendirilmeden bir kanadı hep kırık kalacaktır. Dil; yaşamın amacını, biçimini ve estetik değerini ortaya çıkaran bileşendir. Bilginin teknolojiye dönüştürülmesinde başat etkindir. Dil gelişimi; bilgi üretimi ve bilimlerin gelişimi ile koşut bir olgudur. Bilgi üretimi ve bilimlerin gelişimi ise dilin gücüyle doğru orantılıdır. Düşüncenin uzayı temel değişken olmalıdır ve dilin genişliği düşünebildiğimiz kadardır. M.K.Atatürk, Türk Dil ve Tarih Kurumu gibi kurumsal bir yapı oluştururken nasıl bir dil geleceği öngörmüştür? Öngördüğü o geleceği, yüz yıl sonra biz görebiliyor muyuz?

Dil çalışmalarında daha somut, hızlı ve etkili bir sonuca varabilir miyiz?

27 Ekim 2019, Narlıdere

BİLGİ AKTI

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Prof. Dr. Takiyettin Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş¹⁶ kitabında 'bilgi aktı'¹⁷ndan söz eder. Bilgi görüngüsü bağlamında; algı, düşünme, anlama ve açıklama aktlarıdır bunlar. Bir anlamda bilme ve açıklama etkinliğini tanımlamaya çalışır. İnsanın algılamasını, düşünmesini, anlamasını ve konuşmasını (açıklama) inceleyen bir süreçtir. Bu aktların sağlıklı çalışmasını sevgiye, yani olumlu duyguya bağlar Mengüşoğlu. Sağımızda, solumuzda, ekranlarda en kötüyü bile şirin gören ve toplum yararına olduğunu ısrarla savunan insanlar var ya işte onlar, duygu durumundan kaynaklanan bilgi görüngüsü kurbanlarıdır.

Bilgi aktının sanat açısından ayrı bir önemi vardır bana göre. İnsanla yapıt arasındaki ilişkiyi ve etkiyi tanımlamaya yarayan yolları gösterir. Bir anlamda yapıtın insan üzerindeki etkisinden, yapıta giydirilecek tüm sanat tekniklerine kadar sanatsal işleyişi açıklamaya yarayan bir konudur. Bilgi aktı, çok bilinmez ve yazılıp çizilmez. Aslına bakarsanız her sanatçının bilmesi gereken önemli bir görüngüdür. Örneğin bilgi görüngüsünü bilmezseniz düşünme, algılama-anlama ve anlama-sezme arasındaki farkı ayırmakta güçlük çekebilirsiniz. Yaygın olarak kullanıldığı gibi "Anladım yerine algıladım" diyebilirsiniz.

Algı-düşünme-anlama ve açıklama aktları birbirine bağımlıdır ve birbiri içinde çalışırlar. Bunları harekete geçiren, diğer bir deyişle ivmelendiren olumlu duygudur. Yani sevgidir. İşte bu bilgiye dayanarak 'duygu yönetimi ve eğitimi' gerekliliği karşımıza çıkar. Sevginin, diğer söyleyişle olumlu duygunun, küçük yaştan

¹⁶16 T. Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, 11. Baskı, Ekim 2018

¹⁷17 Olgu-olay, Bilme etkinliği

başlayarak düşük yoğunluklu sanatsal ortam, sanat ve sanatsal etkinliklerle yaratılabileceği kanısındayım. Bireyin ruhuna dokunabilmek, duyarlılığını artırmak, olumlu duygu durumuna taşımak, sanat gibi güzellik ögesini önceleyen yöntemlerle olasıdır. Sanatın gücüyle, insanın ruhuna dokunabilelim ki duygularını inceleyebilelim, duyarlılığını artırabilelim ve olumlu duygu durumunu yaşatabilelim.

Sorunu, duygusunu olumlu ve yerinde kullanamayan insanlar yaratır. Gizli bir hastalık biçimi ve ustalıktır sorun üretebilmek. Psikologların yaptığı iş, danışanınin duygu yönetimini düzenlemek değil midir? Ülkemizde yaratılmış olan öfkeyi, ayrıştırmayı, olumsuzlukları dikkate aldığımızda, duygu yönetimi ve eğitimi çok büyük bir öneme sahiptir.

Dünyaya, çevreye, insana, canlıya karşı duyarlı insan yetiştirmek ve barışçıl bir dünyaya varmak istiyorsak bireye, duygularını yönetme becerisi kazandırmalıyız. Kinden, nefretten olabildiğince uzak tutmalıyız. Duygularını, olumlu ve duyarlı duruma dönüştürmek için taşın altına elimizi koymak zorundayız. En azından ilkokullar başta olmak üzere tüm eğitim kurumlarında öğrencilerimize düşük yoğunluklu sanat ortamı sunmalıyız. Sanata gönül veren ve yeteneği olanlara ise sonuna kadar destek... Çünkü sanata gönül vermek, barışa en yakın durmaktır.

2 Şubat 2022

YAŞLI DÜŞÜNCE

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Bu denemenin amacı, kimin ne yaptığını ya da ne yapmadığını sorgulamak değildir. Kişiler ya da uygulamaları, konumuzun odağı olarak düşünülmemelidir. Farklı bir açı ve yaklaşım altında şiir ve yazın konusunda aksayan yönleri panoramik bir bakış altında biraz olsun sorgulamaktır. Bunun yanında, inceleme ve araştırmalarım ışığında; şiire yaklaşım, şiir ödül sistemi ve şiir eleştirisi konularında; öngörebildiğim çözüm önerilerini sizlerle paylaşmaktır.

Yaşlı düşüncenin balkonlarına yerleştirilmiş sanat ve şiir anlayışı, oldukça sıkıntılı bir şiir geleceğinin habercisidir, diye düşünenlerdenim. Günümüz şiir severi; kendini kanıtlamış yaşıyan ya da yaşamayan şairlerimizin söylediklerine çok önem verirler ve bunları ölçüt kabul ederler. “Folklor şiire düşman”, “Şiirde anlam aranmaz” gibi... Bunlar; alınmalı, yorumlanmalı değerlendirilmelidir. Bu; tarihsel bilgi, bilgiler arası eşgüdüm ve metinler arası ilişki gereği böyle olmalıdır zaten. Ancak bugün olduğu gibi bunları anıtlştırıp sorgulanamaz duruma getirmek, şiirdeki ayrıntıyı ve kapsamın genişliğini görmeyi zorlaştırıyor. İşin kötüsü ateşli şiir sever gençler, bu tür sözde ölçütleri fazlasıyla önemsiyor. Öykünmeci bir yaklaşım içine giriyorlar. Klasikleşmiş bu ölçütleri kırıp şiire yeni açılardan bakmalarını ve daha uzağı görmelerini sağlamak için biraz çaba ve yenilik gerekiyor. Tabii bu iş, kolay değil. Bu durum, şiir dünyasının en sert ve kırılmaz kalıbıdır, diyebilirim. Türk yazınında öykünmeden şiir yazılabileceğini kavrayamamış ve kabul edemeyen büyük bir çoğunluk vardır. Yani şiir, şiirden ve şairden öğrenilir gibi önyargı, gerçeğin kendi gibi algılanır olmuştur. Öne çıkmış şiir yazılarını incelediğimizde böyle düşünüldüğü, bundan başka bir yolun olmadığı kanısının yaygın olduğu anlaşıyor...

Temiz ve sağlam bilgi, kendini delilsiz kanıtlama yeteneğine sahiptir. Değişim sürecini biraz daha hızlandırır; bu kesin. Ne var ki asıl sorun bu noktada öne çıkıyor. Edebiyat tarihçiliğiyle edebiyatı, miras alınmış söylemlerle sanatı, kulaktan dolma bilgiyle estetik bilimini anladığını varsayan yaşlı düşünce, sanat alanında temiz bilgiyi ayırt edecek yeteneğe sahip olmadığı kanısındayım. Türk şiiri, sanat bilimi açısından ele alınmıyor ne yazık ki. Usta çırak usulü ve derme çatma bilgilerle şiir, şiir olmanın ötesinde bir mantıkla şiir severlere aktarılıyor. Yanlış veya noksan bilgi, kabul edilmiş doğru olarak kulaktan kulağa aktarılıyor. “Şiirde anlam aranmaz. Şiir bilgi içermez” gibi...

Neden böyle düşünüyorum? Bugüne kadar okuduğum şiir yazılarında ve sanat felsefesine yönelik yazılarda; ucundan tutulur, dikkate alınır ve referans vermeye değer çok ender metin ve yazarla karşılaştım. Örneğin, Özdemir İnce, Afşar Timuçin, İsmail Tunalı gibi yazarlar... Belki çok daha değerli içeriğe sahip yazılar ve konusunda yetkin yazarlar vardır; görememiş ve ayırdına varamamış olabilirim. Sanat eğitimi içinde yetişmiş, konusunda uzman şair ve öğretim üyelerinin affına sığınıyorum. Şiir yazılarının büyük çoğunluğu, şiiri öyküleştirmek dışında sağlıklı bir içeriğe sahip görünmüyor. Ortaya yeni bir şey koymuyorsanız referanslara yaslanarak şiir sanatı hakkında öykü anlatmak; bir kazanım değildir. Hele akademik düzeyde, değeri olan bir çalışma değildir bana göre. Artık şiir sanatı, sanat bilimi açısından ele alınmalı ve ilgili disiplinlerin eleğinden geçirilerek gençlere sunulmalıdır.

Şiir sanatı, kavram kargaşası altında ele alınıyor ve bir şeyler yapılmaya çalışılıyor. Özellikle estetik bilimi ve felsefeyle ilgili kavramlar... Sanat kavramları arasındaki hiyerarşi ve anlamsal alanlar, tutarlılık ve bağlaşıklığı sağlamıyor çoğu yerde... Sanat felsefesine egemen değilseniz şiir sanatı gibi geniş bir alanda, kavram kargaşasından kurtulamazsınız. Bunlar arasında kargaşadan kurtulmak, çok yönlü bir yaklaşım ve farkındalık

gerektiren bir durumdur. Bana göre bunun temel bir nedeni vardır: Çok yönlü olmayan beyinler; şiir gibi kapsamlı bir alanda değerlendirme ve çözümleme için bilimler arası eşgüdümü kullanamazlar. Belirli alanların dışına çıkamazlar. Şiir sanatına, yedi başlı dev muamelesi yaparlar. Bu yüzden yüzeysel çıkarımlarda bulunur geçerler. Yeni bir şey keşfetmiş gibi nesnel ve kavramsal karşılığı olmayan tümce kurup böbürlenirler. Örneğin, “Şiir de kendisinin ne olduğunu bilmez”, “Şiir yazmak sözcükleri savurma sanatıdır” gibi... Ayrıca şiiri, salt dil açısından ele alırlar. “Kurallar şiirden çıkar; kaç çeşit gerçek şair varsa o kadar da gerçek kural vardır” gibi genelleme söylemlere fazlaca yaslanırlar. Şiir, ruhbiliminden geometriye kadar tüm bilimleri ilgilendiren geniş bir yelpazenin taranmasını gerektirir. İlgili disiplinlere egemen olmayı gerektirir. Neden?

Şiir bir düşünce sanatıdır. Düşünce sanatı olması demek doğrudan insanın bilinç dünyasıyla ilgili olması demektir. Onun, düş ve imgelem gücüyle doğru orantılıdır, demektir. Duygu, zekâ, bilinçaltı gibi bilincin üzerindeki etkenlerin ayrıntısına burada girmiyorum. Bilinci yapılandıran ve onun sağlıklı çalışmasını sağlayan şey; bilgi, bilgiler arası eşgüdüm ve yorum yeteneğidir. Bu demektir ki bilincin alanı, aklımızın sınırlarını zorlayan bir uzaydır. Bu uzay, şairin düş ve imgelem uzamıdır. İşte bu uzam ne kadar bilgiyle doluysa; bilgiler arası eşgüdüm yeteneği ne kadar güçlüyse; görme, sezme, duyma, duyumsama, ayırt etme ve yaratıcılık yeteneği o kadar yüksek demektir.

Yaşlı düşüncenin şiirle ilgili öyküleştirdiği ve ritüel haline dönüştürdüğü pek çok şeye karşı çıkmamın nedeni, bu uzamın anlaşılmamış olmasıdır. Şiir, her gün bir yeniye doğru evrilmelidir. Şiir, bir sanat alanı değil; yeteneğe bağlı söz söyleme etkinliği gibi düşünülmektedir. Genelleme tümcelerle övgüler sıralanmaktadır. Alaylı geleneğin yaptığı bu ve buna benzer şeyler, bilimsel donanıma sahip gençliği doyurmamaktadır. Çağımız bilgi çağıdır. Magazinsel söylemlerle, masalsı yakıştırmalarla şiir gibi bir sanat

alanında çağa ayak uydurulamaz. Teknik ister; bilimlerin eşgüdümünü ister; sağlıklı ödül sistemi ister; iyi bir eleştiri ve eleştirinin eleştirisini ister.

Türk şiirinin sağlıklı bir ödül sisteminin olmadığını çoğunluk kabul etmektedir. Ödül sistemini, sağlıklı ve güvenilir duruma dönüştürmek için biraz özveri gerekiyor. Egoyu bırakıp bilgiye önem gerekiyor. Seçici kurullarda yer alan şairlerimizin açıklamalarından ve yazılarından anladığım kadarıyla çoğunluğunun estetik biliminden haberi yok. Sanat felsefesine vakıf olmayan insanlardan seçici kurul oluşturmak, havanda su döven insan topluluğu oluşturmak demektir. Bir kitaba/şiire hangi gerekçelere dayanılarak ödül verilir, bunu bilen çok kişi yok; ayrıca en önemlisi, bu işin elle tutulur bir yöntemi yok. Bir şiire neden ödül verilir sorusunun yanıtı; şiirin estetik değeriyle ilgilidir. Yapıtın ölçütü ve ölçüsü, estetik değerdir. Estetik değerden söz edilen bir ödül gerekçesi, hiçbir yerde görmedim, okumadım, duymadım. Yapıtın estetik ve sanat değerini açıklamak yerine sayısız ağdalı genel tümceler kuruluyor, ödül gerekçesi olarak. Üstelik sanat kavramlarını yerle bir ederek...

Türk şiirinin eleştiri sistemi, bana göre ağır aksak yürüyen bir dedikodu dünyasıdır. Şiire yönelik, referans alalım diyebileceğimiz eleştirel denemeye rastlanmaz oldu. Şairlerin birbirlerinin bilgisine ve yapıtlarına saygısı yok. Bu ve buna benzer daha pek çok olumsuzluk sayabilirim. Haksızlık etmeyeyim olumlu yanları var elbette yazınınızın, şiirimizin. Dönüşüyor, geliyor, daha da gelişecek. Bu denemede söz ettiğim konu; aksayan, acilen önlem ve sistem geliştirilmesi gerekenlerdir.

Sorunları tespit ve şikâyetle bulunmak, anlayışımız gereği oldukça gelişkindir. Dağ gibi sorunlar önümüzdeyken “Nasıl çözüm üretebiliriz” sorusundan çok “Kim ne söylemiş” dedikodusuna önem veriyoruz. Tanımadığımız bir başkasından çözüm üretmesini bekliyoruz. Adı duyulmuş ancak tanımadığımız

yabancı ülke insanların çözüm önerilerine yüksek değer veriyoruz; doğru yanlış, bilimlerle uyumlu olup olmadığını sorgulamadan. İçimizden birinin ileri sürdüğü önerileri de nasıl çürütürüz diye yarış yapıyoruz. Öğreti ve dinsel yönelimleri gerekçe göstererek, iyi bilgiyi kurban ediyoruz. Görmezden geliyoruz, küçümsüyoruz. Bunlar şark zihniyetinden kurtulamamış olmanın zayıflıklarıdır. Demek ki öğreti ve dinsel koşullandırma, yeni bilgiyi göremeyecek kadar insanı körleştiriyor.

Özet yapacak olursam:

Birinci sorun, Türk şiirine sanat felsefesi açısından bakmıyoruz. Dil sorunuymuş gibi algılayıp buna göre çözüm arıyoruz. Değişik ortamlarda yayımlanan ve yayımlanmış şiir yazıları, böyle olduğu sonucuna götürüyor bizi. Şiir sanatı, karmaşık bir sanattır; bütün disiplinlerin eşgüdümünü gerektirir. Şiir, dille yapılı ama sadece dil değildir. Çünkü şiir insan düşüncesi ve düşünün, birebir aynasıdır. Bu da, sınırsız bir uzay demektir.

İkinci sorun, yukarıda söz ettiğim gibi, şiir ödülleri ve seçici kurulların sağlıklı olmayışıdır. Bu konuya yönelik önerim vardır. “Saf Sanattan İnsana, Şiir Çözümleme Tekniği ve Şiir Eleştirisi” isimli kitabımda önerdiğim bazı kuram ve teknikler var. Örneğin ‘Şiir Çözümleme Tekniği’ adı altında ileri sürdüğüm teknik, ödül sistemine ve seçici kurulların yöntemlerine katkı sağlayabilecek ayrıntılar içeriyor. Şiirin ilgili disiplinlerini dayanak olarak ele alıyor ve bir şiirde olabilecek tüm organların gözden geçirilmesine olanak sağlıyor. Delilsiz yargıya yer bırakmıyor. Şiirin sanat ve estetik değeri hakkında bir kanıya varmayı sağlıyor. Bu özelliği nedeniyle, sanat felsefesi konusunda yetkin olmayan kişilerin seçici kurulda yer almasını engelliyor. Estetik bilimi, felsefe, ruh bilimi ve toplum bilimi gibi sanatı çok yakından ilgilendiren başat bilimlere uzak kimselerin, seçici kurullarda görev almamasını ve

alırda da bu işin üstesinden gelemeyeceğini söylüyor. Bu tekniğin tek sorunu vardır. O da, uzun zaman gerektiriyor olmasıdır.

Üçüncü sorun ise şiir eleştirisidir. Şiir eleştirisi adı altında bu işi yapan kimse veya topluluk var mı, kuşkuluyum. Çünkü sayısız çözümleme ve eleştirel deneme okumuş olmama karşın bu, gerçekten şiir eleştirisi diyebileceğim bir metinle ender karşılaştım. Çok sayıda eleştirel deneme adı altında metin var yazınımızda ama ben, çoğunluğunun eleştirinin işlevine uygun olduğunu düşünmüyorum.

Eleştiri konusunda da bir önerim vardır. Aynı kitapta, “Katman Edebiyat Eleştiri Sistemi” adı altında bir yöntem ileri sürdüm. Bu yöntem, Şiir Çözümleme Tekniğine yaslanıyor ve dil sanatlarının tamamı için uygulanabilir bir sistemdir. Hatta tüm sanatlar için kullanılabilir. Bu sistem, eleştirmene şunu diyor: Eleştireceğin yapının otopsisini yapacaksın, ilgili disiplinlerle açıklayacaksın ve estetik bilimine göre kanıtlar üzerinden yargıya varacaksın. Yapıtı; yazar, yapıt, okur ve ortam ilişkilerini dikkate alarak inceleyeceksin... Yapıtın, etkinliği ve yetkinliğini ortaya koymak için kanıtları bir bir dökereksin. Kanıtsız yargıdan uzak duracaksın... Bu yöntem, bütünlüklü bir sistemi içeriyor ve bilimsel yöntemlerin dışında eleştirmene açık kapı bırakmıyor. Öznel yargı gerektiren yerlerde de bazı delilleri ön koşul olarak ileri sürüyor.

Kitaplarımda öne sürdüğüm kuram, teknik, sistem ve öneriler; akademik olarak ele alınmalıdır kanısındayım. Bunların hepsi, sanat biliminin öngördüğü temele dayandırılmaktadır. Geliştirilmesi gereken yanları mutlaka vardır. Bazı öneriler ile kuramlar, doktora tezi olacak konulardır; ayrıntılı araştırma gerektiriyorlar. Türk yazınında, özellikle şiir konusunda, daha dinamik davranılmalıdır. Salt edebiyat tarihçiliği ve dil bilgisiyle bu işin üstesinden gelinemeyeceği anlaşılmalıdır. Hayranlık ve öykünmeciliği birbirine karıştırıyoruz kanısındayım; bunlar ayrı

şeylerdir. Biri, sanatın gelişimine katkı sağlar; diğeri ölümüne... Yazılmış şiirlere benzer şiir yazmak, özgün sanat anlayışını oluşturmanın önündeki en belirgin engeldir; benzemekle kendi şiirini kurmak arasındaki çizgiyi koruyamıyorsan. Keşif bekleyen geniş bir evren vardır şiir ve şiir emekçilerinin önünde... Donanımınızı güncellemenin zamanıdır.

Sararmış sayfalardan kopyalayıp aldığımız bilgi, güncel olmayabilir. Bugünün bilgisiyle uyumlu olmayabilir. Bu bilgilere; sanat felsefesi açısından baktığımızda önemli sorunları barındırdığı görülüyor. Pek çoğunun, güncel bilgiyle çeliştikleri çok açık. Öğreti ve din gibi koşullandırmaların altında yapılan yorum ve ortaya konan bilgiler; hepten sanat bilimiyle çelişiyor. Örneğin, “İdeolojiye hizmet etmeyen sanat, sanat değildir” diyebilen bir mantık, bugün kabul edilebilir mi? 25 Nisan 2021

GENÇ ŞAİRE MEKTUP

Evren, yaşam ve insan arasındaki ilişkinin ruhunu çözmüş kişiler, yaşam ile kültürel değerlerden damıtılmış bilgileri genç kuşaklara aktarma çabasındadırlar. Bu, genetik ve yaşamsal olguların bir sonucudur. Bizler de benzer çabayı sürdüren, insanlığı ileriye götürmeye çalışan, ne var ki yavaş yavaş işlevlerini yitiren sıkıntılı bir kuşağız. Bizi; savaş, cehalet ve baskıların linç ettiği sorunlu bir kuşak yetiştirmiştir; rol modelimiz onlar olmuşlardır. Savaşı, şiddeti ve baskıyı gereklilik gören tutucu çoğunluk, bugün de varlığını sürdürmektedir toplumuzda. Birey olma bilincine erişmemiş ve şiddeti normal gören insanların yarattığı sorunlar, içimizi acıtmıştır ve acıtmayı da sürdürecektir. Kafanızı kaldırıp baktığınızda, yanı başınızda bunların kopyalarını çok sık göreceksiniz ve içiniz közlenecek. Bu yüzden, bizler isteriz ki sizlerin aydınlık dünyayı kurmanız için; bakışınız insancıl, donanımınız güçlü, bilinciniz saydam ve yüreğiniz sevgi dolu olsun. Çağdaş kazanımları geliştiren, sorunlara insan odaklı yaklaşan, sanatı, sanat gibi insanı, insan gibi okuyan yeni bir aydın kuşağı oluşturunuz. İnsanca yaşamının araçlarını yüreğinizle tutup insanın insanı yemesine ödül verilen şu küreyi ters yüz ediniz.

Genç şairim! Siyasi, harp ve sanat tarihini incelediğimizde şöyle bir uygulamaya tanık oluruz: Dönemin başat güçleri; egemenliklerini sürdürebilmeleri, yaşam alanlarını genişletebilmeleri ve toplumu istedikleri gibi yönetebilmeleri için halkların temelde dört ana duygusu üzerinde oynamışlardır. Bugün bile elinde güç bulunduranlar, yine bu dört temel duygunun üzerinde çalışarak başarılarını sürdürmektedirler. Bu duygular; “korku, düşmanlık, aidiyet ve din” duygusudur. Bunlar kaşındığında, insan ve toplumlar üzerinde yarattığı etki ve

sonuçlarının ayrıntısına girmeyeceğim. Örneğin sadece aidiyet duygusunun insandaki olumsuz etkisini ele alalım: Aidiyet duygusu; sağlıklı yapılandırılmaz ve diğer olumsuz duygularla desteklenirse; adaletsizliği, işkenceyi, terörü, ölümü, şiddeti ve savaşı doğal hak görebilecek kadar canı bir insan ruhu ortaya çıkartır. Ne yazık ki acı örneklerini geçmişte olduğu gibi bugün de yaşamaktayız. İnsanoğlu; artık korku, aidiyet, düşmanlık ve din duygularını sömürmeyi bırakıp 'sevme duygusu' üzerinde çalışmalıdır. İnsanlığın, insan gibi yaşamını sürdürebilmesi ve geleceğini daha güzel, daha güvenilir yapılandırması; sevginin toplum katmanlarında başat kılınmasıyla olasıdır.

Şiir gibi duygulara seslenen sanatlar, sevgi ve diğer olumlu duyguları daha yoğun yaşanır kılar, güzele yöneltir ve ona yaşam sevinci aşılar. Diğer bir deyişle sanat dediğimiz olgu, olumlu duygu ve sevgi duygusunun işlendiği, beslendiği, tımar edildiği en konforlu yataktır. Toplum, birey, şair ve sanatçı olarak her durumda, sevme duygusu üzerinde çalışılmalıdır... İnsanlık, yaşam alanlarını yok etmek ve her geçen gün birbirini ezmek için elindeki tüm olanakları kullanmaya eğilimlidir. İşte bu nedenle, olumlu duygunun toplum üzerinde etkin kılınması için, her koşul ve durumda şiirin/sanatın gücünden yararlanmalısınız. Duygu yönetimi ve sevgi eğitimi üzerinde özenle durmalısınız ki kendi geleceğiniz için insanı kavrayan, dönüştüren ve değiştiren somut adımlar atabilesiniz. Geçmişin sorunları, geleceğin bulgularıyla daha iyiye ve güzele dönüştürülebilir.

Şiir, tüm sanat alanlarında olduğu gibi, insanlığı güzele, iyiye, yüceye yönelten sinsi bir silahtır. Daha doğrusu **Şiir, bir gerçeğin gözler önüne serilmesi değil, gerçek ile insan arasındaki zihinsel ilişkinin notalara dökülmüş ezgisi olmalıdır**. Bu yüzden, eğitim kurumları dahil her yerde düşük yoğunluklu sanatsal ortamı oluşturmak ve bu ortamda bulunan çocukların umut ve düşlerini daha bilimsel, daha gerçekçi dünya ile bütünleştirmek olmalıdır çabanız. İnsanı insana egemen kılmaya çalışan veya insanı kul

mantığına sürükleyen sistemler, çağ dışı verilerle donatılmış aklen sorunlu kişilerin eserleridir. Bunlar, bilim, mantık ve aydınlığın karşısında direnemezler; zamanla aydınlığın içinde eriyerek özelliklerini yitirmek durumunda kalırlar. Çocuklarımızı ve gençliğimizi sözünü ettiğim sorunlu zihniyetin elinden kurtarmak amacıyla atacağınız her adım değerlidir. Bunun en kolay ve kalıcı yolu, duygularını sanat ve sanatın yapıcı gücüne teslim etmektir. Ne kadar bilgili ve bilimsel gençliğe sahip olursanız olun, onların bilimsel aklına ivmeyi kazandıracak olan sevgi duygusudur; olumlu duygudur ve bu duyguları yaşanır kılan öz; şiir, resim, müzik gibi sanatların ruhunda gizlidir.

Yıkıcı yaklaşımları yok edip sevgi dolu insana ulaşmak için önlem geliştirmek zorunda olduğunuzu günlük yaşamda görüyor olmalısınız. İnsanın toplumsal ve kişisel istekleri bağlamında, özgün ve özgür yaşayabilmesi, kazanılmış insani değerler sisteminin güçlendirilmesiyle, yani sevginin geliştirilmesiyle sağlanabilir. İşte bu noktada, olumlu ve sevme duygusu gelişmiş dünya insanlığına ulaşmanın sırrı, sanatın gizilgücünde durmaktadır.

Sanat evrenseldir; yazın ve onun alt dalı olan şiir de. Dil varlıkları ve buna özdeş kültür varlıkları ile insan estetik duyarlılığını bütünleyen, özgün kuramsal bilgiler üretmeden, şiir kendi rotasında ilerleme sağlayamaz. Evrensel değer kazanamaz. Yani şiir, bilinci yapılandıran ve duyguyu örgütleyen bütün bilimlerin penceresinden bakmayı gerekli kılar. Kültürel değerler, dil ve düşünce, bunlara bağlı algı öyle bir şeydir ki yazınsal sanatlardan sadece haz duymaz, aynı zamanda kendini geliştirir, görme ve algılama biçimini değiştirir. Yaşam sevincini perçinler. Bu değişim, dönüşümlü olarak sanatı, onun bütün dallarını kuramsal bilgiler üzerinde hareket eden değerler dizgesi olarak çağın ilerisine taşır. Bütün bu değerler dizgesindeki çaba, örgütlenebilir duygudur, yani sevme duygusudur. İnsandır, insanın temel değeridir.

Duyguların yaşanma şeklinin üst sınırı yoktur. Düş, düşünce ve yaratıcılık; sınırsızlığı ve sonsuzluğu gösteren sevgiye koşut eylem biçimleridir. Düşlemin karşısında sınırlayıcı, belirleyici ve kuralcı bir tutum sergilemek sanatta boş bir uğraştır. Sanatın devinim alanı; yeniyi, yeniliğe, inanılmaz, olanaksız, farklı ve farkındalığa açılan bir evrendir. Şiir gibi pek çok sanat alanı, kurallara, durağan ve kalıplaşmış biçim ve yaklaşımlara karşıdır, onları yıkmayı hedefler. Sanatın bu özelliğinden yararlanarak, insan duygularını olumluya dönüştürebilir ve yaşam sevincini daha yaşanır kılabilirsiniz. Sevginin başat kılınmasını sağlayabilirsiniz.

Genç şair dostlarım. Bizi aşan bir dünya görüşüne, gülmece anlayışına, birey olma ve özgürlük bilincine sahip olduğunuzu biliyorum. Daha çağdaş, akılcı, çağı insana ve gelişen koşullara göre tasarımıyan bir sisteme doğru yol alacağınızı şimdiden görebiliyorum. Bunun yanında 'nasıl ve niçin' gibi soruların yanıtlarıyla sizleri oyalamak ve sizlere yol göstermek değildir amacım. Ruhunuza ulaşmak için sizlere bir şeyler söylemeliyim diye bu mektubu kaleme alıyorum. Yaşamın yüzümüze vura vura kazandırdığı deneyimi, birikimi; bilim ve gerçeklikten doğmuş olan gizli özneyi; bir kez daha sizlere anımsatmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Yaşam felsefemizin, varoluşumuzun ve sürekliliğimizin dayandığı gizli özne, sevgi kavramının kendisidir. Bu, sanatsal, siyasal ve bilimsel çalışmalarınızın temel değeri olmalıdır.

Sonuç olarak, barış ve sevgi içinde yaşanabilir yenedünyanın kurulması, insan bilincinin kendi yaşamsal ve varoluş değerleriyle yapılandırılmasına bağlıdır. Yaşamsal ve varoluş değerlerini en üst düzeyde açığa çıkaran şey, sevgi ve onun türevleridir. İnsanın asıl ereği, yaşam ve neslin sürekliliğini sağlamak için en yüksek seviyede kendisini gerçekleştirmektir. Buna bağlı olarak sanatın asıl ereği ise, *'Sevme duygusunu var kılarak aklın evrim sürecini hızlandırmaktır.'* Sevme duygusunun altında, haz duymaktan

insanın yaşama bağlılığına, en iyi yaşamsal koşulları oluşturmaktan neslin sürekliliğinin sağlanmasına ve akli evrimleştirerek en güç koşulların üstesinden gelme çabasına kadar sıkı bir kararlılık saklıdır. Varoluş güdülerimiz ve bilincimiz üzerinde konumlanan, beynimizin çalışma biçimi ile şekillenen karmaşık bir dünyanın arasında, sanatın gücü önemli yere sahiptir; bunlar, sizlerin beyinleri tarafından bugün olduğundan daha farklı çözümlenmeyi, keşfedilmeyi ve daha farkındalıklı bir yaklaşım sergilemeyi beklerler.

Dilerseniz yazımı Albert Einstein'ın kızına yazdığı mektubundan alıntı yaparak bitirelim: Kızına şöyle der; *“Son derece güçlü bir kuvvet var ki şimdiye kadar bilim bunun için resmi bir açıklama bulamadı. Bu, tüm diğerlerini dâhil eden ve yöneten bir kuvvettir ve hatta evrende işleyen tüm fenomenlerin arkasındadır ve bizim tarafımızdan henüz tanımlanmamıştır. Bu evrensel kuvvet SEVGİ'dir. (...) Sevgiye görünürlük sağlamak için, en ünlü denklemimde basit bir düzeltme yaptım. Eğer $E=mc^2$ yerine, dünyayı iyileştiren enerjinin ışık hızının karesi ile çarpılan sevgi vasıtasıyla elde edilebildiğini kabul edersek, sevginin var olan en güçlü kuvvet olduğu sonucuna ulaşırız, çünkü sevginin sınırları yoktur.¹⁸(...)”*

Sevilmek onurdur; sevense onura ait olandır. Dilerim sevgiyle büyür, seviyle yol alırsınız... 20 Temmuz 2019, Narlıdere/İzmir

¹⁸

<http://www.kosulsuz-sevgi.com/yeni-eklenen-mesajlar/albert-einsteinin-kizina-mektubu/> Çeviren: Saffet Güler

GELECEĞE MEKTUP

(Bu deneme, Vedat Günyol 2020 IV. Deneme Yarışma Dosyası'nda yer almamıştır.)

Nesnenin ya da fizyolojinin evrimi değildir asıl olan; düşüncenin, düş gücünün evrimidir. Çünkü dünyayı yaşanabilir kılan ya da ateş topuna çevirecek olan düşünce ve düşlemin gücüdür.

Sana nasıl seslenmeliyim, bilemedim; bağışla beni geleceğin çocuğu. Oturdum, mektup yazmaya çalışıyorum. Beş veya on asır sonra birbirimizi anlayabilecek miyiz, bundan bile emin değilim. Senin için söylediklerimin bir anlamı olacak mı, onu da bilmiyorum. Tarihsel bilgi olarak ne aktarabilirim kestiremiyorum. Bugünkü dünya ve gelecek görüşümle, çağımdan ve gelecekten söz edebilirim ancak; senin düşünce dünyanı ne yazık ki okuma yetisine sahip değilim. Amacım yol göstermek değildir; böyle bir yeteneğim olmadığı gibi yol göstermeye gereksiniminin de olmayacağını düşünüyorum. Mektubumu, en azından beni ve benim çağımı anlamak için yazıyorum. Geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurulmadığı sürece, bilginin tarihselliği ve metinler arası ilişki diye isimlendirdiğimiz devinim, seni ek araştırmaya zorlar. Ulaştığın sonuç, bizi anlamak için yeterli olmayabilir. Geçmişimi, çağımı ve geleceği öngörebildiğim kadarıyla tanımlamaya çalışayım.

Mektubumu; bulut teknolojisi, beynine enjekte, sanal görüntü veya daha gelişkin iletişim aygıtlarıyla okuyor/dinliyor/görüyor olacağından eminim. Bizim kuşak, terörün, savaşın, kavganın içinden kopup geldi; bugün de bunlarla iç içedir. Anlayacağın bizi, çatışma kültüründen beslenen atalarımız yetiştirdi. Buna karşın, atalarımızla duygudaşlık kurduğumuzda onlara kızıyoruz. Onların; yaşam, gelecek, değişim ve gelişim algıları böyle gerektiriyordu; bizimki de çok farklı değildir. Senin çağın ve düşünsel dünya, aynı çatışmanın içinde olacak mı şimdiden bir şey söylemek zor. Ancak sen daha fazla çatışmalara açık bir çağ yaşayacaksın, görebiliyorum: İnsan nüfusu, diğer canlıların

nüfusuna oranla daha hızlı artış göstermektedir. Yaşamda var olma üstünlüğüne ve olanağına sahiptir. Dünya aynı dünya, su ve kara parçalarının gıda üretimi insan nüfusu kadar hızlı artış göstermemektedir. Su ve gıda gibi temel gereksinimler, senin çağında ulaşım, bölüşüm, dağıtım sorununu doğuracaktır. İster istemez yüksek yoğunluklu bir çatışmanın, mutlak bir yarışın içinde olacaksınız. Diğer yandan teknolojinin sağladığı hız ve nükleer gelişmeler, daha büyük sorunları beraberinde getirecektir. Üstelik senin kuşağın, bugünkü insan egosundan daha fazla egoya sahip olarak yaşamda var olmaya çalışacaktır.

Bunları, başka alanlarda çalışanlar ve istatistikî araştırmalar daha ayrıntılı söyleyecektir. Ben mektubumda sanatsal konulara ilişkin bazı ayrıntıları dile getirmek istiyorum. Senin zamanında belki yağlı boya tablo yapılmayacak; bizim zamanımızda yapılmış olanlar da bir anlam taşımayacak olabilir. Bunların çok daha gelişkin olanlarını sayısal teknoloji veya düş dünyanla sanal olarak yapacaksın. Duvarlarında tablo yerine sayısal teknolojiyle oluşturduğun görüntüler yer alacaktır; kim bilir bizim düşleyemediğimiz biçime sahip yapıtlar olacak. Biçime dayalı heykel ve resim gibi sanatlar, daha gelişkin teknikle üretilebilecek, bugünün yapıtlarıyla benzerlikleri olmayacak belki. Teknoloji ve sanat tekniği ne kadar gelişirse gelişsin, insan denen varlık aynı değişime uğramayacaktır. Varoluş amacına yönelik çabası ile duyguları bugünden çok farklı bir düzleme taşınamayacaktır. Üremesi, yaşama çabası, kendini gerçekleştirme güdüsü ve beslenme amacı bugünün koşullarındakine benzer olacaktır.

İnsanlık, günümüze kadar savaşlarla zaman yitirdi. Barış ve sevgi içinde çağdaş bir dünyada yaşayabilirdik; bunu kurabilme yetisine sahip olduğumuzu düşünüyorum. Geçmişimiz, bize böyle bir dünya bırakmadı; biz de kuramadık. Barış ve sevgi içinde insanca yaşanabilir yeni dünyanın kurulması, bilincin kendi yaşamsal ve

varoluş değerleriyle yapılandırılmasına bağlıdır. Yaşamsal ve varoluş değerlerini en üst düzeyde açığa çıkaran şey, sevgi ve onun türevleridir. Senin kuşağın, sevginin oluş ve sürekliliğine yönelik ayrıntılarını daha net keşfedecektir; ben bugün bilebildiğim kadarıyla bundan söz edeyim. Sevgi, beden salgıları ve bilincin yapılandırılmasına bağlıdır. İnsanın asıl amacı, yaşamın ve neslin sürekliliğini sağlamak için en yüksek seviyede kendisini gerçekleştirmektir. Buna bağlı olarak, **sanatın asıl amacı, sevme duygusunu yüksek kılarak yaşam sevincini güçlendirmek ve bununla aklın evrim sürecini hızlandırmaktır.** Sevginin gerisinde, haz duymaktan insanın yaşama bağlılığına, en iyi yaşamsal koşulları oluşturmaktan neslin sürekliliğinin sağlanmasına ve aklı evrimleştirerek en güç koşulların üstesinden gelme çabasına kadar sıkı bir kararlılık vardır. Varoluş güdülerimiz ve bilincimizin yönlendirdiği bir olgudur. Beynimizin çalışma biçimi ile şekillenen karmaşık bir evrendir. Bu evrenin oluşumunda, sanatın gücü önemli yere sahiptir. Sevgi, bugün olduğundan daha farklı çözümlenmeyi, keşfedilmeyi ve daha farkındalıklı bir yaklaşım sergilemeyi bekler. Neden söylüyorum? Sevginin olduğu yerde savaş ve çatışma kültürü beslenemez, varlığını sürdüremez. Ayrıca, sevgisiz sanat üretilemez; sanatsız da sevgi güçlü kılınamaz.

Benim çağım sıkıntıların henüz aşılamadığı bir çağdır çocuk. Yazdıklarım sıradan bir sızlanma değildir; birer nesnel gerçekliktir. Sanat, özellikle yazın sanatı ellerimizde can çekiyor. Onu, estetik değeriyle ele almıyoruz, meta değeriyle yönlendirmeye, yapmaya ve ölçmeye çalışıyoruz. Anlayacağın duyguların yönlendirmesine göre değil; öğretilmişliklerin, çatışmanın, dayatılmış sistemlerin yönlendirmesine göre sanat ortaya koymaya çalışıyoruz. Bir anlamda taklit aşamasının ötesine geçemedik diyebilirim. Sanatın amacı ve işlevi, insanın yaşam sevincini artırarak düşünsel evrimini hızlandırmak olmalıdır. Tam insan olması yönünde itici güç olmalıdır. Biz, asıl amacı bir yana itip görünür olma çabası

içinde birbirimizin omzuna basmaya çalışan kalabalıklarız. Sanat, eğlence ve estetik tavır geliştirmek için temel ögedir. Biz, estetik tavır göstermek şöyle dursun, sanatla eğlenmiyoruz bile. Varsa yoksa sanatı kullanarak maddi kazanç sağlama ve üstünlük güdülerini doyuma ulaştırma peşindeyiz.

Şiir, öykü ve roman gibi yazın sanatları, biçimden çok anlam alanında değişime gebe olacaktır; çünkü bunlar düşünce dünyasının ve imgelem gücünün çıktılarıdır. Bugünün yazın sanatları ile zamanının yazın sanatları arasında karşılaştırma yapabilmen için bazı verileri ortaya koymanın yararlı olacağını düşünüyorum. Biz nasıl Aristo'nun Poetikası'nı okuyor ve Horatius'un Arz Poetikası'nı didik didik ediyorsak, sen de çağının sanatını daha ileriye taşımak için günümüzün sanatsal bilgilerini incelemek zorunda kalacaksın. Çağımıza ilişkin bilgi ve deneyim, senin için çok anlamlı olmayacak, bunu görebiliyorum; sen daha ileri düş ve düşünce dünyasında yaşayacaksın; her ne olursa olsun tarihsel bilgi ve sanatsal kalıtlar en azından yaratıcılık konusunda katkı sağlayacaktır.

Sanat, geçmişte gücün, inançların ve ideolojilerin emir eri gibi düşünülmüştür. Günümüzde de benzer şekilde ele alınmaktadır. Biçim değiştirmekle birlikte çok farklı bir yaklaşım içerisinde olmadığımızı söyleyebilirim. Senin zamanında, sanatın asıl amacı ve işlevine dönük iyi yönde değişim ve dönüşüm kesinlikle olacaktır. Ancak şunu unutmamalısın; insanın gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılama biçimi çok belirgin yön ve şekil değiştirmeyecektir. Bilgi ve bilginin kullanımı ne kadar gelişirse gelişsin, insanın tutumu, bu gelişime koşut değişime uğramayacaktır.

Bizler; inanç, ideoloji, politika ve sanat gibi görüngüler arasındaki ilişki ile ayrımı, sağlıklı çözümleyemeyen bir kuşağız. Sapla samanı birbirine karıştırıyoruz. Nasıl olsa hepsi midede eriyecek diye her birini karıştırıp yutmaya çalışıyoruz. Daha belirgin bir örnek

vermek gerekirse, şiirle öykü arasındaki ayrımı bile sağlıklı göremiyoruz. Konusunda yetkinliğe ulaşmış yazarları/şairleri de yeterince izlemiyoruz; çünkü bizde yapılandırılmış olan hırsların tutuklusu durumundayız. Gündelik yaşayarak büyük işler yapılamayacağını bilmemize karşın kendimize dönmüyor ve değişim konusunda ağır aksak davranıyoruz. İşte bizim yaşam, sanat ve yazına bakışımız bu durumdadır. Ne yazık ki sana daha geliştirilmiş bir sanat evreni devredemeyeceğimizi açık yüreklilikle söylemeliyim.

Sayısal teknolojiyi iyi kullanamıyoruz; üstelik kullanıcı düzeyinde bunları öğrenmekten kaçınan bir yaklaşım içindeyiz. Çağın gerekleri gelip kapımıza dayanmış, hazır olarak önümüze konmuş olmasına karşın bir elimizle onları itiyoruz. “Zamanım yok, ne işime yarar, aman sende, aklım ermez” gibi gerekçeler ileri sürüyoruz; aslında hepsi tembelliğin bir sonucu. Teknoloji çok hızlı geliyor. Yakalamak için çok çalışmak gerekir. Diğer tarafını düşündüğümüzde, benim kuşağım az şey yapmış sayılmaz. Nazım Hikmet’imiz, Sait Faik Abasıyanık’ımız, Aziz Nesin’imiz, Yaşar Kemal’imiz... var. Çağın hızına oranla yavaş hareket etmemiz anlayışla karşılanabilir; sen de bunu anlarsın diye düşünüyorum. En azından keşfedilmedik daha pek çok görüngünün olduğunu, bunlar senin aracılığınla, zamanla gün yüzüne çıkarılacağını biliyoruz. Bunlara ortam yaratmaya çalışıyoruz.

Öğretici davranmak, öğüt vermek, davranışlarınızı yönlendirmek dahası kontrol etmeye çalışmak, en başta gelen hastalığımızdır. Böyle yaparsan şöyle olur demek hoşumuza gider. Deneyimden edindiğimiz bilgiyi senin de aynen kullanmanı bekleriz. Öğretici olamayan iyi birer öğretmeniz. Söylemekle değil; yaptıklarımız ve tutumlarımızla bunları aktarabileceğimizi bildiğimiz halde öğüt vermekte ısrar ederiz. Bu, çatışma kültürünün bizlerde yarattığı bir sonuçtur. Başta söylediğim gibi mektubumu ne sızlanma ne de öğüt vermek amacıyla yazıyorum. Senin düşünce ve düş

dünyan; oldukça gelişkin, bilgiyi doğru kullanan, insan-emek odaklı, barışçıl ve özgür bir ortam yaratacaktır. Bundan kuşkum yoktur. Geleceğe bu kadar güvenle bakabilmemin ve sana güvenmemin altında şu düşünce yatar: Nesnenin ya da fizyolojinin evrimi değildir asıl olan; düşüncenin ve düş gücünün evrimidir. Çünkü dünyayı yaşanabilir kılan ya da ateş topuna çevirecek olan düşünce ve düşlemin gücüdür. Bizden sonra gelen yakın kuşaklara baktığımda; duygudaş, çağdaş, akılcı, bilimsel, özgür bilince sahip ve donanımlı bir gençlik buluyorum karşımda. Dayatma ve çatışma anlayışından vaz geçen, özgür ve insan olma onurunu daha üstün tutan bir anlayışı egemen kılmaya çalışıyorlar. Güven veriyor, umut veriyorlar.

Günümüz silah teknolojisi, kısa sürede dünyayı yerle bir etme yeteneğine sahiptir. Bilimsel bulgular, yaşam kaynaklarını kısa sürede kullanılamaz hale dönüştürebilir. Biyolojik bir saldırı veya kendiliğinden gelişen ve dönüşüme uğrayan bir virüs dünyayı birbirine katabilir. Bu gelişmeler, senin zamanında akıl almaz boyutlara varacaktır. Doğru yönetilmez ve insana dönük kullanılmazsa büyük bir tehlike seninle demektir. Üretilen bilgiyi insan odaklı kullanmak zorunda olduğumuzu sen de görüp önemini anlamış olacaksın. Bu yüzden, bugünden sonra çatışma ve dayatma mantığını dışlayarak sevginin güçlü kılınması için çaba harcamalıyız. Sevginin olduğu yerde birbirine saygı ve dinginlik vardır. Bu duygunun güçlendirilmesi, en çok önem vereceğin bir konu olmalıdır. Sevgi; duygudaşlığı, duyarlılığı, saygıyı, cömertliği, çatışmasız toplum yapısını doğurur. Bu nedenle, sanat gibi sevgiyi güçlendiren görüngülere önem vermek gerekir. Düşük yoğunluklu sanat ortamında eğitilen çocuklar, şiddete yönelmezler. İnsanî değerleri üstün tutarak ölüm ve şiddete neden olan uygulamalardan kaçınırlar. Benim çağım, özgürlük getirmek için savaşa karar verebilecek kadar dayatıcı anlayışa sahip hastalarla doludur. “Benim davama hizmet etmeyen sanat, sanat değildir.” diyebilen kalabalığın içinden kopup geldik ve bu

kalabalık halen etkin durumdadır. Öğretilmiş, ayrıştırılmış bu anlayış, henüz yürürlükten kaldırılamamıştır.

Sistemleri, ülkeleri veya dünyayı yönetmek, insanı yönetmek demektir. İnsanı yönetmekse duyguları yönetmekle eşdeğerdir. Bildiğiniz gibi olumsuz duygular, dilsel şiddetten başlayıp terör ve savaşa kadar varan olumsuzlukları beraberinde getirir. Tarihe baktığımızda, bizim zamanımız dâhil, terör, şiddet ve savaşlarla geçmiş bir zamanla karşılaşsınız. Senin de aynı sonucu yaşamaman için **duygu yönetimi** denen kavrama eğilmelisin. Olumlu duyguları toplumlarda başat kılmak, şiddetten, kavgadan ölümden uzak barışçıl bir toplumun temel taşlarını atmak demektir. Mektubumda sanata yönelik konulara bu yüzden değinmek istedim. Çünkü sanat, '**duygu yönetimi**'nin temel bileşenidir. Olumlu duyguları, yani sevgiyi güçlendirmenin en kolay ve en kalıcı yöntemidir. Adil, duygudaş, duyarlı, sevgi dolu ve özgür insan, sanat gibi amacı 'güzeli yaratmak' olan etkinliklerle yapılandırılabilir.

Sen bizi çok fazla dikkate alma; bizler, kavgada üstün olmak için şiiiri silah yerine kullanan bir kuşağız. Anlayacağın bizim sanat anlayışımız, kalın dişli törpülerle inceltilmelidir. Başta söyledim ya, savaş ve şiddetin kol gezdiği ortamlar, duygularımızı, ülkümüzü ve amaçlarımızı belirledi. Sorunlu kararları alma ve uygulama zorunda bıraktı. Senin geleceğin akılcı, sevinçli ve daha çağdaş olmalıdır; dahası bunu umut ediyorum. Çünkü senin duyguların, çok iyi yönetilmese de özgürlük bilincine varmış ve insan olma değerlerini özümsemiş durumdasın. Senden; olumsuzluk, haksızlık, şiddet, savaş ve terörden yana karar çıkmaz, diye düşünüyorum.

Çağımızın en büyük yarası olan ve senin kuşağını daha fazla etkileyecek olan, önemli bir soruna daha değinmek istiyorum. Bildiğin gibi doğada var olan her canlı türünün bir işlevi var ve doğanın kendi kendine kurduğu bir dengede sürekliliğini

korumaktadır. Biz buna ekosistem diyoruz. Günümüz teknolojisi, bunların bir kısmını yok etmektedir; ekosistemi alt üst etmektedir. Dahası yükselen bir ivmeyle yıkım sürmektedir. Nasrettin Hoca'nın "Bindiği dalı kesmek" diye bir fıkrası vardır. Senin zamanında Nasrettin Hoca tanınıyor ve fıkraları anlatılıyor olacak mı, bilmiyorum. Örnek vermek gerekirse, bindiği dalı kesen ama bundan haberdar olmayan bir varlık durumundayız bugün. Ekosistemi, buna bağlı olarak ekolojik (çevrebilimsel) dengeyi bozuyoruz. Doğadaki oksijen oranı ve içilebilir su kaynakları yaşamsaldır. Havadaki oksijen oranı %16-%22 arasında olmak zorundadır. Bu oranlar sınır değerleridir ve bu oranların dışında yaşam olası değildir. Şu an bile havadaki oksijen sınır değerlerini ters yüz edebilecek bilgi ve teknolojiye sahibiz. Bu oranların korunması için önlem alma gerekliliği vardır; örneğin oksijen dengesini sağlamak için bugün aldığınız önlem, bir insan ömründen daha fazla zaman sonra etkili olmaktadır. Sana dengeli bir doğa bırakmayacağımızdan eminim; çünkü bindiğimiz dalı bilinçsizce kesen bir kuşağız. Bu yüzden, ekosistem ve çevrebilimsel dengeye özen göstermek, koruyu ve önleyici önlem geliştirmek en temel göreviniz olmalıdır.

Doğanın dengesini koruyacak ya da bozacak olan şey, teknoloji değildir; insandır. Sanattan ve duygu yönetiminden bu nedenle söz ediyorum; sevginin bir anlamda olumlu duygunun daha güçlü olmasını önemsiyorum. Birkaç delinin yarattığı ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan İkinci Dünya Savaşı'nı bir düşünün. Ayrıca nükleer silahlarla bir anakaraya saldırıda bulunulduğunu varsayın. Veya ölümcül bir salgının baş gösterdiğini. Nasıl bir sonuç ortaya çıkacaktır, senin düş gücüne bırakıyorum. Anlayacağın, havadaki oksijeni sınır değerleri dışına taşımak, var olan teknolojiyle çok kolaydır. Yaşamsal önemi olan şey, insanın kararını etkileyen itici gücün sağlıklı yapılandırılmasıdır. Yani sevgi gibi olumlu duyguların, üst düzeyde tutulması ve yönetimidir. Tek seçeneğimiz, sanat gibi güzeli var eden değerler yardımıyla

insanın olumlu duygularını beslemek ve güçlendirmektir. Yinelemek gerekirse, sevginin egemen kılınması, kitlesel ölüm ve yıkımları önlemek anlamına gelir.

Çağımın bilgi birikimi gereği, dünyanın üç boyutlu olduğu görüşü yaygındır. Yaşam biçimimizi ve sistemleri buna göre şekillendiriyoruz. Aslında dördüncü bir boyutun olduğunu, ne var ki bu boyutu doğru yönetemediğimizi söylemeliyim. Dördüncü boyut, metafizik dünya veya ruhsal dünyadır. Yani insan duygularının biçimlendirdiği dünyadır. Biz bunun ayrıntılarını keşfedebilmiş bir kuşak değiliz. Dünyayı yöneten bu boyut olduğunu söylersem, bizim kuşağımız için çok şey anlatır mı, emin değilim. Sen bunu tüm çıplaklığıyla görebilir olacaksın. Dahası beş ve altıncı boyutu keşfedeceğini düşünüyorum. Sevgi, daha geniş anlamda söylersek olumlu duygu, dünyanın üç boyutunu yönetme ve kontrol etme gücüne sahiptir. Bu yüzden mektubumda; sanat ve sevgi, sanat ve insan ile yaşam ve duygu ilişkisi üzerinde ısrarla duruyorum.

Biliyorum, hız yüksek, zaman kısadır senin için. Önüne söz kalabalığı koymamak için mektubumda doğrudan gerekçeleriyle birlikte sonuçları yazdım. Umarım, çağıma ilişkin aydınlatıcı bilgi verebilmişimdir.

Seviyle sürekliliğe yönelmeniz dileğiyle...

9 Aralık 2019, Narlıdere/İzmir

KENDİMİ YAZAYIM BARI

Sosyal medya, dergi ve diğer yayın organlarında, zaman zaman yazmak, yorum yapmak ve tartışmak durumunda kalıyorum. Dilimin döndüğünce sanat ve kavramlarını doğrusal mantık süzgecinden geçirerek anlatmaya çalışıyorum. Olması gerekene ve bakılması gereken açığa dikkat çekiyorum. Bu arada algı ayarı bozuk ve yargısı akort tutmayan tutumlarla sık sık karşılaştığım oluyor. Yaşama ve yazına bakışım gereği bir şairi ya da yazarı hedef alarak yermek ya da övmek benim işim değildir. Benim için kişiler konu değildir; imgeleme esas dünyası ve ürettiği sanatı esastır. Çabam, içinde yaşadığımız yazınsal sistemi ve kısır taraflarını sorgulayarak çözüm üretebilmektir.

Anladığım ve yazımdan takip ettiğim kadarıyla, yazdığım pek çok şeyin, doğruluk ve uygunluk değerinin hakkıyla ele alınmadığını düşünüyorum. Bir anlamda söylemek istediğimi anlatmakta zorlanıyorum. Bu yüzden, nasıl bir düşünce sahibiyim; olay ve olguları nasıl ele alıyorum; sanata ve yaşama neresinden bakıyorum; tarafım ya da tarafsızlığım hangi boyuttadır gibi konuları, biraz olsun açmalıyım ki basmakalıp düşüncelerle yargılanmak zorunda kalmayayım.

Biliyorsunuz ki algı, ilginç bir insan tepkisidir; önemli bir eşiktir. Algının uyarılması, sempati ve sevgi gibi olumlu duyguya gereksinim duyar. Bir tarafın yanında olmayan, olaylara nesnel ve tarafsız bakabilen bir göz; toplumumuzda ne yapıp ederse etsin yaptıkları, pek geçerli ve tatmin edici şeyler görülmez. Çünkü beklediğini söylememişsinizdir, doğruluğuna inandığı şeyi kökünden yıkmışsınızdır. Asıl sıkıntı, toplum nezdinde iyi yazar algısını doğurmak, bizim anlayışımıza göre okurun ve sanatçının öğretisi/inancı tarafında olmaya bağlıdır. Düşüncesini desteklediğiniz sürece varsınız. Hemen kendinizle bunu test

edebilirsiniz. Tarafın tarafındaysanız, sen en büyüksün; yorumun, bilgin ve söylemin her yer ve her zamanda geçerlidir; doğruluk değeri yüksek olsun olmasın, hatta çıplak yanlış olsun. Aklımız böyle çalışır. Ne yazık ki gerçek bilgiyle değil, söylemlerle kendine yön bulmaya çalışan insanların tipik özelliğidir bu. Bilginin yararını ve kullanılabilirliğini, sözde güvenilir kişilere onaylatıp ondan sonra kabul eden kolaycı bir tutumumuz ve güvensizliğimiz vardır. Sosyolojik bir tespittir; kabul eder ya da etmezsiniz.

İşte ben bu tür durumların tamamıyla karşındayım ve farklı düşünüyorum. Bu yüzden yanlış yargı ve yorumların, basmakalıp genellemelerin hedefi olmamak için, kendimi yazayım bari diye bu metni kaleme alıyorum; ne kadar dilim dönerse...

Dostlar benim dilim; bilim ve sanat dilidir. Bilim ve sanat, insanlığın ortak dilidir. Bir tarafın algısı ve çalgısıyla söz üretemez. Yargıya varmaz. İnsanın kişilik yapısından, yapının varlıksal yapısına ve kendi dünyasından okurun dünyasına kadar her şeyi ölçüp biçip bilgiye dökmek zorundadır. Bu, bizim köydenir; şu, bizdendir ödöncüne kaşıyalım; şu, bizden değil geç gibi bir yaklaşım içinde olamaz. Nesnel ve bilimsel verilerle yargıya yönelir. Eleştirecekse, eğrisiyle doğrusuyla inceler ve tarafsız verilere dayanarak eleştirir.

Benim tarafım yoktur; öğretici ya da din gibi kişileri ilgilendiren durumları, yazın dünyama karıştırmam. Herkesin bir din algısı ve siyasi görüşü vardır elbet ama benim anlayışıma göre bunlar bilim ve sanatın içinde yer almamalı. Hayranı olduğum kişi yoktur. Sanatını beğendiğim kişi vardır ama izlediğim kişi değildir. Yeni şeyler söylemişse bilgisine saygım vardır; ilgiyle incelerim. Sanat dünyasından birini savunmak gibi bir görevim olmadığı gibi birilerini yermek/övmek gibi bir düşüncem, sempatiim veya hayranlığım olmamıştır. Kişileri savunmak, adının gölgesinde eşelenmek ya da yermek, bana göre değildir ve bunları eleştiri sınıfına koymam. Yazın dünyasında kişiler hakkında eleştiri adı

altında dedikodu yapmak, dilsel şiddete girer, diye düşünürüm. Kendi alanında iyi bir sanatçının tanınırlığını kullanmak; yetersizliğin bir sonucudur. Eleştiri yapıt için yapılır; kişi için değil; yazar, yapıtı açıklamak için incelenir.

Taraf olmanın sağladığı avantajla bugün edebiyat sektörünün köşe başlarında oturanlara, tarafsızlık ya da herhangi bir düşünce kalıbının içinde olmamanın nasıl bir şey olduğunu anlatmak olası değildir. Bunu biliyorum. Kendisini güncelleyemeyen yaşlı, tutucu ve bağnaz bir kuşakla iç içeyiz. Genellemelerle şiir sanatına yol çizmeye çalışan bir statükonun içinde filizlenmeye çalışıyoruz. Aslında bu sorunları görebilmek çok basit. Algılarınız güdülenmemiş ve koruyabilmişseniz bu ortamda, sağlıklı çözümleme yaptığınızda her şey ortaya çıkıyor. Tabi algılarınızın güdülenmemesi için bilgi ve bilimin analitik çözümü gereklidir. Mürit ya da taraftarlar, bu çözümü sağlıklı yapamadığı için bir başkasının fikirleri ile belirlediği kalıbın sınırlarını çiğneyemezler. Yani uygulayıcısı ve kölesidir. İster kabul edin ister etmeyin, mürit veya militan gibi din veya öğreti kalıplarına bağlı bilinçleri, köle bilinç olarak tanımlarım. Çünkü onlar, özgün ve özgür gibi görünmesine karşın çevresi sıkı bir çeperle kaplıdır ve istenenin dışına çıkamazlar. Beynimizin çalışma ilkeleri gereği bunun böyle olduğunu rahatlıkla söyleyebiliyorum.

Omurgalıydı, dik dururdu, şair duruşuydu, dindardı, direnişçiydi gibi söylemlere inanmam; bunu söyleyenleri ve bunlarla övünenleri çok basit bulurum. Bunu söyleyenler, kendilerinde olmayan bir şeyi var göstermeye çalışan kişilerdir. Verili kalıpları kendi yararına gerekçeler olarak kullanan kişilerdir. Uzun zamandır kitap fuarları ve etkinliklerde, yazar ve şairleri yakından izliyorum. Onlarca yıl ülkenin her şehrinden binlerce genç ve aile yapılarıyla iletişim içinde oldum. Kahramanlık gibi algılanan bu tür söylemlere koştur şair ve yazar görmedim bugüne kadar. Sanatçının dik duruşunu, sanatında görebiliriz ancak;

söylemlerinde değil. Bu yüzden en iyi şair, en iyi şiir yazandır; en devrimci şair, en yeni şiiri yazandır; birilerinin kılıcını kullanan değil. Birilerinin ürettiği düşünce üstünde fedailik yapan değil. En iyi şiir yazan da şiiriyle, yaşama bakışıyla ve duruşuyla övünmez; bunları okuruna ve geleceğe bırakır.

Sanatta, özellikle şiir sanatında magazinsel söylemlerden kurtulmak ve eleştiride dedikodu kültürünü yok etmek için, uzun bir çalışma ve araştırmanın sonunda Şiir/Sanat Çözümleme Tekniği ve Katman Edebiyat Eleştiri Sistemini ortaya koydum. Çok yeni bir teknik ve ayrıntılı bir sistem, daha da geliştirilmesi gerekir. Bunlar, bilimsel verilere dayalı çalışmaların sonunda ortaya çıkmış farklı ve yeni bir bakış açısı gösterir. Tabii ki bunların anlaşılması ve kullanılabilir bilgi olarak ele alınması, uzunca bir zaman gerektirir. Bu çalışmalardan sonra şairim veya eleştirmenim diyen çoğu kimseye inanmıyorum. Yaptığı iş önemlidir benim için. Metinlerine ve yaptığı sanata yazdığı şiire bakarım; dedikodunun dışına çıkabilmiş mi, tarihsel bilgiye yeni bir şeyler katabilmiş mi, büyük abilerinin söylemlerinden kurtulabilmiş mi, özellikle yaptığı iş öykünme mi, özgün mü, diye. Biliyorum ki çoğu şair ve eleştirmen, geçmişin bilgilerini ıslayıp ıslayıp önümüze sürerek bunları doğrulama ve paye kapma yarışındadır. Sanatın içinde bu tür çabalarla var olma peşindedir dağarcığı dar olanlar. Abarttığımı düşünmeyin lütfen, yazın dünyasına baktığımızda her bir sayfasında bu sıkı çabayı görürsünüz.

Şiir bildirilerinin hepsini (manifesto) ve şiir yazılarının çoğunu, dikkate almıyorum. Şiirin biçimi, biçemi ve geleceği bildirilerle belirlenemez. Şiirin biçim ve biçemini çağın güncel kültürü ve bilgisi belirler. Yazınıımızdaki şiir yazıları da şiire ve şaire çok şey katan türden yazılar değildir. Şiir yazılarının çoğunluğu, sanat bilgisiyle değil, şiir tarih bilgisiyle yazıldığından, öykünme ve yinelemenin ötesine geçmiyor. Hatta şiirin içinde olmaması

gereken konularla şiir sanatı, çok fazla meşgul ediliyor ve anlamsızca yoruluyor. Yok mu iyi şiir yazıları; elbette var ama parmakla gösterilecek kadar azdır.

Siyasi görüşüm yok mu, elbette var. Çağdaş dünyanın çağdaş değerlerle yoğurdu insanın dünyasıdır benim siyasi görüşüm. Umarsız, çıkarsız, yararsız, salt insan için olan. Sağcıyım, solcuyum, devrimciyim, faşistim, kapitalistim gibi kavramlar benim dağarcığıma girmemiştir; bunlar, bana göre insanları yönetmek için dayatılmış düşünce kalıplarıdır. Aidiyet duygusunu doğurmak için sahte anlam yüklenmiş terimlerdir. İnsanı sınıflandırıp belirli kulvarda yürümesini sağlamaya çalışmaktır. Kısacası üst akıl, kendi amacını gerçekleştirmesi için insanda aidiyet duygusu oluşturup paye vererek onu bir köle olarak kullanmasıdır; bunun adı; militandır, mürittir, yol arkadaşıdır, dava arkadaşlığıdır vs. Gereksiz mi, hayır gerekli bir kurumdur, toplumsal döngüyü sağlamak için ama içinde çıkara yer vermeden. Bu olası mı? Günümüzde ve güncel insan algısıyla böyle bir siyaset olası değil, diye düşünüyorum.

Yorum ve savlarım bir tarafa benzerlik gösterdi diye, herhangi bir aidiyet çemberine hapsedilecek kadar sığ olmadığımı belirtmek isterim. Doğruluk değeri yüksek olan neyse, odur. Aslında özgürlük dediğimiz kavramın ne olduğunu biliyorsak eğer, çağdaş bilince sahip bir insanın kendisini tanımlamak zorunda kalması, utanç verici bir durum olmalıdır; ne var ki gerçektir. Doğruya doğru, olması gerekeni söyler yazarım. Kimin hangi tarafta olduğu beni ilgilendirmez. Şiir sanatının duayenlerinin anlayacağı şekilde söyleyeyim bunu: Tu kaka ilan edilmişin yanında yordakçı ya da duayen kabul edilenin yanında yararlı bir çabam ve tutumumum olmadı, olamaz. Dilim, bilim ve sanatın dilidir. Toplam bilginin çözümlenmesidir. Dikkat ederseniz emeğe saygı gereği olmadıkça yazılarımın hiçbir yerinde tanınmış isim kullanılmamıştır. Türk şiiri veya sanatında şu anlayıştan hemen

kurtulunmalıdır: Hiç kimse sizi elinizden tutup kürsüye çıkarıp adınızı ünlendiremez; yaranmaya çalışmayınız. Hiç kimse, sanatınız iyiye sanatınızı sümen altına saklayamaz; kendinizi olduğundan farklı göstermeye çalışmayınız. Bu tür beklentiler, aşılmalıdır. Dergilerde, gazetelerde, şuralarda, buralarda kişiye yaranmak için ilginç tutumlar gördüm ki bunu dile getiriyorum. Şair ve sanatçı bireydir ve en temel özelliği, kendisine, bilgisine ve sanatına güveni olmasıdır. Değilse de böyle olmalıdır; aksi durumda sadece öykünür, sanat üretemez.

Bilim ve sanatın dışında, gerek öğreti kalıplarıyla gerek inanç gerekleriyle yola çıktığınızda elinizden gelen ve yapmak zorunda olacağınız şey, birilerinin aklına ve emirlerine hizmettir. Gerçek bilgi ve yaşam gerçeğine ulaşmak için bilim ve sanatın dili dışında size tarafsız bilgi veren hiçbir alan olmayacaktır. Kul olmanın düpedüz kişilik teslimiyeti olduğunun ayırında olmayan ve militan olmayı yaşamın yüksek değeri sayan bir anlayışa, bunlar nasıl anlatılabilir ki? Söylediğim şeyleri, sözünü ettiğimiz bilinçlere ulaştırabilmenin bir yöntemi var mıdır, inanın ben de bilmiyorum. Zamanla insanımızda yüksek bilinç oluşacak ve illaki bunların ayırına varacaktır, diye ümit edip kısa keseyim.

Her bireyin yaşama bakışı, beklentisi ve düşünce biçimi farklıdır. Yaşadığı, gördüğü, deneyimlediği ve aldığı bilgi ile bunlardan çıkardığı sonuç, farklı olacaktır. Aynı bilgiyi farklı biçimde yorumlayabilir veya çözümleyebilirsiniz. Bunu yaparken her düşünceye kulak vermek ve önyargıya saplanmadan tartışabilmek gerekir. Çözümleyici davranmak gerekir. Çağdaşlığın temeli, bana göre düşünceye saygıdan başlar, insana saygıyla taçlanır. İnsana saygı olduğunda pek çok sorun, kendiliğinden sorun olmaktan çıkacaktır. Benim için insan her şeyin üstündedir; düşüncesi geçersiz olsa bile.

Sanat, ne dayatılan bir amacı gerçekleştirmek ne toplumu düzeltmek ne de toplum düzenini düzenlemek için yapılır. İnsanın

yüksek değerlerini yüceltmek için yapılır. Amacı; neslin sürekliliği için yaşam sevinci yaratarak insanı en güzele yöneltmektir. Ne yazık ki şiir yazınıımızda, şiirin özüne dokunan, şiir için önemli şeyleri ortaya koyuyor diyebileceğimiz metin bulmak çok zordur. İçeriği; dedikodu, genelleme, sataşma, hor bakma, yineleme ve övgü gibi magazinsel söylemlerdir. Bu yüzden çalakalem yazılmış şiir yazılarını, şiire yüklenen görev ve abartı yorumları dikkate almam. En çok yazı yazdığım konulardan biri de budur.

Sanatçı, şair, yazar dostlarıma diyorum: Gelin bir de benim gözümünden bakmaya çalışın dünyaya, insana ve sanata. Nasıl bir sanata ve nasıl bir insana varabiliriz, azıcık birlikte kafa yoralım. Barışın, gerçek insan olmanın ve insanca yaşamamanın, kısacası “tam insanın” sırrı sanki burada duruyor. Ayrılmıştı, bölünmüştü, taraftı, devrimciydi, faşistti gibi söylemlerle suçlanan insanların; suçlamayı bırakıp kişisel aidiyet yanlışlarını onaralım. İnsanlığın; insanlığa hizmet eden bir bireyi olarak yola çıkalım. Savaşla, şiddetle, sidik yarışıyla, dedikoduyla tarihten bugüne kadar hiçbir sorun çözülememiştir. İnsanlığın geleceğini, bilim ve sanatın yarattığı yüksek değerde aramak zorundayız; bundan ötesi söylenegelen birer öyküdür. 5 Kasım 2020 Narlıdere/İzmir

İMGELEM-İMGE-İMGELEM

(Sanatsal Denemeler-1)

Yaşar Özmen

Sanatın tözünü kavramadan, oluş-işleyiş-etki sürecini anlamadan, sanatta estetik değer ve estetik yargı gereklerini çözümlmeden üretilen her yapıt, var olanların biçimine yaslanmak zorunda kalır. Bu yapıtlar; özgünlük ve biriciklik ilkesini tam karşılayamazlar. Sanatsal yaratıcılık istenen düzeye ulaşmadığı gibi özgün, devinimli, yenilikçi, çağın önünü açıcı ve kalıcı yapıt üretilemez.

**Vedat Günyol 4. Deneme Yarışması
Seçici Kurul Özel Ödülü, 2020**

Sanatsal Denemeler-1

ISBN No:978-605-74589-3-3